

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FİYAT İSTİKRARIYLA İLGİLİ HADİSLERİN SİHHAT DEĞERİ
VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Muhammed TAŞ

**Kasım-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FİYAT İSTİKRARIYLA İLGİLİ HADİSLERİN SİHHAT DEĞERİ
VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Muhammed TAŞ

**Danışman
Doç. Dr. Fuat İSTEMİ**

Diğer Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Abdulvasıf ERASLAN Dr. Öğr. Üyesi Usame BOZKURT

**Kasım-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Muhammed TAŞ tarafından hazırlanan “Fiyat İstikrarıyla İlgili Hadislerin Sıhhat Değeri ve Değerlendirilmesi” adlı tez çalışması 21.11.2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. Abdulvasıf ERASLAN

.....

Danışman

Doç. Dr. Fuat İSTEMİ

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Usame BOZKURT

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

.....

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Muhammed TAŞ
Tarih : 21.11.2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FİYAT İSTİKRARIYLA İLGİLİ HADİSLERİN SİHHAT DEĞERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Muhammed TAŞ

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Fuat İSTEMİ

2025, 105 Sayfa

Bu çalışma, fiyat istikrarı konusunu hadisler çerçevesinde ele almakta ve bu rivayetlerin sıhhat değerlerini incelemektedir. İslam iktisadında fiyat dengesine ilişkin ilkeler, hem ekonomik adaletin hem de toplumsal refahın korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in fiyat belirleme ve piyasa düzeniyle ilgili uygulamaları, iktisadî hayatın ahlaki temellerini ortaya koymaktadır.

Araştırmada özellikle neceş (yapay fiyat artırımı), narh (fiyat sınırlaması), telakki'r-rukban (şehir dışından gelen tüccarların yolda karşılanarak mallarının satın alınması) ve ihtikâr (stokçuluk) gibi konulara dair hadisler incelenmiştir. Bu rivayetler, sened ve metin açısından değerlendirilmiş; Peygamber'e aidiyet dereceleri ile birlikte toplumun maslahatına (kamu yararı) bakan yönleri analiz edilmiştir.

Sonuç olarak, bu hadislerde yer alan yasaklamaların, piyasa dengesini koruma, adaleti sağlama ve toplumsal refahı güçlendirme amacına yönelik olduğu tespit edilmiştir. Böylece İslam'ın fiyat istikrarına ilişkin yaklaşımının yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda ahlaki ve sosyal bir düzen anlayışına dayandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Ekonomi, Fiyat İstikrarı, Metin, Narh, Senet.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE AUTHENTICITY AND EVALUATION OF HADITHS RELATED TO PRICE STABILITY Muhammed TAŞ

Batman University Graduate Education Institute

Basic Islamic Department of Science

Advisor: Doç. Dr. Fuat İSTEMİ

2025, 105 Pages

This study addresses the issue of price stability within the framework of hadiths and examines the authenticity of these narrations. Principles concerning price balance in Islamic economics are of great importance for both the preservation of economic justice and the welfare of society. In this context, the Prophet's practices regarding price setting and market regulation reveal the moral foundations of economic life.

The research specifically examines hadiths related to neceş (artificial price inflation), narh (price limitation), talakki'r-rukban (purchasing goods from merchants traveling from outside the city en route), and ihtikâr (hoarding). These narrations were evaluated in terms of their chains of transmission and textual content, and their attribution to the Prophet was analyzed alongside their consideration for the public interest (common good).

In conclusion, it was determined that the prohibitions mentioned in these hadiths aim to maintain market balance, ensure justice, and strengthen social welfare. Thus, it is concluded that the Islamic approach to price stability is based not only on economic considerations but also on a moral and social understanding of order.

Keywords: Hadith, Economy, Price Stability, Text, Price control, chain of transmission,

ÖN SÖZ

İktisâdi hayatın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi, sadece üretim ve tüketim ilişkilerinin düzenlenmesiyle sınırlı olmayıp, aynı zamanda piyasalarda adalet, ticari güven ve fiyat istikrarının tesis edilmesiyle mümkün hale gelebilir. Bu bağlamda fiyat istikrarı, hem toplumdaki refahın korunması hem de ekonomik bileşenler arasındaki güven ilişkisini sağlamada belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Modern iktisadi araştırmalarda, piyasa türleri (tam rekabet, monopol, oligopol vb.), rekabet çeşitleri ve çeşitli ekonomik sistemlerin (liberal, sosyalist ve diğer ekonomi modelleri) fiyat oluşumu üzerindeki yansımaları tartışılmaktadır. Fiyat istikrarını bozan stokçuluk, tekelleşme ve enflasyonist baskılar üzerinde durulmaktadır.

Bu etkenler günümüz ekonomisi için temel problem oluşturmakla birlikte, İslam ekonomik düşünce alt yapısının şekillenmesinde rol oynayan Kur'an ve Sünnet, piyasanın işleyişine dair ilkeler ortaya koymuştur. Özellikle Hz. Peygamber tarafından dile getirilen hadisler ve piyasa düzenine yönelik rivayetleri, İslam'ın "adalet merkezli" ekonomik yaklaşımının temelini oluşturmaktadır.

Çalışmamız, "Fiyat İstikrarıyla İlgili Hadislerin Sıhhat Değeri ve Değerlendirilmesi" başlığı altında, pazardaki fiyat istikrarını doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren rivayetleri ele almakta; söz konusu rivayetleri sened ve metin açısından incelemeye tabi tutarak sıhhat derecelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Söz konusu çalışmamız yalnızca sened ve metin değerlendirmeleriyle sınırlı kalmamış, rivayetlerin toplumsal maslahatla ilişkili yönlerine dair mesajlar da verilmeye çalışılmıştır. Bu minvalde, iktisadi alanı ilgilendiren Narh hadisi, Telakki'r-rukban rivayeti ile ihtikâr ve neceş yasağı gibi uygulamaların piyasanın işleyişine nasıl etki ettiği incelenmiştir. Dolayısıyla hadislerin hem klasik dönem İslâm toplumlarında hem de günümüz ekonomik gerçekler bağlamında hangi düzenleyici ve dengeleyici görevleri üstlenebileceği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın, hadis alanında iktisadi konulara yönelik yapılan araştırmalara ve İslâm ekonomi alanındaki tartışmalara bir nebze katkı sunması en büyük temennimizdir.

Tezin hazırlanma sürecinde benden yardımlarını esirgemeyen ve görüşleriyle tezimin olgunlaşmasına katkı sunan tez danışmanım Doç. Dr. Fuat İstemi'ye teşekkürü bir borç bilirim. Yine yazım sürecinde tavsiyelerinden istifade ettiğim Doç. Dr. Abdulvasıf Eraslan ve Dr. Öğr. Üyesi Üsâme Bozkurt hocalarıma da şükranlarımı iletmek isterim. Gerek akademik rehberliği gerekse moral desteğiyle çalışmama anlamlı katkılar sağlayan kıymetli kardeşim ve Öğr. Gör. Fatma Taş'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Araştırma süreci boyunca zaman zaman kendilerini ihmal etmek zorunda kaldığım, biricik çocuklarım Lübeyna Nur, Emircan'a, ve desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen eşim Hasret Taş'a gönülden teşekkür ederim.

Bu çalışmanın nihâyete ermesini lütfeden Yüce Allah'a hamdolsun. Her aşamada güç veren, yolları kolaylaştıran ve sabır ihsan eden Rabbime şükürlerimi sunarım.

Muhammed TAŞ
BATMAN-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER TABLOSU	ix
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı	1
1.2. Araştırmanın Yöntemi.....	2
1.3. Araştırmanın Kaynakları.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
2. EKONOMİDE FİYAT VE İSTİKRAR	5
2.1. Fiyat İstikrarının Tanımı	5
2.2. Fiyat İstikrarını Bozan Etkenler	6
2.3. Fiyat İstikrarı İçin Alınan Tedbirler: Merkez Bankaları.....	12
2.4. Türkiye’de Fiyatlara Devlet Müdahalesinin Tarihsel Gelişimi	13
2.5. Ahilik Teşkilatı	15
2.6. Narh Uygulaması	17
2.7. Ekonomide Fiyatlarla İlgili Farklı Yaklaşımlar	20
2.7.1. Liberal ekonomi modeli	20
2.7.2. Sosyalist ekonomi modeli	21
2.8. İslâm Ekonomisi ve Serbest Piyasa: Benzerlikler ve Farklılıklar.....	21
İKİNCİ BÖLÜM	27
3. PİYASA VE FİYATLARLA İLGİLİ HADİSLER	27
3.1. Neceş (Müşteri Kızıştırmak) Rivayeti	28
3.1.1. Rivayetin isnad analizi	31
3.1.2. Rivayetin metin analizi	39
3.2. Narh Rivayeti	42
3.2.1. Narh rivayetinin isnad analizi	44
3.2.1. Narh rivayetinin metin açısından değerlendirilmesi	50
3.3. İhtikâr (Stokçuluk) Rivayeti	64
3.3.1. İhtikâr hadisinin isnad analizi	66
3.3.1.1 Müslim’in isnadı	74
3.3.1.2. İhtikâr hadisinin metin analizi	77
3.4. Telakki’r-Rukban Rivayeti	81
3.4.1. Rivayetin isnad analizi	83

3.4.1.1 Ebû Dâvûd'un isnadı.....	87
3.4.1.2 Tirmizî'nin isnadı.....	88
3.4.1.3. Telakki'r-rukbân Hadisinin Metin Analizi	91
SONUÇ.....	94
KAYNAKLAR	97

ŞEKİLLER TABLOSU

Şema 3.1. Ebû Hüreyre'den Nakledilen Hadislerin İsnad Şeması	29
Şema 3.2. Enes b. Mâlik'ten Nakledilen Hadislerin İsnad Şeması	42
Şema 3.3. Ma'mer'den Nakledilen Hadislerin İsnad Şeması	64
Şema 3.4. Ma'mer'den Nakledilen Hadisin İsnad Şeması	72
Şema 3.5. Ebû Hüreyre'den Nakledilen Hadislerin İsnad Şeması	81
Şema 3.6. Abdullâh b. Ömer'den Nakledilen Hadisin İsnad Şeması	85
Şema 3.7. İbn-i Abbas'tan Nakledilen Hadisin İsnad Şeması	86

KISALTMALAR

b.	: bin (oğlu)
bkz.	: bakınız
b.y	: basım yeri yok
çev.	: çeviren
h.	: hicri
H.z.	: Hazreti
Ö.	: ölüm
RKHK:	Rekabetin korunması hakkında kanun
s.	: sayfa
TCMB:	Türkiye cumhuriyet merkez bankası
TDV.	: Türkiye diyanet vakfı
Thk.	: tahkik eden
ts.	: tarihsiz
vb.	: ve benzerleri
y.y	: yayın yok

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

İslam dünyasında hadis, Kur'an'dan sonra dinî ve hukuki meselelerin çözümünde başvuru olan ikinci temel kaynak olarak kabul edilmiştir. Bu konumu nedeniyle hadisler, tarih boyunca mezhepsel ayrışmaların, siyasi çıkarların ve bireysel menfaatlerin aracı hâline getirilmiştir. Kur'an'a müdahale edemeyeceklerini bilen bazı kişi ve gruplar, kendi görüş ve hedeflerini meşrulaştırmak amacıyla Hz. Peygamber'e isnad edilen sözler uydurmuşlardır. Bu durum, Hz. Peygamber'in otoritesinden yararlanarak toplumsal veya siyasal nüfuz elde etme çabasının bir sonucu olarak değerlendirilmiştir.

Hadis uydurma faaliyetleri, genellikle Müslüman toplumların iç karışıklıklar yaşadığı dönemlerde artış göstermiştir. Ancak bu tehlikenin farkına varan muhaddisler, hadislerin güvenilirliğini sağlamak için çeşitli metodolojik önlemler geliştirmişlerdir. Hadislerin Kur'an'a arz edilmesi, ravilerin güvenilirliğinin araştırılması, rivayetlerin mevcut uygulamalarla tutarlılığı, ravilerin doğruluk ve ahlakî yeterlilikleri gibi ölçütler bu çerçevede belirlenmiştir. Bu süreçte hadis tenkidi alanında önemli bir ilmî külliyat oluşmuş, böylece sahih hadisler ile uydurma rivayetler birbirinden ayrılarak hadis ilmi sistematik bir yapıya kavuşturulmuştur.

Çalışmamızın amacı, ticaretin gerçekleştirildiği pazar alanlarında fiyatları yapay biçimde artırma veya düşürme gibi piyasa dengesini bozabilecek uygulamalara ilişkin Hz. Peygamber'in beyan ettiği hadisleri incelemektir. Bu bağlamda, fiyat istikrarını zedeleyebilecek ya da enflasyon üzerinde olumsuz etkiler doğurabilecek müdahalelere karşı getirilen uyarı ve önlemler de değerlendirilmiştir. Fiyat istikrarının bozulmaması ve Hz. Paygamberin pazarda spekülâtif faaliyetlerin önüne geçmek için neceş (müşteri kızdırmak), Telakkî'r-rukban, (şehirlinin köylü adına mal satması), ihtikâr (stokçuluk) gibi pazar üsullerini yasaklamış ve bunları yasaklamaya yönelik nasıl bir önlemin alınması gerektiğini söylemiştir. Bizde hadis kitaplarında fiyat istikrarına yönelik nakledilen bu önlemleri çalışmamızda yer verdik. Her ne kadar İslam İktisat tarihinde bununla ilgili çalışmalar yapılmışsa da özellikle hadis alanında fiyat istikrarına yönelik

Hız. Peygamberin dile getirdiği hadislerin sıhhat derecesinin araştırılmadığı görülmüştür. Fiyat istikrarı denilince hadisten daha çok fıkıh akla gelse de biz çalışmamızda fıkıh alanına girmeden hadis ilminin sınırları çerçevesinde konuyu işlemeye dikkat ettik. Bu hadisleri aktarıırken fiyatların dengede tutulması için İslamın ne gibi yöntemler geliştirdiği veya Hız. Peygamber döneminde nasıl bir yol izlendiğini de ortaya koymaya gayret gösterdik. Çalışmamızda neceş, ihtikâr, telakki'r-rukban ve narh sistemiyle ilgili hadisleri birinci el kaynaklardan tespit etmeye dikkat ettik. Hadis alanında ve özellikle konumuzla doğrudan ilişkili hadisler üzerine daha önce kapsamlı bir araştırmanın yapılmamış olması, tezimizin özgün değerini artırmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, enflasyonu olumsuz yönde etkileyebilecek nitelikteki etik dışı pazar uygulamalarıyla ilgili olarak Hız. Peygamber'e nispet edilen hadisleri incelemek ve bu rivayetlerin sahihlik durumunu ortaya koymaktır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmanın amacı, önemi, yöntemi ve başvurulacak temel kaynaklara ilişkin bilgilere yer verilecektir.

Birinci bölümde, ekonomik bağlamda fiyat kavramı ve piyasa çeşitleri ele alınacak; tarihsel süreçte Ahilik teşkilatı, farklı ekonomik yaklaşımlar (liberal ve sosyalist modeller), narh uygulaması, merkez bankalarının rolü ve günümüz pazarlarında fiyat istikrarını etkileyen unsurlar analiz edilecektir. Bu bölüm, konunun iktisadî arka planını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

İkinci bölümde ise, fiyat istikrarını bozan uygulamalara ilişkin hadis kaynaklarında yer alan rivayetler tespit edilip incelenecektir. Bu süreçte, yalnızca rivayetlerin aktarımıyla yetinilmeyip, Cerh ve Ta'dil literatürü ışığında bu hadislerin sıhhat durumları değerlendirilerek muhaddislerin görüşleri ortaya konulacaktır. Ayrıca, hadislerin tahrîc yöntemi kullanılarak ilk kaynaklarına ulaşılacak ve isnad analizi yapılacaktır. Böylece rivayetlerin hangi tariklerle günümüze ulaştığı belirlenerek, sahihlik derecelerine dair bütüncül bir değerlendirme gerçekleştirilecektir.

Araştırmanın yöntemi, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmıştır. Bu bağlamda çalışma, dokümantasyon (kaynak tarama) yöntemine dayanmaktadır. Veri toplama sürecinde klasik hadis kaynakları, cerh-ta'dil eserleri, hadis şerhleri ve modern akademik literatür taranmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle

değerlendirilmiş; rivayetlerin isnad yönüyle sağlamlığı, farklı varyantları ve içerik bağlamındaki anlam ilişkileri sistematik biçimde incelenmiştir.

Sonuç olarak, bu tezde nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, kaynak tarama ve içerik analizi temel veri toplama ve çözümleme araçlarını oluşturmaktadır. Özellikle ikinci bölümde bu yöntem açık biçimde uygulanmış, hadislerin isnad yapısı ve metin bütünlüğü üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışma, büyük ölçüde Kütüb-i Sitte ile sınırlandırılmış olup, rivayetlerin aktarımında hadis ilmi çevrelerince güvenilir kabul edilen altı temel kaynağa başvurulacaktır. Hadislerde esas alınacak klasik kaynaklar; Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîhi (ö. 256/870) ve Müslim'in el-Câmi'u's-Sahîhi (ö. 261/875) ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889), Tirmizî'nin (ö. 279/892), Nesâî'nin (ö. 303/915) ve İbn Mâce'nin (ö. 273/887) Sünen adlı eserleridir. Tezimizin birinci bölümünde, fiyat istikrarı konusuna doğrudan veya dolaylı biçimde temas eden rivayetlerin tespiti amacıyla bu temel kaynaklara müracaat edilecektir.

Bunun yanı sıra, konunun iktisadî boyutunu desteklemek üzere sosyalist ve liberal ekonomi politikalarıyla ilgili literatür de kısaca değerlendirilerek bu ekonomik sistemlerdeki fiyat oluşum süreçleri ve piyasa dinamikleri özetlenecektir. Ayrıca, Osmanlı iktisadî yapısının önemli unsurlarından biri olan Ahîlik teşkilatının fiyat düzenlemeleriyle ilişkisi tarihsel bir perspektif içinde ele alınacaktır. Modern piyasalarda sıkça görülen hâkim durumu kötüye kullanma gibi ekonomik davranış biçimlerine de değinilerek, hadislerde ortaya konulan ilkelerle karşılaştırmalı bir analiz yapılması hedeflenmektedir.

Tezin ikinci bölümünde ise yalnızca hadislerin aktarımıyla yetinilmeyecek; ilgili rivayetlerin isnad yapısı, râvî kimlikleri, nakil amacı ve bağlamsal arka planları ayrıntılı biçimde incelenecektir. Bu aşamada hadislerin sıhhat durumlarını değerlendirmek amacıyla Cerh ve Ta'dil literatürüne başvurulacak; İbn Ebî Hâtim er-Râzî'nin *Cerh ve't-Ta'dil*'i, İbn Hibbân'ın *Sikât*'ı, İbn Sa'd'ın *Tabakâtü'l-Kübrâ*'sı, İbn Hacer el-Askalânî'nin *Tehzîbü't-Tehzîb*'i, el-İclî'nin *Ma'rifetü's-Sikât*'ı ile ez-Zehebî'nin *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* ve *Mîzânü'l-İ'tidâl* adlı eserleri temel başvuru kaynakları arasında yer

alacaktır. Böylece rivayetlerin isnad ve metin bütünlüğü, muhaddislerin değerlendirme yöntemleri esas alınarak bilimsel bir çerçevede analiz edilecektir.

Konuya ilişkin mevcut literatür incelendiğinde, Celalettin Taşova'nın "İslâm Hukukunda Devletin Piyasaya Müdahalesi", "Hamit Kamer'in "İslam Hukukuna Göre Yıkıcı Fiyat Uygulaması ve İlgili Hükümler", Mehmet Köroğlu'nun "İslam Hukukunda Fiyat Tahdidi", Cengiz Kallek'in "Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi" adlı eseri ile TDV İslam Ansiklopedisi'nde kaleme aldığı "Narh" maddesi; Şerafettin Gölcük'ün "Kelâmî Açından Fiyat Artış ve Düşüşleri", Celal Yeniçeri'nin "İslam İktisadının Esasları," Cemil Liv'in "İslam'ın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler" ve Zeki Uyanık'ın "İslam Hukukunda İhtikâr" başlıklı çalışmaları ile Osman Eskicioğlu'nun "İslâm ve Ekonomi" adlı eserlerinin konuyu çoğunlukla fikhî bir perspektiften ele aldığı görülmektedir.

Buna karşılık bu araştırma, literatürdeki fikhî yaklaşımlardan farklı olarak, konuyla ilgili hadislerin sıhhat derecelerinin tespiti, rivayetlerin anlam örgüsünün analizi, ve özellikle piyasa fiyat istikrarını yakından ilgilendiren hadislerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair yöntemsel bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan çalışma, günümüzde sıkça tartışmalara konu olan narh hadisinin doğru anlaşılmasına yönelik metodik bir yaklaşım geliştirmeyi hedeflemekte; bu yönüyle önceki çalışmalardan ayrılmaktadır.

Ayrıca, bu tez çalışmasında CHATGPT (GPT-5 mini, OpenAI) adlı yapay zeka aracından sınırlı ölçüde yararlanılmış olup, özellikle literatürde bulunması güç bilgilerin yönlendirilmesi ve uygun eserlerin önerilmesi ile hadis ve fıkıh alanına ilişkin bazı Arapça ifadelerin doğru anlaşılması ve uygun İngilizce/akademik karşılıklarının belirlenmesinde kullanılmıştır; bu kapsamda üretilen içerikler araştırmacı tarafından titizlikle kontrol edilmiş, doğruluğu değerlendirilmiş ve akademik yöntemlere uygun biçimde kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

2. EKONOMİDE FİYAT VE İSTİKRAR

2.1. Fiyat İstikrarının Tanımı

Ekonomide istikrar, bir değişkenin uzun dönemde dengeye gitmesi anlamına gelmektedir. Bu minvalde istikrar, dinamik olan ekonomilerde var olan bir kavram olup durağan ekonomilerin ilgi alanı değildir. Bu değişkenlik, dengeli bir şekilde aynı doğrultuda gidiyorsa istikrarlı, aynı doğrultudan gitmeyip denge patikasıdan uzaklaşıyorsa istikrarsızdır.¹ Bundan dolayı sürdürülebilir bir ekonomi için kaynakların kullanımı, istihdam, büyüme ve ödemeler dengesi gibi faktörler ekonominin temelini desteklemekle beraber makroekonomik istikrar için takip edilmesi gereken amaçlardır. Fiyat istikrarı ise, hâkim para politikasının uzun vadede büyüme ve istihdama yönelik olarak ekonomik organ ve çevrelerin karar alma süreçlerinde istikrarlı bir enflasyon sürecini ifade eder. Fiyat istikrarında amaç, enflasyon ve deflasyonla mücadele etmektir. Bu nedenle fiyat istikrarının enflasyonla sıkı bir bağı vardır. Genel olarak fiyat istikrarı ekonomideki dalgalanmaların değişmesinin önlenmesi olarak da görülebilir. Bu dalgalanmadaki oran, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bazında farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde %1-3 aralığında bir oran ılımlı karşılanıyorken gelişmekte olan ülkelerde %5 düzeyinde bir enflasyon fiyat istikrarı için makul görülen bir orandır.²

Fiyat istikrarının sağlanamamasının doğuracağı olumsuz etkiler vardır. Bu etkiler sadece ekonomi ile sınırlı değildir. Enflasyon toplumdaki güveni zedeler. Toplumlarda bugün ve gelecekle ilgili belirsiz ve güvensiz bir ortam oluşturur. Toplumun tüm kesimlerini her aşamada tahrip eder. Ahlaki olmayan davranışlarda artmalar olur. Fiyat istikrarının olduğu sağlıklı bir ortamda ise güven düzeyi artmaktadır. Ekonomik aktörler

¹ Ercan Uygur, “Enflasyonun Dinamiği ve İstikrar”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi* 211 (2003), 50-51.

² F. Zişan Kara, *Fiyat İstikrarının Sağlanmasında Para ve Maliye Politikaları ve Fiyat Düzeyi Maliye Teorisi* (Anadolu Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009), 6.

ve tüketiciler, geleceğe daha umutlu bir şekilde bakarlar.³ Dolayısıyla dalgalanmaların çok fazla olduğu ve enflasyon seviyesinin yüksek seyrettiği ülkelerde fiyat istikrarından söz etmek imkânsızdır. Geçici dalgalanmaların yaşandığı bir ekonomide enflasyona korkulacak bir gözle bakılmazken, sürekli dalgalanmaların hükmettiği yüksek enflasyon verileri, ekonomiler için bir canavar hükmündedir. Onun için gelişmiş ülkelerde yüksek enflasyona en büyük kötülük olarak bakılır ve ülkenin bütün imkânları bu yüksek enflasyonu yok etmek için harcanır. Fiyatların nasıl belirlendiği incelendiğinde, piyasalara göre farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farklılığı ortaya çıkaran ve fiyat istikrarını bozan etkenlerin neler olduğunun incelenmesi, çalışmamız açısından önem arz etmektedir.

2.2. Fiyat İstikrarını Bozan Etkenler

a. Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması

Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un (RKHK) 3. maddesinde "hâkim durum", piyasada faaliyet gösteren bir veya birden fazla teşebbüsün, rakiplerinden ve tüketicilerden bağımsız hareket ederek fiyat, üretim, arz ve dağıtım gibi temel ekonomik parametreleri belirleyebilme gücü olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, ilgili teşebbüsün rekabet koşullarını kendi lehine şekillendirebilmesi ve piyasa dengesini etkileyebilmesi anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle hâkim durum, tek bir teşebbüsün veya ortak amaçla hareket eden bir grup teşebbüsün, piyasadaki rekabetçi fiyat düzeyini değiştirebilecek güç ve etkiye sahip olmasıdır. Bu tanımlardan hareketle, hâkim durumun temel bileşenlerinin ekonomik güç yoğunlaşması, bağımsız hareket kabiliyeti ve rekabet koşullarını belirleme yetisi olduğu görülmektedir.⁴

b. Hâkim Durumun Bileşenleri

Hâkim durum üç temel bileşenden oluşur: iktisadî güç, bağımsızlık ve devamlılık.⁵ İktisadî güç, bir teşebbüsün belirli bir pazarda rakiplerine kıyasla yüksek bir pazar payına sahip olmasıyla ilgilidir. Genellikle pazar payının %40'ın üzerinde olması

³ "Fiyat İstikrarı" (" www.tcmb.gov.tr: TCMB, 2002).

⁴ Kemal Tahir Su, *Rekabet Hukukunda Teşebbüslerin Hâkim Durumunun Belirlenmesinde Pazar Gücünün Ölçülmesi* (Ankara: Rekabet Kurumu Yayınları, 2003), 8.

⁵ Can Kurdak, *Rekabet Hukukunda Yıkıcı Fiyat Uygulaması Yapmak Suretiyle Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması* (İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 9.

hâkim durumun göstergesi sayılmakla birlikte, bu oran tek başına belirleyici değildir; rakiplerin durumu ve piyasa koşulları da dikkate alınmalıdır.⁶

Bağımsızlık, bir teşebbüsün rakipleri ve tüketicilerden etkilenmeden fiyat, üretim ve arz politikalarını kendi başına belirleyebilme gücünü ifade eder. Ürünü üretimden dağıtımına kadar başka bir girişimciye ihtiyaç duymadan piyasaya sunabilen firmalar, bu yönüyle ekonomik bağımsızlık kazanır ve piyasada belirleyici bir konuma ulaşırlar.⁷

Devamlılık ise, teşebbüsün hâkimiyetinin geçici değil, süreklilik arz eden bir nitelikte olmasıdır. Kısa dönemli piyasa liderlikleri hâkim durumun göstergesi sayılmaz; bir teşebbüsün hâkim konumda kabul edilebilmesi için bu konumu belli bir süre boyunca sürdürebilmesi gerekir.⁸

c. Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması ve Rekabeti Zedeleyici Unsurlar

Hâkim durumda olmak tek başına suç teşkil etmez; ancak bu konumun rekabeti bozacak biçimde kullanılması hukuka aykırıdır. Teşebbüslerin sahip oldukları güçten yararlanarak rakiplerini dışlamaları, müşterileri ya da tedarikçileri zarara uğratmaları hâkim durumun kötüye kullanılması sayılır.⁹ Rekabet Kurumu, bu durumu özellikle aşırı kâr elde edilmesi, piyasa dengesinin bozulması ve rekabetin sınırlanması gibi unsurlarla değerlendirir.¹⁰ Bu tür davranışlar dışlayıcı veya sömürücü nitelikte olabilir.¹¹ Dolayısıyla hâkim konumdaki işletmeler, piyasadaki avantajlarını kötüye kullanmaktan kaçınmak ve rekabetin doğal işleyişini korumakla yükümlüdür.¹²

d. Yıkıcı Fiyatların Uygulanması

Yıkıcı fiyat uygulaması, hâkim durumdaki bir teşebbüsün rakiplerini piyasadan dışlamak amacıyla fiyatları maliyetin altına düşürmesidir. Başlangıçta tüketici lehine görünen bu durum, uzun vadede rekabeti ortadan kaldırarak tekelleşmeye yol açar. Bu stratejiyle güçlü firmalar rakiplerini iflasa sürükler, sonrasında da fiyatları aşırı seviyelere

⁶ Ahmet Sait Büyükçapar, *Türk Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun Kötüye kullanılması* (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 45.

⁷ Pelin Doğa Konukman, *Rekabetin Korunması Hakkında Kanuna Göre Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması* (İstanbul: Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 34.

⁸ Konukman, *Rekabetin Korunması Hakkında Kanuna Göre Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması*, 35.

⁹ Konukman, *Rekabetin Korunması Hakkında Kanuna Göre Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması*, 56-57.

¹⁰ Emine Ulaş, *Rekabet Hukukunda Hâkim Durum ve Hâkim Durumdaki Teşebbüsler* (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 69.

¹¹ Hale Gündüz - Sinan Bozkuş, *Rekabet İhlallerinden Doğan Zararın Hesaplanması: AB Uygulanması Bağlamında Genel Yaklaşımlar* (Ankara: Rekabet Dergisi, 2012), 13/69.

¹² Konukman, *Rekabetin Korunması Hakkında Kanuna Göre Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması*, 57.

çıkarak zararı telafi ederler. Ancak her fiyat indirimi yıkıcı olarak değerlendirilemez; rekabetin doğal akışı içinde yapılan indirimler veya promosyonlar bu kapsama girmez.¹³ Bu nedenle otoritelerin fiyat düşürme eylemlerini dikkatle inceleyerek gerçekten rekabeti bozup bozmadığını tespit etmesi gerekmektedir.¹⁴ Kanaatimizce de yapılan her fiyat kırma olayının yıkıcı olarak adlandırılmaması, fiyatların hem üretici ve dağıtıcı firmaların hem de potansiyel rakip firmaları mağdur etmeyecek bir seviyeye kadar çekilmesi, toplumun menfaati için gereken bir husustur.

e. Mal ve Hizmet Vermeyi Reddetme

Hâkim durumda bulunan işletmeler, sözleşme özgürlüğü kapsamında istedikleri tarafla anlaşma yapma veya sözleşme yapmayı reddetme hakkına sahip olsalar da, bu yetkinin rekabeti engelleyecek biçimde kullanılması hukuken yasaktır. Hâkim konumdaki bir teşebbüs, haklı ve objektif bir neden olmaksızın mal veya hizmet sağlamayı durdurursa, bu durum rekabetin ihlali ve hâkim durumun kötüye kullanılması olarak değerlendirilir.¹⁵ Özellikle arzı kesilen mal veya hizmetin piyasada alternatifi bulunmuyorsa, rekabet üzerindeki etkisi daha yıkıcı olur.¹⁶

Bu duruma örnek olarak *Commercial Solvents* adlı firmanın, verem ilacı üretiminde kullanılan hammaddeyi satışı rakibi *Zoja* adlı firmaya vermemesi gösterilebilir. Bu örnekte hâkim durumda olan şirket, rakibini piyasadan dışlamak amacıyla ticari gücünü kötüye kullanmış ve rekabet hukukuna aykırı davranmıştır.¹⁷ Burada hâkim durumdaki şirket rekabet hukukunu ihlal ederek rakiplerinden biri olan *Zoja* adlı şirkete mal ve hizmet arzını kesmesiyle iyi niyet olgusundan uzak bir politikaya imza atmıştır. Bu tür girişimlere giren şahıslar veya şirketlerin amacı piyasayı kendi menfaatleri doğrultusunda dizayn etmek ve potansiyel rakip olabilecek bir firmayı ticarete zor duruma düşürmektir.

¹³ Mehmet Yanık, *Rekabet Hukukunun Hâkim Durum ve Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması Uygulamalarında Piyasaya Giriş Engelleri* (Ankara: Rekabet Dergisi, 2003), 44.

¹⁴ Hamit Kamer, *İslam Hukukuna Göre Yıkıcı Fiyat Uygulaması ve İlgili Hükümler* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 19.

¹⁵ Ulaş, *Rekabet Hukukunda Hâkim Durum ve Hâkim Durumdaki Teşebbüsler*, 78-79.

¹⁶ Kamer, *İslam Hukukuna Göre Yıkıcı Fiyat Uygulaması ve İlgili Hükümler*, 20.

¹⁷ Gülgün Anık, “AT Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması”, *TBB Dergisi* 65 (2006), 194.

f. Ayrımcılık

Hâkim durumdaki bir teşebbüsün alıcılara karşı farklı muamelelerde bulunması, yani eşit konumdaki müşterilere farklı şartlar uygulaması, rekabet hukukunda hâkim durumun kötüye kullanılması olarak kabul edilir. Bu tür uygulamalar “ayrımcılık” olarak adlandırılır ve *Rekabetin Korunması Hakkında Kanun*’un 6. maddesinde açıkça yasaklanmıştır. Ayrımcılık, aynı hak ve yükümlülüklerle sahip alıcılara farklı fiyat, koşul veya hizmet sunmak şeklinde ortaya çıkabilir.

Ayrıca hâkim durumdaki teşebbüslerin rakip veya müşterilerine karşı mal ve hizmet sağlamayı reddetmesi ya da belirli grupları dışlayarak “boykot” uygulaması da ayrımcılığın bir türüdür.¹⁸ Pazara hâkim olan teşebbüsler, piyasada aynı seviyede mevcut alıcılara mal ve ürün kısıtlamaya ya da tamamen onları saf dışı bırakmak amacıyla üründen mahrum bırakmaya yeltenebilirler. Böylece rekabeti ihlal edecek uygulamaları zorla kabul ettirmeye çalışabilirler. Bu durum, rekabeti ihlal eden bir davranış olarak da anlaşılabilir.

Özellikle oligopolistik piyasalarda (örneğin iki veya üç büyük firmanın hâkim olduğu pazarlarda) boykotun rekabeti ciddi biçimde sınırladığı görülmektedir. Türkiye’de de geçmişte gazete dağıtımında benzer bir örnek yaşanmış, bazı yayınların dağıtım ağlarından dışlanması sonucunda bu yayınlar piyasadaki çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁹

Fiyat ayrımcılığı ise teşebbüsün aynı ürünü farklı alıcılara farklı fiyatlardan sunmasıdır. Bu durum rekabet ortamını bozarak fiyat istikrarını olumsuz etkiler.²⁰ Ancak ekonomik gerekçelere dayanan fiyat farklılıkları —örneğin mevsimsel maliyet değişimleri veya farklı talep zamanları— ayrımcılık olarak değerlendirilemez. Dolayısıyla rekabeti ihlal edip etmediğinin belirlenmesinde hem teşebbüsün niyeti hem de piyasa koşulları dikkatle analiz edilmelidir.²¹

g. Fiyat Sıkıştırması

Sıkıştırma, hâkim bir durumda olan teşebbüs veya işletmenin piyasadaki gücünden faydalanarak başka bir pazarda rekabeti bozmak için bir kısım adımlar atmaya teşebbüs etmesidir. Başka pazarda rakiplerinin ihtiyaç duyduğu ürün ve malzemeyi alt

¹⁸ Metin Topçuoğlu, *Rekabeti Kısıtlayan Teşebbüsler Arası İşbirliği Davranışları ve Hukuki Sonuçları* (Ankara: Rekabet Kurumu Yayınları, 2001), 237.

¹⁹ Emel Badur, *Türk Rekabet Hukukunda Rekabet Sınırlayıcı Anlaşmalar* (Ankara: Rekabet Kurumu Yayınları, 2001), 100.

²⁰ Büyükçapar, *Türk Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun Kötüye kullanılması*, 96.

²¹ Kamer, *İslam Hukukuna Göre Yıkıcı Fiyat Uygulaması ve İlgili Hükümler*, 22.

pazarda fiyatları düşürerek normal fiyatından daha yüksek bir fiyata satışa sunmaya başlaması ve böylece üst pazarda fiyatların rayından çıkmasıyla rekabeti bozmaya teşebbüs etmesidir. Yükselişe doğru geçen maliyetlere karşı fiyatların daha da artmasıyla haksız bir rekabet durumu baş gösterecektir.

Fiyat sıkıştırması, Bir teşebbüs veya şirketin kendi maliyetlerinden taviz vererek fiyat artışlarına gitmemesi ya da bu maliyetleri minimum artırarak rakiplerinin ürün maliyetlerinde artış gösterilmesi olayına denir.²² Buna benzer bir şekilde RKHK'nin 6. Maddesinde de fiyat sıkıştırması için şu ifadeler kullanılmıştır: Piyasadaki hâkimiyet gereğince ortaya çıkan finansal ve ticari avantajlardan yararlanarak başka bir mal veya hizmet piyasasındaki rekabet koşullarını bozmayı amaçlayan eylemler. Yukarıda geçen her iki tanımdan da anlaşılacağı üzere fiyat sıkıştırması, bir pazardaki hâkim durumdaki bir teşebbüs ya da işletmenin başka bir pazarda bu hâkimliğini kötüye kullanması anlamına gelmektedir.²³ Bulunduğu konum itibarıyla hâkim durumdaki herhangi bir girişimcinin fiyat sıkıştırması anlamına gelebilecek her türlü eylemin içinde olması, pazarda olağan işleyen ticareti durdurmaya hatta alıcıları ve müşterileri de mağdur edecek durumda olmasıdır. Dolayısıyla alıcıyı ve müşteriyi mağdur eden her girişim, fiyat istikrarını bozup enflasyonu olumsuz yönde etkileyen bir eylem olarak görülür.

h. Ek Yükümlülükler Koyma

*Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un 6. maddesinde “ek yükümlülük” kavramı, bir mal veya hizmetin satışının, başka bir mal veya hizmetin alınması şartına bağlanması olarak tanımlanmıştır. Bu durum, hâkim durumda bulunan bir teşebbüsün, alıcıya asıl ürünü veya hizmeti sunarken bununla birlikte başka bir mal veya hizmeti de zorunlu kılması şeklinde ortaya çıkar. Bu tür uygulamalar, alıcının serbest iradesini kısıtlayarak piyasadaki rekabet dengesini bozar ve hâkim durumun kötüye kullanılması anlamına gelir.*²⁴

Ek yükümlülükler, alıcının ihtiyaç duymadığı bir ürünü veya hizmeti almak zorunda kalması sonucunda ortaya çıkar. Bu durum hem tüketicinin tercih özgürlüğünü

²² Mehmet Tokgöz, *Münhasır Dikey Anlaşmaların 4054 Sayılı Kanunun 4. Veya 6. Maddesi Kapsamında Değerlendirilmesi Sorunu* (Ankara: Rekabet Kurumu Yayınları, 2017), 7.

²³ Konukman, *Rekabetin Korunması Hakkında Kanuna Göre Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması*, 71.

²⁴ Konukman, *Rekabetin Korunması Hakkında Kanuna Göre Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması*, 68.

sınırlar hem de rakip firmaların pazara girişini zorlaştırarak rekabetin azalmasına yol açar.²⁵

Hâkim konumdaki firmalar, genellikle güçlü oldukları bir ürün veya hizmet üzerinden pazarda zayıf olan diğer ürünlerini de satma amacı güderler. Bu strateji, pazar payını genişletmek ve rekabet avantajı elde etmek için kullanılan bir araçtır.²⁶

Türkiye’de bu tür bir ihlale örnek olarak, Turkcell’in kontrollü tarifelerde düşük düzeyli firmalara belirli bir kontör paketini almak için ek olarak daha yüksek miktarda kontör paketlerini de zorunlu kılması gösterilebilir. Bu uygulama, firmaları ekonomik açıdan zor durumda bırakmış ve rekabet hukukuna aykırı bir “şartlı satış” örneği olarak değerlendirilmiştir.²⁷

i. Hâkim Durumu Kötüye Kullanmada İliyet Bağı

Hâkim durumun kötüye kullanıldığının kabul edilebilmesi için, teşebbüsün eylemi ile ortaya çıkan zarar arasında doğrudan bir nedensellik bağının bulunması gerekir. Zarar doğurmayan bir fiil, rekabet ihlali kapsamında değerlendirilemez.²⁸

Hâkim durumun kötüye kullanılması, piyasadaki mevcut veya potansiyel rakiplerin ticari faaliyetlerini kısıtlayarak haksız rekabete yol açabilir. Bu tür eylemler, yalnızca rakip firmaları değil, dolaylı olarak tüketicileri ve fiyat istikrarını da olumsuz etkiler.

Piyasada bozucu davranışların artması, rekabet ortamını zayıflatmakta ve sonuç olarak fiyatların dengesizleşmesine neden olmaktadır. Bu durum, ekonomide enflasyon baskısını artırarak fiyat istikrarını tehdit eder. Dolayısıyla hâkim durumda bulunan teşebbüslerin faaliyetleri, şeffaflık ve denetim ilkeleri doğrultusunda yakından izlenmelidir. Rekabet hukukunun etkin biçimde uygulanmadığı ekonomik sistemlerde fiyat istikrarının korunması güçleşir. Bu nedenle öngörülebilirlik ve piyasa disiplini ilkeleri titizlikle işletilmeli, firmalar arasındaki olumsuzluklar tüketiciye yansımadan önce çözüme kavuşturulmalıdır.

²⁵ Dilek İmroğlu, *Telekomünikasyon Alanında Rekabet Hukuku Açısından Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması* (Ankara: Başkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 123.

²⁶ İsmail Yılmaz Aslan, *Rekabet Hukuku* (Bursa: Ekin Basım Yayın, 2007), 496.

²⁷ İmroğlu, *Telekomünikasyon Alanında Rekabet Hukuku Açısından Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması*, 125.

²⁸ Büyükçapar, *Türk Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun Kötüye kullanılması*, 123.

2.3. Fiyat İstikrarı İçin Alınan Tedbirler: Merkez Bankaları

Piyasada oluşan fiyatlar üzerindeki dengesizliğin giderilmesinde merkez bankaları önemli rol oynar. Bu nedenle merkez bankalarına düşen görev fiyat istikrarını sağlamak ve buna dönük adımlar atmaktır. Fiyat istikrarının sağlanması ve piyasadaki fiyatların belli bir rayısta yürütmesi için merkez bankalarına önemli görevler düşmektedir. Bu nedenle merkez bankalarının en önemli hedefi piyasalarda fiyat istikrarının sağlamak ve bunun için gerekli tedbirleri almaktır. Merkez bankaları, fiyatları dengede tutmak amacıyla fiyatlardaki beklenmedik artışlara karşı, hedef bir fiyat seviyesi belirlemek yerine doğrudan enflasyona yönelik hedefler belirlemeyi tercih etmişlerdir. Enflasyona yönelik müdahaleler ise yalnızca fiyat artışlarının kontrol altına alınmasını amaçlamaktadır.

Enflasyonu düşürme hedefini uygulamak isteyen bir merkez bankasının uzun vadede ve en birincil amacı, belirlediği minimum enflasyon hedefine ulaşmaktır.²⁹ Merkez bankaları fiyat istikrarını sağlamak ve buna dönük politikaları belirlemek için öncelikle alacağı kararlarda bağımsız olması gerekir. Dolayısıyla bu bağımsızlık sayesinde para politikaları kararlarında ve uygulanmasında serbestçe davranması ana ilkedir.³⁰

Merkez bankalarının enflasyon hedeflemesi, fiyatlara doğrudan müdahale yerine arz kaynaklı şoklara karşı önlem almayı esas alır. Bu yaklaşım, para politikasında daha şeffaf ve güvenilir bir yöntem olarak görülmektedir. Ancak enflasyon hedeflemesi fiyat dalgalanmalarını tamamen ortadan kaldırmayı amaçlamadığından, uzun vadede fiyat belirsizliğini artırma riski de taşımaktadır.³¹

Geleneksel görüşe göre, fiyat düzeyini hedefleyen politikalar kısa vadede fiyatlar ve üretimde aşırı dalgalanmalara yol açabilir. Çünkü bu politikalar, fiyat şokları sonrasında fiyatların eski seviyesine dönmesini amaçlar. Uzun vadede ise fiyat düzeyi önceden belirlenir. Enflasyon hedeflemesi ise fiyat değişimlerini dikkate alarak enflasyonu önceki seviyesine indirmeyi hedefler; ancak bu durum uzun vadede fiyat belirsizliğini artırabilir.³²

²⁹ “Enflasyon Hedeflemesi Rejimi”, (Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, 2006).

³⁰ Begmuhammed Kolliye, *Fiyat İstikrarının Sağlanmasında Merkez Bankasının Rolü*, 2001 Krizi Sonrası Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tecrübesi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 92.

³¹ Melike Alparslan - Pelin Ataman Erdönmez, *Enflasyon Hedeflemesi* (Ankara: TBB Yayını, 2000), 7.

³² Gabriel Sour, *Prise Level Versusu Inflation Targetting in a Small Open Economy* (Canada: Bank of Canada Working Paper, 2001), 1.

Fiyat seviyesi hedeflemesinde, gerçekleşen enflasyon hedefin üstüne çıktığında sonraki dönemde hedefin altına çekilmesi gerekir. Bu nedenle merkez bankaları bazı dönemlerde hedeflenen oranı küçük sapmalarla tutturamayabilir. Bu sapmalar dengelenmezse uzun vadede istikrarsızlık kaçınılmaz olur.³³

Merkez Bankası, fiyat istikrarını sağlamak için uzun dönemli ortalama bir enflasyon hedefi belirleyebilir ve gerektiğinde büyüme tahminlerini revize eder. Amaç, fiyat dalgalanmalarını azaltarak deflasyon riskini önlemektir. Fiyatlar düştüğünde enflasyon beklentileri artar, bu da üretim ve fiyatlarda oynaklığa yol açabilir.³⁴

Öte yandan, fiyatlarda suni dalgalanmaların arttığı durumlarda Ticaret Bakanlığı da devreye girerek haksız fiyat artışlarını ve piyasa bozucu eylemleri tespit edip firmalara ceza uygulayabilir. Osmanlı'daki Ahi Teşkilatı'nın yürüttüğü bu görev günümüzde Ticaret Bakanlığı tarafından sürdürülmektedir. İlerleyen bölümlerde fiyat istikrarı bağlamında Ahilik teşkilatının kurumsal yapısı ve piyasa düzenine ilişkin uygulamaları ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

Burada değineceğimiz bir başka konu ise Cumhuriyet'le birlikte, Türkiye'de piyasa işleyişi ve fiyatlara ilgili uygulamalar, dönemsel koşullar ve devlet politikaları çerçevesinde detaylı bir şekilde ele alınacak; ekonomik istikrarı sağlama ve piyasa düzenini koruma amacıyla izlenen yöntemler üzerinde durulacaktır.

2.4. Türkiye'de Fiyatlara Devlet Müdahalesinin Tarihsel Gelişimi

1923-1929 döneminde, yeni kurulan Cumhuriyet'in iktisat politikalarının temelleri 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde atılmıştır. Bu dönemde, milli iktisadın korumacı politikalarla sanayileşmesi yerine, devlet desteğiyle sanayileşme ve modernleşme stratejileri uygulanmıştır.³⁵ Bu minvalde, iktisat politikalarının temel yaklaşımı, devletin piyasa üzerinde sınırlı müdahalelerle fiyat istikrarını sağlaması ve ekonomik faaliyetleri yönlendirirken özel sektörün ve özel teşebbüsün güçlendirilmesini desteklemek şeklinde özetlenebilir.³⁶ Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1923-1929) Lozan Barış Antlaşması'nın etkisiyle liberal ekonomik politikalar uygulanmış, ancak kısa süre sonra devlet öncülüğündeki ekonomik sistemler hayata

³³ Hamza Malik, *Four Essays on the Theory of Monetary Policy* (Canada: McMaster University, Master, 2004), 31-36.

³⁴ Kara, *Fiyat İstikrarının Sağlanmasında Para ve Maliye Politikaları ve Fiyat Düzeyi Maliye Teorisi*, 12.

³⁵ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi* (Ankara: İmge Kitabevi, 2015), 46.

³⁶ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016), 181.

geçirilmiş ve bu politikalar, “devletçilik” ilkesinin etkisiyle uzun yıllar boyunca sürdürülmüştür.³⁷

1929’daki ekonomik kriz sonucunda bu dönemde dünya ekonomileri daralmış; talebin azalmasıyla birlikte emtia ve mal fiyatlarında düşüş yaşanmıştır.³⁸ Bu nedenle, devletçilik politikası çerçevesinde sanayileşme devlet öncülüğünde başarıyla hayata geçirilmiştir. Devlet, yatırımcı, işletmeci ve denetleyici rolünü üstlenerek iktisadi hayatın gelişimi ve işleyişi üzerinde önemli bir etki yaratmıştır.³⁹ 1950’lerin ilk yarısına kadar uygulanan tarıma dayalı büyüme modeli, Kore Savaşı (1950–1953 arasında Kuzey ve Güney Kore arasında yaşanan ve BM kuvvetlerinin müdahil olduğu çatışma) ‘nın sona ermesiyle etkisini yitirmeye başlamıştır. Savaş sürecinde tarım ürünlerine olan yüksek talep, mevcut politikanın yetersizliklerini görünür kılmamıştır.⁴⁰ Savaş sonrasında talebin hızla azalması, gıda fiyatlarının düşmesine yol açmış ve tarıma dayalı büyüme modeli ilk zayıf göstergelerini vermeye başlamıştır.⁴¹ Türkiye’de 1960’lı yıllardan sonra konjonktürel dalgalanmalar ve tarımsal üretimdeki doğal değişimler, fiyat artışlarının sürekli hale gelmesine yol açmış; kronik işsizlik ve enflasyon dönemleri ise fiyat istikrarını sağlamayı güçleştirmiştir.⁴²

1970 sonrası yaşanan petrol krizi, Türkiye’de işsizlik ve yüksek enflasyonun yanı sıra fiyat istikrarsızlığına da yol açmıştır. Bu dönemde, 1980 öncesinde devletin desteklediği veya doğrudan yürüttüğü sanayi kolları özelleştirilmiş; enflasyon ve fiyat istikrarsızlığıyla mücadele amacıyla mali ve parasal önlemler devreye sokulmuş ve devletin ekonomik hayattan kademeli olarak çekilmesi hedeflenmiştir.⁴³ 1980 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisi ciddi politik ve ekonomik istikrarsızlık yaşamış; üretim duraklamış, dış açık artmış, enflasyon üç haneli rakamlara ulaşmış, işsizlik yüksek kalmış ve karaborsa yaygınlaşmıştır. 24 Ocak Kararları ile hedeflenen, enflasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak ve döviz ile enerji darboğazını aşmak için ihracatı

³⁷ Şaban Öztürk - Taha Taştan, “Devletçi Ekonomi- Liberal Ekonomi Karşılaştırması: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26 (2021), 836-858.

³⁸ Nadir Eroğlu, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları”, *Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi* 23/2 (2007), 69.

³⁹ Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, 68.

⁴⁰ Suat Oktar - Arzu Varlı, “Türkiye’de 1950-54 Dönemi’nde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası,” *Marmara Üniversitesi, İİ.B.F. Dergisi* 28/1 (ts.), 14.

⁴¹ Sefer Şener, “Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları”, *Yönetim Bilimleri Dergisi* 3/1 (2005), 145.

⁴² Lale Alknoğlu, “Türkiye’de Uygulanan İstikrar Politikaları Ve Sonuçları”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15 (1999), 308.

⁴³ Alknoğlu, “Türkiye’de Uygulanan İstikrar Politikaları Ve Sonuçları”, 310-311.

teşvik etmek olmuştur.⁴⁴ 1980 sonrasında dünyadaki değişim ve dönüşümle birlikte Türkiye ekonomisinin de yapısal değişime gittiği ve daha çok liberal/neo-liberal politikaların uygulanmaya çalışıldığı bilinmektedir.⁴⁵

2002 yılından itibaren, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonla mücadele etmek amacıyla enflasyon hedeflemesi temel araç olarak benimsenmiştir. Bu çerçevede 2002-2005 yılları arasında örtük enflasyon hedeflemesi (merkez bankasının resmî olarak açıklamadığı ancak para politikalarını belirli bir enflasyon düzeyi hedefi doğrultusunda yönlendirdiği uygulama) uygulanmış, 2006'dan itibaren ise açık enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. 2011 ve 2014 yıllarına gelindiğinde, Merkez Bankası'nın enflasyon hedeflemesi beklenenin üzerinde gerçekleşmiş ve belirlenen hedeflere ulaşamamıştır.⁴⁶

Türkiye'nin 90 yıllık uzun dönem ortalama büyüme hızı yıllık %4,6 seviyesindedir. Son üç yılda gerçekleşen büyüme oranları potansiyel büyümenin altında kalmış olsa da, 2003-2014 döneminde ortalama büyüme hızı %4,7 ile uzun dönem trendine yaklaşmıştır. Ayrıca, büyümenin büyük ölçüde dış talebe bağlı olması, dış talepteki daralmaların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesine yol açmaktadır.⁴⁷

Türkiye ekonomisi tarihinde enflasyonu düşürmek ve fiyat istikrarını sağlamak amacıyla yapısal düzenlemeler dâhil önemli reform adımları atılmış, uzun yıllar süren devletçi ve karma ekonomi uygulamalarının ardından daha liberal bir yönelim ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, yaşanan krizler ekonomik yapının kırılganlığını sürdürdüğünü göstermiş; kalıcı istikrar için kapsamlı siyasi, sosyal ve ekonomik reformlara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır. Ayrıca bu dönemde fiyat istikrarını sağlamak amacıyla farklı politika araçları devreye alınmış; sonuç olarak Türkiye'de hem serbest piyasa işleyişi hem de devlet müdahalesinin zaman zaman belirleyici olduğu karma bir ekonomik yapı hâkimiyetini korumuştur.

2.5. Ahilik Teşkilatı

Ahlak ile sanatın bileşiminden meydana gelen Ahilik, Anadolu coğrafyasında XIII. yüzyılda görülmeye başlanmış, ticarete esnaf birliği olarak teşekkül etmiş sosyo-

⁴⁴ Alkinoğlu, "Türkiye'de Uygulanan İstikrar Politikaları Ve Sonuçları", 311.

⁴⁵ Öztürk - Taştan, "Devletçi Ekonomi- Liberal Ekonomi Karşılaştırması: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme". 836-858

⁴⁶ Onur Sungur, "2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler", *Toplum ve Demokrasi* 9/19-20 (2015), 253.

⁴⁷ Sungur, "2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler", 264.

ekonomik bir müessesedir. Bu müessesenin asıl amacı, zenginle fakir arasındaki dengeyi, üretici ile tüketici alanında oluşan arz-talep nizamını emek ile sermayedeki birlikteliği ve halk ile devlet arasında köprünün kopmaması için sağlam ilişkiler meydana getirerek, bu konuda “sosyal adaleti”⁴⁸ gerçekleştirmektir. Biz burada üretici ve tüketiciyi ilgilendiren ekonomik faaliyetlere değineceğiz.

Ahilerin kurduğu yapı bir bakıma, bugün var olan Esnaf Odaları, İşveren Sendikaları, İşçi Sendikaları ve esnafların haklarını savunmak için kurulan Ticaret ve Sanayi Odaları gibi kurum ve kuruluşların temelini oluşturur.⁴⁹ Ahi birlikleri, ekonomik hayatta üretimi, ihtiyacın ana unsuru gibi düşünmüşler ve gerektiğinde üretimi, ihtiyaca göre belirlemişlerdi. İhtiyaçların sürekli arttırılarak tüketimin çoğalmasına neden olan her türlü israfi engellemeye çalışmışlardı. Bunu sağlamak için gerekli gördükleri zaman üretimi sınırlandırmışlardı.⁵⁰

Ahilik teşkilatında standartlara uymayıp bunun altında mal üreten ve tüketiciyi herhangi bir durumda zarara uğratanların ikazlara uymamaları halinde, bu kişiler toplumun nezdinde teşhir edilmekteydi. Bu esnafların iş yerleri yetkiler dâhilinde ilgili kurumlar eliyle kapatılmaktaydı. Eğer bu esnaflar pazar ve piyasaları olumsuz etkileyecek uygulamalara yönelip daha ileri giderlerse, esnaflıktan ihraç edilmeye kadar bazı çeşitli ceza ve müeyyideler uygulanmaktaydı.⁵¹ Bu tür olumsuz durumların yaşanmaması için iş ahlakıyla ilgili bir kısım sıkıntılara karşı bazı kurallar getirilmişti. Bunlar; rüşvet, vurgunculuk, pazara kalitesiz malı ihraç etmek, vergiden kaçınmak, lüks tüketime yönelmek, aşırı kar etmek arzusu ve olmayan hayali ihracat gibi sorunlardı. Bu tür sorunlar iş ticaret ahlakının üzerinde durduğu ve çözüme kavuşturmak istediği başlıca sorunlardandı.⁵²

Ahilik teşkilatının en önemli özelliği, üretici ve tüketici arasında bir iş ahlakının inşa edilmesidir. İş ahlakına göre dizayn edilen bir piyasada üretici ve tüketici mağdur edilmeden sağlam bir ticaret ahlakına ve güvenle tesis edilen sisteme sahip olurlar. İş ahlakının ve güvenin hâkim olduğu bir piyasada fiyatların dengesiz ve suni manipülelere maruz kalma riski oldukça düşüktür. Bu iş ahlakının getirdiği sağlam ticaret anlayışı

⁴⁸ Nurettin Öztürk, *Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi* (Zonguldak: Karaelmas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, ts.), 1.

⁴⁹ Galip Demir, “‘Ahilik = Çalışma, Bilim, Akıl, Ahlak’”, *Perpa Dergisi* 22 (1993), 45.

⁵⁰ Yusuf Ekinçi, *Ahilik* (Ankara: Dizi Baskı Yayınevi, 1991), 64.

⁵¹ Galip Demir, “Geçmişten Günümüze Ahilik ve Tüketici Koruma İlişkisi”, *Standart Dergisi*, (1993), 14.

⁵² Öztürk, *Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi*, 9.

Osmanlı Dönemi'nin refahı yaşadığı yıllarda ekonomiyi ayakta tutan en önemli husus olmuştur. Fakat Osmanlının son dönemlerinde ahilik sistemine bir kısım liyakatsiz kişilerin dâhil olmasıyla denetleme ve caydırıcılığını kaybetmiştir. Dolayısıyla ahiliğin tamamen hâkim olduğu dönemde alınan tedbirlerle iktisadi yönden enflasyonun ve fiyat istikrarının korunduğunu söyleyebiliriz.

Fiyat istikrarıyla bağlantılı bir diğer önemli başlık ise 'narh' uygulamalarıdır; yani devletin piyasaya müdahale ederek belirli mal ve hizmetlere fiyat sınırlaması getirip getirmediği meselesidir. Bu konunun ayrı bir başlık altında ele alınmasının tezimizin bütünlüğünü ve anlaşılabilirliğini artıracığı düşüncesiyle narh uygulamalarına burada kısaca değinilecektir. Ancak narh meselesi, ikinci bölümde Hz. Peygamber'in (sav) fiyatlara müdahale (narh) konusunda rivayet edilen 'tesir hadisi' ile birlikte daha kapsamlı biçimde değerlendirilecektir.

2.6. Narh Uygulaması

Narh, sözlükte, "piyasadaki fiyatları resmen belirlemek, üst sınır koymaktır."⁵³ Kamu yararı gereği, temel ihtiyaçlardan olan mal ve hizmetin pazardaki fiyatlamaya doğrudan müdahale edilerek fiyatların belli sınırları aşmasını engellemek maksadıyla tavan fiyat uygulanmasıdır.⁵⁴ Narh uygulamasına genellikle suni ve ani fiyat artışlarının yaşandığı dönemde başvurulur. Karaborsacıların, daha fazla kazanmak isteyen açgözlü insanların, malı piyasaya sürmeyen stokçu ve vurguncu kimselerin sadece kendi menfaatlerini düşünerek, halkın temel ihtiyaçlarını temin etmesini engellemek amacıyla halkı zarara uğratmak istemeleri halinde, hâkim otorite piyasa fiyatlarına müdahale ederek oluşan hayat pahalılığının önüne geçebilir. Çünkü bu tür olumsuz ortamda kamu menfaati devlet ve hâkim düzen için her zaman ön plandadır.⁵⁵

Rekabetin ve ekonomik dengenin doğal işleyişine dayalı piyasalarda, otoritenin fiyatlara doğrudan müdahalede bulunmaması esastır. Zira serbest rekabetin hâkim olduğu bir piyasaya yapılan müdahale, bazı firmalar açısından haksız sonuçlar doğurabilir ve piyasa dengesini bozabilir. Bu nedenle ekonomistler, herhangi bir zorunluluk bulunmadıkça fiyatların idari yollarla belirlenmesini, yani narh uygulamasını, ekonomik

⁵³ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022), 447.

⁵⁴ Cengiz Kallek, "Narh" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/387.

⁵⁵ Ahmet Özdemir, "Mal ve Hizmet Bedellerinin Piyasanın Tabii Şartlarına göre Belirlenmesi İçin Alınan Fikhi Tedbir ve Kurallar", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2021), 228-229.

sistemin temel ilkeleriyle bağdaşmayan bir müdahale olarak değerlendirmektedirler. Rekabet ortamında fiyatların arz ve talep dengesine göre belirlenmesi gerektiğini savunan bu yaklaşım, narh uygulamasının piyasa mekanizması üzerinde olumsuz etkiler doğurabileceğini vurgular. Rekabet ortamında tezahür eden fiyatlamayı savunan ekonomistler, narhın (fiyatlara had koyma), ekonomiye olumsuz etkilerini şöyle açıklamaktadır:

Narh, yani fiyatları kontrol altına alma sistemi, pratikte çeşitli sorunları beraberinde getirir. İlk çıkacak sorun, fiyatları belirleme konusudur. Çünkü maliyet giderleri bir firmadan diğerine değişmektedir. Her işletmeye aynı fiyat tarifesini uygulamak adeta imkânsızdır. Çünkü her işletmenin gideri aynı olmamakta ve aralarındaki ürün kalitesi de genellikle değişmektedir. Bunun sebebi maliyetlerin değişiklik arz etmesidir.⁵⁶ Öte taraftan kıymeti düşük mallar kıymetli mallarla aynı muameleye maruz kalınca piyasadan değerli ürünler çekilir.

Üreticinin malına narh konulursa piyasada ham madde fiyatları yükseldiği sürece, bu narh aksülamel yapmaktadır. Örneğin fırıncının ekmeğine narh konulduğu vakit, fırıncı un fiyatlarının istikrara kavuşturulmasını istemektedir. Un fiyatı sabit tutulmak isteniyorsa buğday fiyatının da belli bir seviyede tayin edilmesi zorunluluğu doğar. Fakat gerçekte ücretler ve üretim masrafları yükselirken, çiftçinin ürününe narh konulması onun menfaatine olmamaktadır. Üretici aynı zamanda malını narh sisteminden kaçırmak için diğer sahalara kaydıracaktır.

Süt üzerine fiyat tayini yapılırsa satış durdurulmakta tereyağı, peynir ve ayran gibi ürünlerin imaline hız verilmektedir. Pamuğa kota getirilirse, pirince ve diğer tarımsal ürünlere yönelme olmaktadır. Firmaları ve piyasadaki teşebbüsleri narhlara riayetini sağlamak ayrı bir sorundur.

Aslında narh sistemi, ekonomideki kurallarla hukuk arasında tenakuz oluşturur. Hukuki nizamla iktisadi kurallarını değiştirmek oldukça zor bir durumdur. Çünkü narh sistemi, ekonomideki bozulmayı ve piyasadaki bozucu eylemleri göz ardı ederek sadece ekonomik verilerin sonuçlarını değiştirmek maksadını taşır. Bunun sonucunda üretimin azalmasına yol açar. Narh sistemi, üretimin ve arzın azalması ile sonuçlanmakta ve esnafın piyasada daha az kar etmesine sebep olmaktadır. Bu durumda malın pazardan çekilmesine ve karaborsaya düşmesine neden olmaktadır. Tüketiciler bu ürünleri daha

⁵⁶ Feridun Ergin, *İktisat* (İstanbul: Sermet Yayıncılık, 1961), 294.

pahalı almak zorunda bırakılmaktadır.⁵⁷ Bundan dolayı birçok ekonomist, piyasayı baltalayan, yolsuzluklara, pahalılığa ve daha nice sıkıntılara kapı açan narh sistemine karşıdır.⁵⁸

Narh sistemini en çok uygulayan sosyalist ekonomilerde beklenen sonuç alınamamıştır. Sosyalist devletler bekledikleri sonuçları alamadıkları gibi ekonomik sistemlerini yıkıp başka sistemlere geçmeye mecbur kalmışlardır.⁵⁹

Avrupa'da piyasaları kontrol altına almak için uygulanan narh sistemlerinin başarısız sonuçlar vermiştir. Buna örnek olarak, Fransız İhtilali esnasında, kırk ihtiyaç maddesine getirilen narh sisteminin beklenen sonucu vermemesi gösterilebilir.⁶⁰

Ülkemizde bir dönem uygulanmaya çalışılan Millî Korunma Kanunu, beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Kanun kapsamında oluşturulan koordinasyon kurulları, kâr oranlarını ve azami fiyat seviyelerini belirlemişse de bu düzenlemeler piyasadaki fiyat artışlarını engelleyememiştir. Uygulanan cezalar caydırıcı olmamış, aksine zamanla esnaf ve ticaret erbabı üzerinde siyasi bir baskı unsuru hâline gelmiştir. Bu durum, ekonomik yapıda çeşitli sıkıntıların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁶¹ Genel olarak narh sistemi, serbest piyasa koşullarının işlediği ekonomilerde doğal işleyişe uygun düşmemektedir. Günümüzde ise hükümetler, hazırladıkları kanun ve yönetmelikler aracılığıyla zaman zaman fiyat istikrarını sağlamak amacıyla piyasaya sınırlı müdahalelerde bulunmaktadır.⁶²

Fiyatları kontrol altına almak kısa vadede bazı çözümler getirse de uzun vadede üreticiden başlayıp ticaretle uğraşan herkesi mağdur eden bir sistemdir. Bugünkü piyasayı düşündüğümüzde, sadece bir malın aynı çeşidinden onlarcası mevcuttur. Bir mala getirilen fiyat tahdidi, otomatik olarak aynı üründen olan diğerlerine de narh uygulanacaktır. Aradaki kalite farkını ve maliyetini de göz önünde bulundurduğumuzda, aynı tür olan mallara sınır getirmek büyük adaletsizliklere yol açar. Çünkü 10 gramlık olan iki aynı malın firmalara maliyeti bile aynı olmamaktadır. Bunun sebebi aralarındaki iki malın maliyetinin ve kalitesinin de farklı olmasıdır. Bu kadar farklılığın hâkim olduğu günümüz ekonomilerinde herhangi bir zorunluluk olmadan fiyatları kontrol altına alıp sabitlemek veya düşürmek reel ekonomilere ters bir durumdur.

⁵⁷ Mehmet Köroğlu, *İslam Hukukunda Fiyat Tahdidi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 5.

⁵⁸ Ergin, *İktisat*, 297.

⁵⁹ Köroğlu, *İslam Hukukunda Fiyat Tahdidi*, 1995, 5.

⁶⁰ Ergin, *İktisat*, 294.

⁶¹ Ergin, *İktisat*, 297.

⁶² Aydın Türkbâl, *Mikroiktisat*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1980), 63.

2.7. Ekonomide Fiyatlarla İlgili Farklı Yaklaşımlar

Günümüz devletlerinde iktisadi alanlarda fiyatlar için genellikle iki farklı yaklaşım sergilenmektedir. Bunlar: Liberal ve Sosyalist ekonomi modelleridir. Burada her iki modeli ayrıntıya inmeden konumuzu ilgilendirecek kadarıyla ele alacağız.

2.7.1. Liberal ekonomi modeli

Liberal ekonomiyle yönetilen devletler genellikle fiyatlara müdahale etmeyip herhangi bir kısıtlamaya gitmezler. Çünkü fiyatlar tamamen piyasa şartlarına göre belirlenir. Birçok ekonomide bu sistem uygulanmaktadır. Çok az ülkede fiyatlara müdahale edilir.⁶³

Liberaler “fiyatlarda serbest” taraftarıdır. Kendiliğinden oluşan fiyatlamayı ekonomik hayatın gereklerinden biri olarak telakki ederler. En uygun fiyat stratejisinin liberalizm olduğunu ifade ederler. Hiçbir baskı ve tesir altında kalmaksızın ekonomik kurallara uygun oluşan fiyat, en uygun fiyat olarak görülür. Mevcut otoritenin fiyatlara müdahale etmesi fayda yerine, bir takım sorunları doğurur. Zaten birçok durumda fiyatları kontrol altında tutmak imkânsızdır. Onun için sağlıklı bir fiyat mekanizmasının işleyebilmesi, piyasalarda kendiliğinden oluşan serbest rekabete bağlıdır.⁶⁴

Liberal sistemin başarısı için bütün mal, hizmet ve üretim faktörleri tam rekabet piyasasında olmaları gerekir. Bir piyasada tam rekabet olmasının şartı, piyasada ticaretle uğraşan hiçbir alıcı veya hiçbir satıcı tek başına fiyatı etkilememesidir. Piyasada oluşan fiyatlamayı hem alıcı hem de satıcı veri olarak kabul etmek zorundadır. Liberal piyasalarda alıcı ve satıcının hiçbir kararı tek başına piyasadaki fiyatı etkilemez. Çünkü hem alıcının satın aldığı miktar hem de satıcının satın aldığı miktar liberal piyasada küçük bir yer tutar. Böyle bir ortamda bir alıcının mal almaktan vazgeçmesi ya da bir satıcının malını elinde bulundurma yoluna gitmesi, piyasadaki o malın ne fiyatını düşürür ne de fiyatını yükseltir.⁶⁵

Klasik iktisatçılara göre, ekonomiden sorumlu olanların fiyatları dizayn etmeleri yersizdir. Çünkü iktisadi kanunların sayesinde adil ve normal fiyat kendiliğinden oluşur. Devlet fiyatlara müdahale etmediği sürece, rekabetin huyu gereği fiyatlar eninde sonunda

⁶³ Ergin, *İktisat*, 288.

⁶⁴ Mahmut Koloğlu, *Ekonomi Dersleri* (Ankara: MEB Yayınevi, 1965), 1/357.

⁶⁵ Orhan Türkay, *Mikro İktisat Teorisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1986), 24.

maliyet hizasına inecektir.⁶⁶ Dolayısıyla liberal ekonomi sistemlerinde otorite tarafından yapılacak herhangi bir müdahalenin bedeli piyasayı yeterince daha karmaşık hale getirecektir.

2.7.2. Sosyalist ekonomi modeli

Sosyalist ülkelerde piyasalar tamamen otoritenin kontrolü altındadır. Devlet çoğu zaman fiyatlara kısıtlama getirerek piyasalara müdahalede bulunur. Bu müdahalenin sonucu olarak, piyasalarda belli bir kotadan daha az veya daha fazla bir fiyata satılamaz. Bu sosyalist ekonomi modeli Nasyonel Almanya ve Sovyet Rusya’da uygulanmaya çalışılmıştır.⁶⁷

Bu aşamada, serbest ve sosyalist ekonomi modellerine ilişkin çerçeve ortaya konulduktan sonra, fiyat istikrarı bağlamında İslam ekonomik modelinin temel özellikleri ele alınacaktır. Ardından, İslam iktisadının hangi yönleriyle mevcut ekonomik modellere benzerlik gösterdiği ve hangi açılardan onlardan ayrıldığı üzerinde durularak, sistemin kendine özgü yaklaşımı bütüncül bir şekilde değerlendirilecektir.

2.8. İslâm Ekonomisi ve Serbest Piyasa: Benzerlikler ve Farklılıklar

İslam ekonomisi temelde Kur’an ve Sünnet’e dayanan bir yapıya sahiptir. Aile, miras, mülkiyet, infak, zekât, israf ve faiz yasağı gibi alanların temel çerçevesi vahye dayalıdır. Hukukta olduğu gibi, İslam ekonomisi de esnek bir yapıya sahiptir; ilkeler sabit olmakla birlikte uygulamalar zaman ve mekâna göre değişiklik gösterebilmiştir. İslam iktisadının temelinde kul hakkını önceleyen bir adalet anlayışı bulunur. Bu bağlamda israfın ortadan kaldırılması, ekonomik ve siyasal özgürlüğün korunması, mülkiyet haklarının geliştirilmesi ve toplumsal refahın artırılması temel ilkeler arasında yer alır.

Ahlâk, hukuk ve ekonomi İslam düşüncesinde birbirini tamamlayan ve ayrılmaz bütünlükler olarak kabul edilir. Toplumsal düzenin merkezinde adalet kavramı yer alır; adalet, denge anlamına gelir ve bireysel düzeydeki karşılığı “itidal”dir. Bu nedenle İslam iktisadı, sosyal adaletle uyum içinde bir denge sistemi öngörür. Sosyal adaletin sağlanabilmesi ise israfın önlenmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi, servet ve

⁶⁶ Ergin, *İktisat*, 294.

⁶⁷ Ergin, *İktisat*, 294.

mülkiyetin yaygınlaştırılması, ekonomik bağımsızlığın korunması ve ekonomik istikrarın teminiyle mümkündür.⁶⁸

İslam düşüncesine göre mülkün mutlak sahibi insan değil, Allah'tır. İnsanların sahip olduğu mülkiyet, ilahî mülkiyetten kaynaklanan bir emanet niteliğindedir. Bu nedenle bireyin elindeki mal ve imkânlar bir imtihan vesilesi olarak görülür; özel mülkiyetin toplumsal faydayla çatışmaması ve kamusal yararlar uyum içinde kullanılması esastır.⁶⁹ Bununla birlikte, kişiler Allah'ın insanoğluna lütfettiği nimetlerden kendi çabalarıyla bazı şeyleri elde ettiklerinde veya birtakım varlıklara emekleriyle şekil verdiklerinde onlara malik olurlar. Elde edilen bu malvarlığının nesilden nesle aktarılmasıyla özel mülkiyet kurumu ortaya çıkmış ve İslam toplumlarında hukuki bir zemin kazanmıştır.⁷⁰

İslam ekonomisi, baskıcı ve müdahaleci bir model öngörmez; aksine, bireylerin ekonomik tercih özgürlüğünü temel bir ilke olarak kabul eder. Seçim ve teşebbüs hürriyeti, kişilerin sahip oldukları varlıkları hangi alanlarda kullanacaklarına, hangi sektörlerde yatırım ve girişimde bulunacaklarına dair serbest bir irade alanı sunar. Bu çerçevede İslam, bireyin kaynaklarını nasıl değerlendireceğine kendisinin karar vermesini esas alır. Rekabet, İslam iktisadında meşru ve teşvik edilen bir unsurdur; piyasaya giriş doğal olarak serbesttir. Fiyatların doğrudan devlet tarafından belirlenmesi ise Hz. Peygamber tarafından uygun görülmemiş ve olağan şartlarda onaylanmamıştır. Dolayısıyla İslam ekonomik düzeni, rekabetin korunmasını, devlet müdahalesinin sınırlandırılmasını ve kamusal görevi kötüye kullanan yöneticilerin sorumlu tutulmasını destekleyen bir yapı sunar.⁷¹

Kapitalist sistemde “büyük balığın küçük balığı yutması” bir ekonomi kuralı gibi görülmüş ve bu anlayış serbest rekabetin “bırakınız yapsınlar” zihniyetine dönüşmüştür. Bu yaklaşımın merkezinde, kendi menfaatini önceleyen ve olgunlaşmış hali “burjuva” olarak tanımlanan *homo economicus* tipi yer alır. İslam düşüncesinde ise bunun karşısına, şahsi çıkarlarından önce toplumsal faydayı gözetken, kanaatkâr ve erdemli girişimci modeli konulur. Ahilik sistemi bu ideal tipin tarihsel bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bir Müslümanın iktisadi hayattaki davranışları, doğruluk, emanete

⁶⁸ Ahmet Tabakaoğlu, “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı” (Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, Ankara, 2010), 83.

⁶⁹ Tabakaoğlu, “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı”, 120.

⁷⁰ Celal Yeniçeri, *İslam İktisadının Esasları* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1980), 37.

⁷¹ Mustafa Acar, “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı” (Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını Tarih: 23–24 Eylül 2010, Ankara, 2010), 218.

riayet, tekelcilikten ve karaborsadan uzak durmak, akitlere sadakat ve dürüstlük üzerine kuruludur. Ekonomik faaliyetlerde kişinin kendi çıkarını toplum menfaatine tercih etmemesi, diğergamlık göstermesi ve yaptığı işi bir hizmet bilinciyle icra etmesi esastır. Maddi zenginlik, Allah rızasıyla anlam kazandığından, bireyin ekonomik faaliyetlerinde temiz kalbini koruması beklenir.⁷²

İslam'ın öngördüğü ekonomik düzende, talep edenin fiyatı aşırı düşürme, arz edenin ise aşırı yükseltme eğilimleri yumuşatılmış; arz-talep dengesiyle fiyat istikrarının korunması esas alınmıştır. Rekabetin yalnızca hayırlı işlerde teşvik edilmesi, ekonomik alanda ise dayanışma ve yardımlaşmanın öne çıkarılması tekelci yapıların oluşmasını büyük ölçüde önlemektedir. İslam ülkelerinde fiyat ve kalite denetimi çoğunlukla narh sistemi üzerinden yürütülmüş olup ideal olan, tekellerin oluşmadığı serbest bir piyasada fiyatların doğal biçimde belirlenmesidir. Devlet müdahalesi ise ancak eksik rekabetin ortaya çıktığı, ihtikârın görüldüğü veya tüketicinin aldatıldığı olağanüstü durumlarla sınırlı tutulmuş; aksi hâlde aşırı müdahalelerin piyasayı daraltacağı ve karaborsayı artıracığı kabul edilmiştir.⁷³

Hz. Muhammed'in peygamberlikten önce Yemen, Suriye ve Bahreyn gibi uzak bölgelere ticaret amacıyla seyahat ettiği bilinmektedir. Arabistan yarımadası, coğrafi konumu itibarıyla İslamiyet öncesinde olduğu gibi sonrasında da bir transit ticaret bölgesi olma niteliğini sürdürmüştür. İslamiyet'in serbest ticaret ve piyasa ekonomisine verdiği önem sebebiyle uluslararası ticarete ve yabancı sermayeye herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Hz. Ömer döneminde ise, iç piyasadaki fiyat istikrarını koruma hedefi doğrultusunda dış ticarete gümrük vergileri uygulanmaya başlanmış, böylece piyasanın dengeli işleyişine yönelik hassasiyet ortaya konmuştur.⁷⁴

İslam ekonomisinde devlet müdahalesi sınırlı olup, temel ilke piyasanın kendi doğal işleyişini korumaktır. Üretim, ihtiyaç odaklı belirlendiği için doğal kaynakların israf edilmesi engellenir ve böylece toplumun beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması güvence altına alınır. Devletin rolü doğrudan üretici olmak değil, üretim sürecini denetleyen, düzenleyen ve adaleti gözeten bir otorite olarak konumlanmaktır. Hz. Peygamber'in uygulamalarında da bu yaklaşım görülür. Tarım yapılan toprağın o kimseye tahsis edilmesi ve toprağın boş bırakılmamasının istenmesi, üretimin teşvik

⁷² Tabakaoğlu, "Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı", 118.

⁷³ Tabakaoğlu, "Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı", 124.

⁷⁴ Fatih Kazancı, "Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 2/3 (2016), 169.

edildiğini gösterir. Büyük tarım arazileri ise bireylere kullanım hakkı verilerek değerlendirilmiş, mülkiyetin devlette kalmasıyla kamu yararı korunmuştur. “İktâ” adıyla bilinen bu uygulama, sonraki dönemlerde “tımar sistemi” olarak devam etmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında İslam ekonomisinde devlet, özel teşebbüsü engelleyen veya onunla rekabet eden bir güç değildir; aksine, piyasadaki işleyişi düzenleyen, adil üretim ve dağıtım koşullarını gözetten bir koordinasyon ve denetim mekanizmasıdır. Böylece hem üretimin sürdürülebilirliği sağlanmakta hem de toplumsal yarar ile bireysel girişim arasında denge kurulmaktadır.⁷⁵

İslam ekonomisi, yalnızca kendi çıkarını gözetten ve maksimum fayda peşinde koşan serbest piyasa insanının karşısına, toplum yararını önceleyen kanâatkâr ve sorumluluk sahibi bir insan modeli çıkarır. Liberal ekonomilerde bireysel çıkar temel kabul edilirken, İslam’da kişinin kardeşini kendisine tercih etmesi öğütlenir; böylece üretici-tüketici ve fert-toplum dengesi sürekli korunur. İslam iktisadında yalan, hile, tekelcilik, karaborsacılık ve sözleşmeye aykırı davranmak yasaktır. Bu nedenle “homo economicus” olarak tanımlanan faydacı insan modeli İslam’ın değerleriyle örtüşmez. İslam, ferdî menfaatin toplum menfaati ile uyumlu olmasını esas alır ve toplumsal hakları Allah’ın hakları arasında değerlendirir.

Doğal bir kural gibi sunulan “büyük balığın küçük balığı yutması” anlayışını meşrulaştıran liberal düşünce, kamu yararı ve ortak iyiliği reddeder. Oysa İslam ekonomisi, açgözlülükten ve ihtirastan uzak, üretim ve ticaretini Allah’ın rızası doğrultusunda yürüten bir insan tipini idealize eder. Bu yönüyle İslam ekonomik sistemi, modern serbest piyasanın acımasız rekabet anlayışına karşı ahlâk merkezli, toplumcu ve dengeli bir yaklaşım sunar.⁷⁶

Serbest piyasa ekonomisi, fiyatların rekabet yoluyla özgürce oluştuğu bir yapıyı esas alır. İslam ekonomisinde de rekabete ve fiyatların arz-talep dengesine göre belirlenmesine önemli bir yer verilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, fiyatların belirlenmesi talebiyle karşılaştığında, fiyatları tayin edenin Allah olduğunu ifade ederek piyasalara doğrudan müdahale etmeyi uygun görmemiştir. Bu yaklaşım, İslam’da fiyatların doğal süreç içinde oluşması gerektiğine işaret eder ve serbest piyasa mantığıyla örtüşen bir yön içerir. Bununla birlikte İslam ekonomisi, toplum yararını merkeze aldığı için karaborsacılık, ihtikâr, spekülasyon ve haksız kazanç gibi durumlarda devletin müdahalesine izin verir. Narh uygulaması da bu çerçevede, piyasa dengesinin bozulduğu

⁷⁵ Tabakaoğlu, “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam’daki Algılanışı”, 121.

⁷⁶ Kazancı, “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, 173.

veya tekelci yapıların oluştuğu zorunlu durumlarda devreye giren bir denetim aracıdır. Böylece hem fiyat istikrarı korunur hem de sağlıklı rekabet ortamı desteklenir. Bu anlayışla İslam ekonomisinde devlet, piyasanın işleyişine doğrudan üretici olarak değil; denetleyen, düzenleyen ve adaleti sağlayan bir konumda bulunur. Hz. Peygamber'in, toprağı işleyen kişinin o arazi üzerinde hak sahibi olmasını teşvik etmesi; büyük tarımsal arazilerin ise mülkiyetinin devlette, kullanım hakkının vatandaşlarda bulunmasını sağlayan ikta sistemi bunun erken örneklerindendir. Bu sistem, üretimin aksamasını önlemeyi ve kaynakların israf edilmeden verimli şekilde kullanılmasını amaçlamıştır.⁷⁷

Serbest piyasa ekonomisinde devlet, ekonomik işleyişe doğrudan müdahale etmez; yalnızca rekabeti, hukuki düzeni ve temel özgürlükleri korur. İslam ekonomisinde de devlet özgür girişimi destekler ancak toplumsal yararı gözeterek daha aktif bir sosyal rol üstlenir. Bu durum, iki sistemin devletin varlığını sınırlı tutma konusunda benzerlik taşıdığını; fakat müdahale anlayışında ayrılıklarını göstermektedir. Serbest piyasada bireysel mutluluk öncelikli olduğu için devlet müdahalesi minimumda tutulur ve “görünmez elin” toplumu dengeleyeceği kabul edilir. İslam ekonomisinde ise devlet sosyal politikalar üretir, planlama yapar ve gerektiğinde piyasaya müdahale eder. Bu nedenle “bırakınız yapsınlar” ilkesi İslam'ın yaklaşımıyla örtüşmez.

İslam ekonomisinde devlet; kaynak tahsisi, piyasa denetimi, narh uygulaması, doğal kaynakların korunması ve büyük toprakların kullanım hakkını düzenleme gibi görevler üstlenir. Serbest piyasa ekonomilerinde ise devlet yalnızca piyasanın sağlıklı işlemesini güvence altına alır ve üretime doğrudan katılmaz.

Her iki sistemde de devletin üretici değil düzenleyici bir konumda olması ortak bir noktadır. Ancak İslam ekonomisi, toplumsal fayda gerektirdiğinde müdahaleyi meşru gördüğü ve toprak mülkiyetini bireyden çok devlete bıraktığı için liberal modele kıyasla daha devletçi bir karakter taşır.⁷⁸

Yukarıdaki bilgiler ışığında, İslam ekonomisi ile serbest piyasa ekonomisi arasında hem benzerlikler hem de uyumsuzluklar bulunmaktadır. Her iki sistemde de devletin üretici değil düzenleyici bir konumda olması ortak bir noktayı oluşturur; piyasanın işleyişinin doğallığına duyulan saygı, fiyatların aşırı müdahale olmaksızın oluşmasına verilen önem ve girişim özgürlüğünün desteklenmesi bakımından iki yaklaşım birbirine benzer. Bununla birlikte serbest piyasa ekonomisi bireysel çıkarı ve görünmez el mekanizmasını merkeze alırken, İslam ekonomisi toplumsal yararı

⁷⁷ Kazancı, “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, 173.

⁷⁸ Kazancı, “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, 174.

önceleyen, ihtikârı, karaborsayı ve tekelciliği engelleyen daha güçlü bir ahlaki çerçeve sunar. Serbest piyasa, devlet müdahalesini minimum seviyede tutmayı amaçlarken; İslam ekonomisi, toplumsal denge bozulduğunda ve tüketici zarar gördüğünde devreye giren, narh gibi denetim araçlarını meşru gören daha koruyucu bir yaklaşım benimser. Ayrıca İslam'ın üretimi ihtiyaç temelli belirlemesi, doğal kaynakların israfını önlemesi ve büyük toprakların kullanımını kamu yararına göre düzenlemesi, liberal sistemin birey merkezli anlayışından ayrılan yönlerdir.

Bütün bu karşılaştırmaların sonucunda İslam ekonomisinin, serbest piyasa ekonomisinden farklı olarak rekabeti ahlaki ilkelerle sınırlayan, bireysel çıkar ile toplumsal faydayı dengeleyen, üretim ve ticareti sorumluluk ve adalet temeline oturtan daha bütüncül ve toplumsalcı bir duruş sergilediği görülür. Serbest piyasanın sınırsız rekabeti ve faydacı insan modelinin aksine, İslam ekonomisi kanaatkâr, dürüst ve toplumun hakkını gözetten bir ekonomik düzeni idealize ederek refahın daha adil dağıldığı, toplumsal dayanışmanın güçlendiği ve ekonomik ilişkilerin ahlaki temelde korunduğu bir yapı ortaya koymaktadır. Bu yönleriyle İslam ekonomisinin, bireysel faydayı önceleyen liberal modele kıyasla daha adil, daha istikrarlı ve daha insan merkezli bir ekonomik düzen sunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Birinci bölümde, piyasalarda fiyat istikrarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilecek çeşitli unsurlar üzerinde durulmuştur. Fiyat istikrarını sağlamaya yönelik tedbirlerden Ahilik teşkilatına; fiyatlar üzerinde belirleyici olabilecek güce sahip firma ve şirketlerden merkez bankalarının enflasyon ve para politikalarına kadar pek çok mekanizma ele alınmıştır. Ayrıca sosyalist ve liberal ekonomik sistemlerde öne çıkan araçlar ve bu araçların dayandığı temel iddialar değerlendirilmiş; bunun yanında İslami ekonomi ile serbest piyasa anlayışı arasındaki ortak yönler ve temel uyumsuzluklar üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın esas konusunu oluşturan ikinci bölümde ise, İslâm dünyasında fiyat istikrarını sağlama amacıyla alınan tedbirleri ortaya koymak üzere ilgili hadislere başvurulacaktır. Bu çerçevede, söz konusu hadislerin sıhhat durumları incelenecek, metin ve içerik bakımından değerlendirilecek ve toplumsal yansımaları ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

3. PİYASA VE FİYATLARLA İLGİLİ HADİSLER

İktisadi hayatı ilgilendiren alışveriş mefhumu, insanlar arasında önemli bir yer tutar. İslam dini her konuda sözünü söylediği gibi ekonomik alanda da bir kısım bilgiler bize sunmaktadır. Çünkü bütün insanlığı ilgilendiren ve hayatlarının bir parçası haline gelen iktisadi gerçekleri göz ardı etmek mümkün olmadığı gibi İslam'ın buna kayıtsız kalması da mümkün değildir. Bunu yaparken eşitlik ve adalet ilkelerine uyulması şarttır. Buna bağlı olarak ekonominin bileşenlerinden alıcı ve tüketici haklarını korumak adaleti gaye edinen her sistem için ana hedeftir. Dolayısıyla İslam'ın hedeflerinden biri de pazarda veya piyasada alıcı ve tüketicilerin mağdur edilmemesi amacıyla bir takım önlemler almaktır.

İslam ticaret alanında ekonomik işler düzenlenirken hem üretici hem de tüketicinin menfaatleri korunması için pazar alanlarında ve ekonomik çarkların döndüğü her alanda bazı tedbir ve önlemler asr-ı saadetle birlikte alınmaya başlanmıştır. Bu tedbirlerden biri de Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettikten sonra insanların ihtiyaçlarını karşılamak için Medine'de bir pazar yerinin kurulması olmuştur. Bu pazarda alışverişin hukuka uygun olarak dizayn edilmesi amacıyla tüccarları denetlemek için 'hisbe' adı verilen bir denetleme mekanizması oluşturulmuştur. Hz. Peygamber tarafından kurulan bu teşkilatta görev alanlara ise 'muhtesib' denmiştir.⁷⁹

Diğer taraftan bu pazarda fiyatları tayin eden bir ekonomi modeli değil de daha çok serbest piyasa ekonomisine öncelik verilmiştir.⁸⁰ Bunun ötesinde ayetlerde refah ve istikrarı sağlamak için haksız kazanç, şans oyunları, faiz ve kumar gibi uygulamalara yasaklar getirmiştir. Bu yasaklar sadece ayetlerle sınırlı kalmamış aynı zamanda Hz. Peygamber tarafından hadislerde zikredilen tefecilik, ihtikâr (stoklamak), neceş (fiyat kışkırtmak), telakki'r-rukban (tüccarın şehir dışında karşılanması), gabn (aldatma) ve

⁷⁹ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletuhu* (Dimeşk: Dâru'l-fıkr, 1410/1989), 4/29.

⁸⁰ Cengiz Kallek, *Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi* (İstanbul: İz, 1417/1997), 146.

garar (belirsizlik) gibi uygulamalar da yasak kapsamına alınmıştır. Atılan bu adımlar pazar ve piyasaların dengede seyretmesi ve pahalılığın önüne geçilerek fırsatçıların haksız kazançlarına engel olunması amacı gütmektedir. İşte biz burada Hz. Peygamber tarafından hadislerde dile getirilen, piyasa ve pazarlar için olumsuzluk teşkil eden neceş, narh, ihtikâr, telakki'r-rukban, gabn, garar ve tefecilik gibi uygulamaların söz konusu kaynaklarda nasıl geçtiğini ele alacağız. Ayrıca oldukça tartışmalı olan narh hadisini detaylı olarak incelemeye tabi tutacağız. Bu hadisleri ele alırken, yalnızca Hz. Peygamber'e aidiyeti ile sened ve metin bakımından değerlendirmekle yetinmeyecek, konuyu bunlarla sınırlı tutmayacağız. Söz konusu pazardaki fiyatları ilgilendiren hadislerin toplumsal maslahata nasıl yansıdığına da bakacağız. Çünkü bu rivayetlerin toplumsal hayata nasıl yansıtılacağı, birey ve toplum davranışlarını nasıl şekillendireceği de en az aidiyet meselesi kadar önem arz etmektedir. Zira hadisler, sadece tarihî bir bilgi birikimi değil, aynı zamanda müslümanların ahlaki, hukuki ve sosyal düzenlerinin inşasında rehberlik eden dinamik kaynaklardır. Bu nedenle, hadislerin günümüz şartları ve toplum yapısı dikkate alınarak doğru yorumlanması, İslam'ın evrensel ilkeleriyle uyumlu bir şekilde pratik hayata aktarılması gerekmektedir. Böylece hadisler, tarihsel bağlamlarından koparılmadan, günümüz insanın ihtiyaçlarına cevap verebilen birer yaşam rehberi olarak görülebilir. Öncelikle kaynaklarımızda yer alan söz konusu hadislerin sıhhat derecesine bakacağız. Bunu yaparken de sık sık cerh ve ta'dil kitaplarına başvuracağız. Sonra rivayetin metin değerlendirmesine ve daha sonra toplumsal maslahatı ilgilendiren hususlarına da değineceğiz. Şimdi pazardaki fiyatlarla ilgili kaynaklarda geçen hadislere geçebiliriz.

3.1. Neceş (Müşteri Kızdırmak) Rivayeti

Neceş, kelime anlamı vahşi bir hayvanı korkutarak veya ürküterek başka bir yere kaçırmaktır.⁸¹ Terim anlamı ise, bir kimsenin satın almak niyetinde olmadığı bir malı, başkalarını o malı almaya teşvik etmek veya fiyatını yükseltmek amacıyla alıcıymış gibi davranarak pazarlık yapmasıdır.⁸² Ticaret alanında ise bir malın fiyatını artırmak amacıyla malı överek pazarlamak veya reklamını yaparak başkasının o malı satın

⁸¹ Mecdüddîn Ebû's-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Abdî'l-Kerîm eş-Şeybânî el-Cezerî İbn-u'l-Esir, *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadis ve'l-Eser*, thk, Tâhir Ahmed ez-Zâvî – Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Beyrut: Mektebetu'l-İlmiyye 1399/1979), 5/21.

⁸² Ebû'l Hasan Burhanüddin Alî Ebûbekr b. Abdilcelil el-Fergânî Mergînânî, *Hidaye* (Beyrut: Dâru'l-ihyâit-türâsî'l-arabi, ts.), 3/53.

almasını sağlamaktır Söz konusu malın satıcı tarafından gerçek bir alıcısı olmadığı halde sanki alacaklısı varmış gibi ürünü lanse etmek, reklamını yapmak veya piyasada çok kıymetli bir malmış gibi pazarlamak diye de anlaşılabılır. Burada suni bir fiyat biçme amacı vardır. Diğer taraftan alıcı ile satıcının anlaşması sonucu alıcının o malı alma niyeti olmadığı halde bahsi geçen malın fiyatının şişirilmek istenmesi ve neticesinde bu malın piyasaya hâkimiyetinin sağlanması amacı söz konusudur. Burada gerçek bir müşteri olmayan alıcının kapalı kapılar ardında malın satışının gerçekleşmesi halinde belli bir komisyon ücretini de almasından söz edilebilir.⁸³ Bu minvalde böyle bir spekülatif eyleme başvurulması pazar ve piyasadaki fiyat istikrarını bozduğu muhakkaktır. Onun için bu tür kötü niyetli uygulamalar Hz. Peygamber tarafından nehyedilmiştir.

Neceş ile ilgili hadis kaynaklarına bakıldığında, rivayet şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ: حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ
كَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبِيعَ حَاضِرٌ لِبَادٍ، وَلَا تَتَجَشَّوْا، وَلَا يَبِيعَ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ،

Bize Ali b. Abdullâh rivayet etti, dedi ki: Bize Süfyân rivayet etti, dedi ki: Bize Zührî, Sa'îd b. Müseyyeb'den, o da Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet etti. Ebû Hüreyre şöyle dedi: "Resûlullah (s.a.v.), şehirlinin köylü (bedevî) adına satış yapmasını yasakladı ve şöyle buyurdu: "Müşteri kızıştırmayın (neceş yapmayın) ve kişi, kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın,"⁸⁴

gibi rivayetler Kütüb-i Sitte kitaplarında geçmektedir.

Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn-i Mâce, Tirmizî ve Nesaî'nin eserlerinde geçen neceş ile ilgili rivayet değişik varyantlarla bize gelmiştir. Kütüb-i Sitte'nin tamamında bu rivayetin yer alması ve altı kitabı da karşılaştırdığımızda hadisteki lafızların tamamında "neceş yapmayın" şeklinde geçmesi rivayet hakkında bize bir kısım değerlendirme ve yorum yapma imkânı vermektedir, Buhârî, Müslim ve Nesaî'nin eserlerinde hem "neceş yapmayın" hem de "kişi kardeşinin alışverişi üzerine ticarete girişmesin" ifadeleri birlikte

⁸³ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi* (İstanbul: Erkam yayımları, 2016), 235.

⁸⁴ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî Buhârî, *el-Câmiu's-Sâhih*, thk. Mustâfa Deybû'l Beğâ (Dimeşk: Daru İbn-i Kesir, Darü'l-yemâme, 1413/1993), "Büyû", 64 (No. 2043); Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, 1430/2009), "Kitabu'l-İcare", 8 (No. 3438); Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesaî, *Sünen*, thk. Hasan Muhammed el-Mes'udi (Kahire: el-Mektebetü't-ticâriyye el-Kübrâ, 1348/1930), "Kitabu'n-Nikâh", 20 (No. 3239); Ebû Abdullâh Muhammed b. Meyyiz el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdalbâki (Halep: Daru ihyâü'l-kutubü'l-arabiyye, 1431/2010), "Kitabu't-Ticarat", 14 (No. 2174); Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ Tirmizî, *Sünen*, thk. Bişâr Avad Ma'ruf (Beyrut: Dârü'l-Garb el-İslâmî, 1417/1996), "Ebvabu'l-Buyû", 65 (1304) ; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim, *el-Câmiu's-Sâhih*, thk. Âhmet b. Ref'et b. Osman Hilmi el-Kurra Hisari vd. (Türkiye: Darü't-teba'etü'l-amire, 1336/1918), "Kitabu'l-Büyû", 1515.

geçerken, Ebû Dâvûd, İbn-i Mâce ve Tirmizî’de ise sadece “neceş yapmayın” ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla bu rivayetle ilgili oldukça ortak noktalar bulunmaktadır. Hepsinde herhangi bir mal için satışta fazlalık teklif etmeyin manasında “la tenaceşu” ifadesi yer almaktadır. Bu da rivayetin sağlamlığı hakkında biraz ipucu vermektedir.

Asırlardır süregelen ve hadiste kullanılan isnad sisteminden faydalanarak neceş ile ilgili hadislerden bazı çıkarımlar yapmaya çalışacağız. Hadisi rivayet eden ravilerin biyografilerine göz atarak olumlu-olumsuz görüşlere yer vermek çalışmamız için olmazsa olmazdır. Çünkü isnad sistemi hadis edebiyatının temelini oluşturmaktadır.

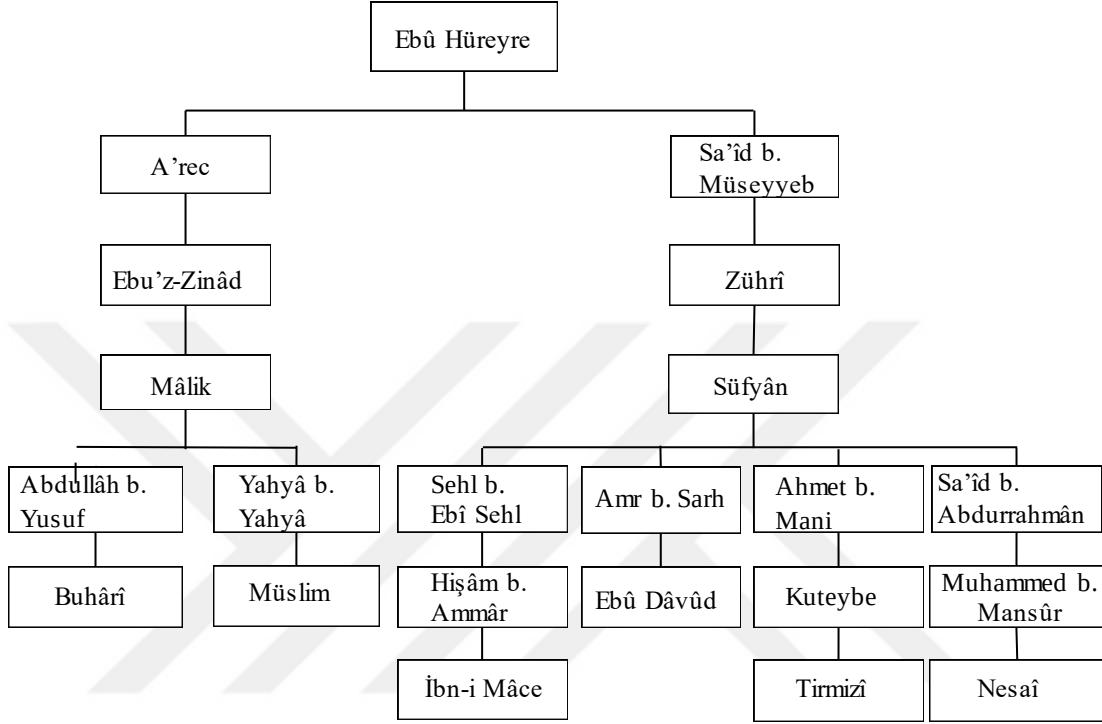
Tabîin döneminde yetişmiş ve aynı zamanda âlim ve muhaddis olan Abdullâh b. Mübarek’in, “İsnad dinin temelidir, eğer isnad olmasaydı herkes istediğini söylemekte serbest olurdu”⁸⁵ diye ifade etmesi ve Muhammed b. Sîrîn’in, “Bu ilim dindir, öyleyse dininizi kimden aldığınıza dikkat edin”⁸⁶ uyarısı, dinde isnadın ne kadar önemli ve değerli bir uygulama olduğunu dile getirmişlerdir. Bu nedenle klasik hadis ilmi büyük ölçüde “İsnâd tenkidî” üzerine kurulu olmuştur. Yani rivayet zinciri, ravilerin durumları, rivayet şekillerini dikkatle inceleyen bir sistem geliştirilmiş ve bu sistem sayesinde hadislerin güvenilirliği ölçülmüştür. Şimdi Kütüb-i Sitte’de yer alan neceş hadisini rivayet eden ravilerin durumlarını tespit etmek için cerh ve ta’dil kitaplarına geçebiliriz.

⁸⁵ Müslim, *Mukaddime*: 4-; Hâkim en-Nîsâbü’rî, *Marifetu ulumi’l-hadis* (Kahire: Cem’iyyetü’l-dâ’ireti’l-ma’ârif el-‘Osmâniyye, 1355/1937), 6.

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma’rifetü’r-Rical*, thk. Vasiullâh b. Muhammed Abbas (Riyad: Darü’l-hanî, 1422/2001), 1/25.

3.1.1. Rivayetin isnad analizi

Neceş rivayetinin isnad tablosu şu şekildedir:

Şema 3.1. Ebû Hüreyre'den Nakledilen Hadislerin İsnad Şeması,

Yukarıdaki isnad tablosuna göre neceş ile ilgili rivayetin tamamında sahabi ravisi Ebû Hüreyre gözükmektedir. Ebû Hüreyre'den sonra tabiin tabakasında iki ravi üzerinden bu hadis aktarılmıştır. Biri A'rec kanalıyla aktarılırken diğeri Sa'id b. Müseyyeb'in varyantıyla hadis kitaplarında yerini bulmuştur. A'rec, Buhari ve Müslim'in ortak ravisi iken, Fukaha-i Seb'adan olan Sa'id b. Müseyyeb ise dört Sünen sahibi İbn-i Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesaî'nin ortak ravisi olarak görülmektedir. Önce Buhârî ve Müslim'in ortak ravilerini cerh tadil durumların ele alıp ardından dört sünen yazarlarının ravilerini ele alacağız.

A'rec (ö. 117/735)

Tam adı Abdurrahman b. Hürmûz el-A'rec el-Medenî olan râvî, Buhârî ve Müslim'in üzerinde ittifak ettiği güvenilir hadis nakilcilerindendir. Kendisinden Zührî (ö. 124/742) ve Ebu'z-Zinâd (ö. 130/748) gibi önemli isimler hadis rivayet etmiştir. Hadis

âlimleri onun hakkında olumlu değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ebû Hâtım (ö. 327/939), onun güvenilir bir ravi olduğunu belirtmiş;⁸⁷ İclî (ö. 261/874) ise tâbiîn neslinden olup Medineli ve sağlam rivayet sahibi bir kimse olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸ İbn Sa'd (ö. 230/845) da A'rec'in çok hadis rivayet eden ve güvenilir bir ravi olduğuna değinmiştir.⁸⁹ Genel olarak muhaddislerin değerlendirmelerine bakıldığında, A'rec hakkında olumsuz bir görüşe rastlanmadığı, aksine kendisinin hadis ilminde "sika" kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Ebû'z-Zinâd (ö. 130/748)

Lakabı Ebû'z-Zinâd olup asıl adı, Abdullâh b. Zekvan Ebû'z-Zinâd'tır. Zikrettiğimiz neceş hadisinde Buhârî ve Müslim'in ortak ravilerindendir. Tabiîn neslindendir. A'rec ve Enes b. Mâlik (ö. 179/795)'ten hadis almıştır.⁹⁰ İclî, Ebû'z-Zinâd'ı güvenilir bir râvî olarak değerlendirmiştir.⁹¹ Süfyan b. Uyeyne (ö. 107/725), onun hadis ilmindeki derecesini övmek amacıyla kendisinden "hadiste müminlerin emiri" şeklinde bahsetmiştir. Yahyâ b. Ma'în (ö. 233/848), onun için "güvenilir ve delil kabul edilen bir râvî" ifadelerini kullanmış; Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise Ebû'z-Zinâd'ın güvenilirliğini vurgulamıştır.⁹² Genel olarak hadis otoriteleri, onun imam, fakih, hafız ve fetva verebilen bir muhaddis olduğunu belirtmişlerdir. Bu minvalde Ebû'z-Zinâd sika ve kendisinden hadis alınabilecek bir ravidir.

Mâlik b. Enes (ö. 179/795)

Buhârî ve Müslim'in ortak ravidir. Medine ehlinin ameline önem veren ve genellikle medineli ravilerden hadis alan İmam Mâlik, aynı zamanda güvenilir ravilerden topladığı hadisleri Muvatta adlı kitabına almıştır. Nâfi (ö. 117/735) ve Zührî'den hadis almıştır. İbn-i Üzeyne ve Yahyâ b. Sa'îd (ö. 198/813) onun için "hadiste imamdır" lafzını kullanmışlardır.⁹³ Ayrıca *Siyeru a'lâmi'n-nubela*'da ise "ilimde kemale ulaşan bir imamdır" ifadesi yer alırken,⁹⁴ Buhârî'nin hadis ancak şu üç kişiden alınır dediği raviler

⁸⁷ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris b. el-Münziri et-Temimi İbn-i Ebî Hâtım, *Cerh ve Tâ'dil*, (Haydarabad: Matba'atu mecelisi dâ'ireti'l-ma'ârif el-'Osmâniyye, 1370/1952), 5/297.

⁸⁸ Ebû'l-Hâsan Ahmed b. Abdillâh b. Salih İclî, *Ma'rifetu's-Sikat*, thk, Abdulalim Abdul'azim el-Büstevi (Medine: Mektebetü'd-dar, 1405/1985), 6/89.

⁸⁹ Ebû'l-Fedlî Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn-i Hâcer Askalanî, *Tehzibu't-tehzib* (Haydarabad: Matba'atu'd-dairetü'l me'ârif el-nezzâmiyyeti, 1325/1908), 6/290.

⁹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Tarihü'l-Kebir*, thk, Muhammed Abdulma'id Han (Haydarabad: Dâ'iretu'l-ma'ârif el-'Osmâniyye, 1431/2010), 5/83.

⁹¹ İclî, *Ma'rifetu's-Sikat*, 2/26.

⁹² Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela*' thk, Şuayb Arnaut, (b.y, Müessesetü'r-risale, 1405/1985), 5/445.

⁹³ Buhârî, *Tarihü'l-kebir*, 7/310.

⁹⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela* ', 31/29.

arasında Mâlik b. Enes de vardır. Bu bağlamda yapılan değerlendirmelere baktığımızda Malik b. Enes için hadis âlimlerinden herhangi olumsuz bir söylenti vuku bulmamıştır.

Abdullâh b. Yusuf (ö. 218/830)

Tam adı Abdullâh b. Yusuf et-Tenîsî olan ravi, İmam Mâlik'ten hadis dinlemiştir. Yahyâ b. Ma'in ve Buhârî gibi önemli muhaddisler ondan rivayette bulunmuşlardır. Buhârî, Muvatta'yı kendisinden işitmiş ve onu "Şamlı râvîlerin en güvenilirlerinden biri" olarak nitelendirmiştir. Yahyâ b. Ma'in de, İmam Mâlik'in Muvatta'sını ondan daha iyi anlayan kimsenin kalmadığını ifade etmiştir. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî gibi hadis imamları da kendisinden rivayette bulunmuşlardır.⁹⁵ İbn Hibbân (ö. 354/965), "*es-Sikât*" adlı eserinde onun güvenilirliğini teyit ederken, Halîlî (ö. 366/976) de âlimlerin Abdullâh b. Yusuf'un güvenilirliği konusunda ittifak ettiklerini bildirmiştir.⁹⁶

Yahyâ b. Yahyâ (ö. 226/840)

Müslim'in hocasıdır. Tam adı, Yahyâ b. Yahyâ en-Nesaburî'dir. Ahmed b. Hanbel, ondan söz ederken "Horasan bölgesi İbn-i Mübârek (ö. 181/797)'ten sonra Yahyâ b. Yahyâ gibisini bir daha çıkarmamıştır diyerek, buna ilave olarak Yahyâ b. Yahyâ için hadis ilminde çok fazla şüpheli ve titiz olmak manasında "şükkak" lafzını kullanmıştır.⁹⁷ Diğer taraftan Nesaî, Yahyâ b. Yahyâ için "sika ve sebt"(güvenilir ve sağlam) ifadelerini kullanmıştır.⁹⁸ Görüldüğü gibi Yahyâ b. Yahyâ için muhaddisler onu cerhedecek olumsuz bir söylemde bulunmamışlardır. Bu minvalde Yahyâ b. Yahyâ, güvenilir bir ravidir.

Buhârî'nin rivayetinde yer alan ravi zinciri incelendiğinde, ravilerin tamamı hakkında cerh ve ta'dîl âlimlerinin "sika" yani güvenilir olduklarına dair değerlendirmede bulundukları görülmektedir. Hz. Peygamber'in "neceş yapmayın" ve "kişinin kardeşinin satışı üzerine satış yapmaması" şeklindeki rivayetinin Buhârî'deki varyantı dikkate alındığında, bu bilgiler ışığında söz konusu hadisin muteber ve kabul edilebilir nitelikte olduğu ifade edilebilir. Buhârî'nin rivayet ettiği bu hadisin isnâd yönünden sahih olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Müslim aynı hadisi Yahyâ b. Yahyâ kanalıyla aktarmıştır. Müslim b. Haccâc'ın rivayet ettiği bu hadisin ravi zinciri incelendiğinde, ravilerin tamamının cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından "sika" olarak nitelendirildiği görülmektedir. Müslim'in eserinde yer

⁹⁵ Ebû Muhammed Abdulğâni b. Abdulvahid Mâkdîsî, *el-Kemal*, thk. Şadî b. Muhâmmad b. Sâlim Âlî Nu'mân, ((Kuveyt: el-Hey'etu'l-âmmetu'l-inayeti bi't-teba'eti ve'n-neşru'l-Kur'ani'l-Kerim ve-s Sünneti'n Nebeviyyeti ve ulumihâ, 2016), 6/354; Cemaleddin Ebû Heccâc Yusuf Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, thk. Beşşar Evvâd (Beyrut: Müessestü'r-risâle, 1992), 16/335.

⁹⁶ Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 6/88.

⁹⁷ İbn-i Ebî Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, 9/197.

⁹⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela'*, 10/518.

alan ravilerin büyük bir kısmı Buhârî'deki ravilerle ortak isimlerdir. Müslim'in hadis kitabına aldığı ravi zincirinde de güvenilirlik açısından herhangi bir olumsuzluk bulunmamaktadır. Bu nedenle, Müslim'in rivayet ettiği neceş hadisi de isnad açısından muteber bir rivayet olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, hem Buhârî hem de Müslim kaynaklarında yer alan bu hadis, hadis usulünün temel kriterlerine uygun, isnâd bakımından sahih ve ravileri güvenilir bir rivayet olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla söz konusu hadis, hadis ilminin güvenilirlik standartlarını tam olarak karşılamakta ve muteber hadisler arasında yer almaktadır.

Buraya kadar Buhârî ve Müslim'in ravilerini incelemeye tabi tuttuk. Diğer Kütüb-i Sitte kitaplarında geçen neceş hadisiyle ilgili Sünen sahibi dört muhaddisin rivayetlerine de göz atacağız. İbn-i Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin eserlerinde geçen söz konusu neceş hadisi dördünde de tabîin tabakasında yer alan Sa'îd b. Müseyyeb'in kanalıyla bize gelmiştir. Şimdi bu eserlerde geçen ravilerin değerlendirmelerini inceleyeceğiz.

Sa'îd b. Müseyyeb (ö. 93/712)

İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin hadislerinde rivayetlerine yer verilen bu ravinin asıl adı Sa'îd b. Müseyyeb b. Hazn Ebû Muhammed el-Kureşî'dir. Rivayete göre, İbn İshâk (ö. 150/767), Mekhûl (ö. 112/730)'ün "İlim öğrenmek amacıyla bütün dünyayı dolaştım, ancak İbnü'l-Müseyyeb kadar bilgili bir kimse görmedim" dediğini nakletmektedir. Yine Yahyâ b. Sa'îd'den aktarıldığına göre, İbnü'l-Müseyyeb ilimde son derece titiz davranır, bu sebeple fetva vermekten dahi çekinirdi.⁹⁹ İcî'ye göre, Sa'îd b. Müseyyeb, tâbiîn neslinden bir âlim olarak tanınır ve hem fıkıh bilgisi hem de güvenilirliği ile öne çıkmıştır.¹⁰⁰ İbnü's-Şihâb ez-Zührî, Sa'îd b. Müseyyeb'i insanların en fakîhi olarak tanımlarken, Ahmed b. Hanbel onun aynı zamanda iyilik sahibi ve güvenilir bir râvî olduğunu ifade etmiştir.¹⁰¹ Katâde, helâl ve haramlarda onun kadar bilgili bir kimse görmediğini belirtmiş, Ebû Zur'a (ö. 194/809) ise onu güvenilir bir ravi olarak nitelendirmiştir. Buhârî, Sa'îd b. Müseyyeb'in tâbiîn neslinin en faziletli kişilerinden ve sahâbî Ebû Hüreyre'den hadis alanlar arasında en sağlam ravilerden biri olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Rebi b. Süleymân'dan aktarılan rivayetlere göre, İmam Şâfiî (ö. 204/820) de onun mürsel hadislerini bile makbul ve güvenilir saymıştır."¹⁰²

⁹⁹ Buhârî, *Tarihü'l-kebir*, 3/511-512.

¹⁰⁰ İcî, *Ma'rifetu's-Sikat*, 1/405.

¹⁰¹ İbn-i Ebî Hâtim, *Cerh ve Ta'dil*, 4/61.

¹⁰² Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 11/71-74.

Bilindiği üzere İmam Şafii mürsel hadisler konusunda takındığı tavır bellidir. Sadece Sa'id b. Müseyyeb'ten gelen mürsel hadisleri kabul eder.

Yukardaki bilgiler ışığında Sa'id b. Müseyyeb istisnasız bütün âlimlerin takdirini almış ve "sika" olarak tarif edilmiştir.

İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742)

Zührî'nin tam adı Muhammed b. Müslim b. Ubeydullâh b. Abdullâh b. Şihâb ez-Zührî el-Kureşî'dir. Hadis tarihinde son derece önemli bir yere sahip olan Zührî, Kütüb-i Sitte müelliflerinden Sünen sahiplerinin tamamının ortak ravileri arasında yer alır. Hadis ilminin en güçlü temsilcilerinden biri kabul edilen Zührî hakkında, döneminin önde gelen muhaddisleri ve âlimleri tarafından pek çok övgü dolu değerlendirme yapılmıştır. İshâk b. Rahuye (ö. 238/853), Zührî'nin rivayetlerini kastederek "bütün isnadların en sahihi" ifadesini kullanmıştır.¹⁰³ Abdullâh b. Vehb (ö. 197/813), "ilimde Zührî'den daha bilgisini görmedim" derken; Leys b. Sa'd (ö. 175/791) ise Zührî'nin "hafızamda ezberlediğim hiçbir bilgiyi emanet olarak bırakmadım, unutma ihtimaline karşı hepsini yazıya aktardım" dediğini nakleder.¹⁰⁴

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, Zührî öğrendiği her bilgiyi sistemli biçimde kayda geçirmiş ve rivayetlerin korunması konusunda olağanüstü bir titizlik göstermiştir. Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in talimatıyla hadislerin tedvin edilmesini (yazılı hâle getirilmesini) başlatan ilk isimlerden biri olması, onun hadis tarihindeki öncü konumunu pekiştirmiştir.

Zührî, sahip olduğu kuvvetli hafızası, geniş ilmî birikimi ve rivayetlerdeki güvenilirliği sayesinde muhaddisler arasında büyük bir itibara sahiptir. Onun hakkında olumsuz bir görüş beyan eden herhangi bir cerh ifadesi bulunmamaktadır. Aksine, hadis otoriteleri Zührî'yi "sika, zabt sahibi, imam, âlim ve hadislerin tedvininde öncü bir muhaddis" olarak nitelendirmiştir.

Süfyân b. Üyeyne (ö. 198/814)

Süfyân b. Üyeyne'nin asıl adı Süfyân b. Üyeyne b. Ebî İmran Meymûn el-Hilâlî'dir. İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî gibi hadis kitaplarının ortak ravilerinden biridir ve Zührî'den hadis rivayet etmiştir. Ona, dönemin büyük imamı, asrın hafızı ve ilimlerin taşıyıcısı olarak atıflar yapılmıştır; aynı zamanda isnad zincirlerinde zirvede ve şeyhülislâm mertebesinde kabul edilmiştir. Rivayetlere göre, İmam Şâfiî,

¹⁰³ Osman bin Abdurrahman İbn-i Salah Ebû Amr, Takiyüddin, *'Ulumu'l-hadis* (Suriye: Dâru'l-fikr, thk: Nureddin Itr, 1986), 15.

¹⁰⁴ Buhârî, *Tarihü'l-kebir*, 1/220-221.

Süfyân b. Üyeyne'yi fetva verirken titiz ve hadisleri tefsir etmede eşsiz olarak tanımlamış, Abdullâh b. Vehb ise Kur'ân'ı tefsir etmede ondan daha bilgili bir kimse görmediğini ifade etmiştir. Ali b. Medinî (ö. 234/848), onu, Zührî'nin ashabı arasında en sağlam ravilerden biri olduğunu belirtmiş, İclî ise "sebt" olarak nitelendirmiş, Yahyâ b. Ma'în ise "esbetü'n-nâs" ifadesini kullanmıştır.¹⁰⁵ İbn-i Hibbân *Sikat*'nda, Süfyân, hıfz konusunda en titiz olanlardan diyerek ezberine atıfta bulunmuştur.¹⁰⁶ Süfyân b. Üyeyne ile ilgili verilen bilgilere binaen güvenilir bir ravi olduğu muhaddislerce aktarılmıştır.

Sehl b. Ebî Sehl (ö. 238/852)

Asıl adı, Sehl b. Ebi Süfdî er-Razi'dir. Ebû Hâtim; "saduk" olduğunu söylemiş, İbn-i Hibbân ise "*Sikkat*" adlı kitabında ismini zikretmiştir.¹⁰⁷ Ebû Ya'la b. Halîlî (ö. 446/1055) onun için "sika" ve "hüccet" lafızlarını kullanmıştır. Ayrıca Sehl'in muasırlarına göre kendi döneminin en güvenilir insanı olduğunu da vurgulamıştır.¹⁰⁸

Hişâm b. Ammâr (ö. 246/860)

Hişâm b. Ammâr'ın asıl adı Hişâm b. Ammâr b. Nüseyrî b. Meysere b. Eban Ebû'l-Velîd es-Sülemî ez-Zeferiyye ed-Dımeşkî'dir. Rivayetlerine İbn Mâce de yer vermiştir. Süfyân b. Üyeyne ve Mâlik b. Enes'ten hadis işitmiş, Yahyâ b. Ma'în ve Buhârî gibi âlimler de ondan rivayette bulunmuşlardır. Rivayetlerinde Yahyâ b. Ma'în onu zeki ve güvenilir (sika) olarak nitelendirmiş, Nesâî ise hakkında "la be'se bihi" ifadesini kullanmıştır. Öte yandan, Darakutnî (ö. 385/995) onun için "saduk" olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁹ İclî *Sikat*'nda ona "saduk ve sika" demiştir.¹¹⁰ Fâkat bu bilgilerin aksine Hişâm için bazı olumsuz iddialar da var. Ebû Hatim Hişâm'ın yaşlılık sürecinde gençliğindeki gibi dakik olmadığını ve kendisine ne telkin edilirse araştırmadan aldığını ifade eder. Ebû Dâvûd ise, Hişâm aslı olmayan 400 hadis rivayet etmiştir ifadesini kullanmıştır.¹¹¹

Hişâm ile ilgili rivayetlere baktığımızda cerh ve ta'dil âlimleri genel olarak olumlu lafızlar kullanmışlar. Kendisi için gençken dakik, zeki ve sika ifadeleri kullanılırken, Ebû Hâtim'in onun için yaşlılık zamanında bazı bilgileri karıştırdığını ve telkine açık olduğunu ifade etmesi yaşlılıkta aktardığı rivayetlere ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini

¹⁰⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela*, 8/454-458.

¹⁰⁶ Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 4/119.

¹⁰⁷ Mizî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 12/187.

¹⁰⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela*, 10/693.

¹⁰⁹ Mâkdisî, *el-Kemal*, 9/256.

¹¹⁰ İclî, *Ma'rifetu's-Sikat*, 2/332.

¹¹¹ Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz Zehebî, *Mizânü'l-İ'tizâl fi nakdi'r-ricâl*, thk: Ali Muhammed el-Becâvî, (Lübnan: Dârü'l-ma'rifetu'l-ittibâ', 1382/1963), 4/302.

göstermektedir. Hadis ilminin kriterlerine göre gençliğinde aktardığı rivayetler alınır fakat yaşlıyken aldığı rivayetlere ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

Burada İbn-i Mâce'nin neceş ile ilgili aktardığı hadisin ravilerini öğrenmiş olduk. Tabakat kitaplarında İbn-i Mâce'nin rivayet zincirinde yer alan ravileri cerhedecek herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Sadece Hişam b. Ammâr ile ilgili Ebû Hatim'in yaşlılık zamanında telkinlere açık olduğunu ve Ebû Dâvûd'un Hişam'ın aktardığı aslı olmayan 400 hadis olduğunu bildirmiştir. Bu da rivayet hakkında genel kanaati bozacak düzeyde değildir. Bu bilgiler ışığında İbn-i Mâce'de geçen bu rivayet alınabilir ifadesini kullanabiliriz. Şimdi Ebû Dâvûd'un ravi zincirinde yer alan Amr b. Sarh ile ilgili bilgilere geçebiliriz.

Amr b. Sarh (ö. 250/864)

Asıl adı, Âhmed b. Amr b. Abdullâh b. Amr b. Sarh el-Kureşî el-Emevî'dir. İmam Şâfiî, Süfyân b. Üyeyne ve Velîd b. Müslim (ö. 195/810)'den rivayetleri vardır. Ebû Dâvûd, İbn-i Mâce, Müslim ve Nesaî kendisinden hadis almışlardır. Kendisi hakkında Nesaî ve İbn-i Hibbân; "sika", Ebû Hâtim "la be'se bihî" demiştir. Ebû Sa'îd ise "salih ve güvenilir" bir âlimdir ifadesini kullanmıştır.¹¹²

Bu bilgiler ışığında Ebû Dâvûd'un tarikinde geçen bütün raviler sağlam görünmektedir. Rical kitaplarında söz konusu ravilerle ilgili olumlu söylemlerin olduğu ve tamamı için "sika" ve "la be'se" lafızlarının kullanıldığı aşikârdır. Dolayısıyla Ebû Dâvûd'un naklettiği hadis isnad açısından sahihtir diyebiliriz. Sünen kitabının bir diğer sahibi Tirmizî'nin rivayetine geçebiliriz.

Âhmed b. Menî' (ö. 244/858)

Künyesi Ebû Ca'fer olup asıl adı Ahmed b. Menî' b. Abdurrahmân'dır. Süfyân b. Üyeyne ve Abdullâh b. Mübârek'ten hadis rivayet etmiştir. Ebû Zur'a ve Ebû Hâtim gibi muhaddisler de ondan hadis nakletmişlerdir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden, Buhârî hariç diğerleri Ahmed b. Menî'den rivayette bulunmuştur. Buhârî'nin ise hadisleri Hüseyin vasıtasıyla dolaylı olarak aldığı belirtilmişse de, İbn Hacer bu görüşe katılmamış, Buhârî'nin bizzat Ahmed b. Menî'den hadis rivayet ettiğini ifade etmiştir. Abdurrahmân b. Ebû Hâtim, babasına onun hakkındaki kanaatini sorduğunda, "Ahmed b. Menî' güvenilir bir ravidir" cevabını aldığını nakletmiştir. Ayrıca Nesâî onun için "sika" nitelendirmesini kullanmışlardır.¹¹³ İbn-i Hibbân "Sikat"ında ona yer verirken,

¹¹² Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 1/417-418.

¹¹³ Mâkdisî, *el-Kemal*, 3/104; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 1/496.

Darakutnî ise Ahmed b. Menî'de herhangi bir sakınca yoktur ve hadisi alınabilir demiştir.¹¹⁴

Kuteybe b. Sa'îd (ö. 240/855)

Asıl adı Kuteybe b. Sa'îd b. Cemîl b. Tarif b. Abdullâh olan Kuteybe, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma'în, Ali b. Medînî, Ebû Zur'a, Ebû Hâtîm ve Kütüb-i Sîtte'nin altı yazarı tarafından rivayetleri alınan bir ravidir. Rivayetlerinde onun güvenilirliği konusunda farklı değerlendirmeler yapılmış; Yahyâ b. Ma'în onu "sîka", Nesâî "güvenilir", Muhammed b. Seyyâr (ö. 342/953) ise "saduk" olarak nitelendirmiştir. Aynı kaynak, onun Irak'taki pek çok âlim tarafından rivayetleri alınan bir ravi olduğunu da belirtmektedir. Muhammed b. Bekr el-Bursânî ise Kuteybe'yi "sebt" ve "şeyhü's-sünne ve'l-cemâ'at" olarak anmıştır. Yahyâ b. Ma'în ve Ahmed b. Hanbel ile aynı dönemde yaşayan Kuteybe'nin, bu iki âlimden hadis rivayet ettiği ve rivayetlerinin doğruluğunu korumak için, Ahmed b. Hanbel'den aldığı hadisleri kırmızı, Yahyâ b. Ma'în'den aldığı rivayetleri ise yeşil işaretlerle ayırdığı ifade edilmiştir.¹¹⁵ Ebû Hâtîm ise "sîka" olarak tavsif etmiştir.¹¹⁶

Yukardaki bilgilere göre Kuteybe, muhaddislere göre güvenilir bir ravidir. Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Ma'în'den aldığı hadisleri karıştırmamak için işaretler bırakması hadis ilminde titizliğini gösterir.

Burada Tirmizî'nin ravilerinin biyografilerini aktardık. Rical kitaplarındaki bilgilere göre isnadı sağlamdır. Bu bilgiler ışığında aktardığı neceş hadisinde isnad açısından herhangi bir sıkıntı yoktur.

İsnad tablomuzun son tariki olan Nesâî'nin rivayet ettiği ravi zincirine geçebiliriz.

Sa'îd b. Âbdurrahmân (ö. 249/864)

Asıl adı Sa'îd b. Abdurrahmân b. Hassan olan ravi, Süleymân b. İkrime ve Süfyân b. Üyeyne'den hadis rivayet etmiştir. Rivayetlerine başvuran Tirmizî ve Nesâî, onu güvenilir (sîka) olarak tanımlamış; başka bir yerde ise rivayetlerini almakta herhangi bir sakınca olmadığını ifade etmişlerdir. Süfyân b. Üyeyne'nin yanında ise "sîka" olarak kabul edilmiştir.¹¹⁷ Aynı zamanda şair olan Sa'îd b. Abdurrahman'a İbn-i Hibbân,

¹¹⁴ Askalanî, *Tehzibu'l-tehzîb*, 1/84.

¹¹⁵ Mâkdisî, *el-Kemal*, 8/204.

¹¹⁶ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 23/529.

¹¹⁷ Mâkdisî, *el-Kemal*, 5/159; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*.10/525

“*Sikat*” adlı kitabında yer vermiştir.¹¹⁸ Görüldüğü üzere Sa’îd b. Abdurrahmân için Rical Kitapları’nda “sika ve la be’s” gibi lafızlar kullanılarak güvenilirliği pekiştirilmiştir.

Muhammed b. Mansûr (ö. 254/868)

Asıl adı, Muhammed b. Mansûr b. Dâvûd b. İbrâhîm’dir. Ebû Ca’fer et-Tusi lakabıyla tanınmıştır. Süfyân b. Üyeyne ve Ahmed b. Hanbel’den hadis nakletmiştir. Ebû Dâvûd ve Nesaî de kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Nesaî; “sika” derken, bir defa da onun için “la be’s” ifadesini kullanmıştır. İbn-i Hibbân, “*Sikkat*” adlı kitabında onu zikretmiştir.¹¹⁹ Muhammed b. Mansûr ile ilgili cerh ve ta’dil kitaplarında onu cerhedecek herhangi bir ifade yoktur. Bu minvalde sika bir ravidir demek mümkündür.

Neceş hadisiyle ilgili olarak Kütüb-i Sitte’de yer alan rivayetler incelenmiş, ravilerin isnad analizi yapılmıştır. Rical kaynakları dikkate alınarak âlimlerin raviler hakkındaki genel kanaatleri tespit edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, raviler hakkında herhangi bir olumsuzluk ya da onları cerh edecek bir ifadeye rastlanmamıştır. Sadece İbn Mâce’nin rivayet zincirinde yer alan Hişâm b. Ammâr hakkında Ebû Hâtim’in “Hişâm yaşlılığında telkinlere açık bir duruma gelmişti” şeklindeki ifadesi, küçük bir şüphe unsuru taşımaktadır. Ancak bu durum isnadın sıhhatini zedeleyecek bir nitelikte değildir. Çünkü İbn-i Mâce dışındaki diğer tarikler isnad açısından sahih olduğundan ötürü söz konusu rivayet kuvvet kazanmış ve sağlam bir konuma yükselmiştir. Dolayısıyla mevcut veriler ışığında rivayetin isnad açısından sahih olduğu söylenebilir.

3.1.2. Rivayetin metin analizi

Hadis ilminde metin, Hz. Peygamber’den aktarılan sözdür. Aktarılan bu söz metin açısından tenkide tabi tutulur. Metin tenkidi haşa Hz. Peygamber’e yönelik bir eleştiri değildir. Bilakis aktarılan rivayete yönelik bir eleştiridir. Kısacası metin tenkidi, aktarılan rivayetin Hz. Peygambere ait olup olmadığının incelenip araştırılmasıdır. Dolayısıyla metin analizi olumsuz değil, olumlu bir yaklaşımdır.¹²⁰ Ayrıca metin tenkidi isnad analizinden sonra yapılır. Çünkü güvenilir olmayan bir ravinin aktardığı rivayet, raviye isnat edilir. Bu rivayetin Hz. Peygambere aidiyeti reddedilir. Bu minvalde isnad araştırmaları daha önceliklidir. Çünkü isnadı problemlili bir hadisin metin analizini

¹¹⁸ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Mu’âz b. Ma’bed İbn-i Hibbân, *Sikkat* (Haydarabad: Dairetu’l-me’arifi el-Osmaniyye, 1392/1973), 6/349; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, 10/526.

¹¹⁹ İbn-i Hibbân, *Sikkat*, 9/130; Mâkdisî, *el-Kemal*, 2/416; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, 26/501.

¹²⁰ Ahmet Keleş, *Hadis ilminde metin tenkidi örnekleri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 13-14.

yapmak mümkün değildir. Diğer taraftan metin üzerindeki çalışmalar daha çok aklın kapsama alanına girer. İslami gelenekte metne getirilen eleştiri Ehl-i Rey'e özgü bir metod olarak görülür. Çünkü metin tenkidi akli bir araştırmadır.¹²¹ Her ne kadar Ehl-i Rey, metin tenkidinde akli analiz ve anlam merkezli değerlendirmeleri daha baskın kullanmış olsa da, Ehl-i Hadis uleması da metin tenkidini tamamen ihmal etmiş değildir. Hadis imamları Kur'an'a, mütevatir sünnete, sahabe uygulamasına ve tarihsel gerçeklere aykırılık gibi ölçülerle metinleri titizlikle değerlendirmişlerdir. Ancak yöntemsel fark, metin tenkidinin çoğu zaman Ehl-i Rey'e özgü bir yaklaşım olarak algılanmasına yol açmıştır.

Neceş ile ilgili metin değerlendirmelerine baktığımızda lafız bakımından değişik varyantlarla geldiği görülmektedir. Lafızlar şu şekilde bize gelmiştir: "Kişi kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın", "herhangi biriniz başkasının satışı üzerine satış yapmasın", "neceş yapmayın" ve "peygamber, neceşi yasakladı" gibi ifadelerle kaynaklarımızda yer almaktadır.¹²² Görüldüğü üzere lafızlar farklı olmasına rağmen anlam benzerliği dikkat çekmektedir. Böyle bir durumda anlamca birbirini destekleyen rivayetler manasında "müttefikü bi'l mana" olarak görülür. İbn-i Abdilber; âlimlerin neceş ile ilgili yorumları lafız bakımından benzerlik gösterse de mana bakımından aynı olduğunu söylemiştir. İmam Şâfiî, neceş hileli bir yol, muttaki olanların ahlakından olmadığını, çünkü Hz. Peygamber tarafından yasaklandığını söylemiştir.¹²³ İmam Malik de; malın gerçek değeri üzerinden yapay bir fiyatlamaya gidilerek karşıdaki müşteriyi kandırma niyeti olduğu için Hz. Peygamber tarafından yasaklandığını ifade etmiştir.¹²⁴

Diğer taraftan Kütüb-i Sitte'deki metinlere baktığımızda hepsinde geçen lafızların birbirine yakın şekillerde geldiğini görüyoruz. Örneğin لَا تَنَاجَشُوا "neceş yapmayın" ifadesi hepsinde ayniyken, başka bir rivayette ise وَلَا يَبِيعُ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ veya وَلَا يَبِيعُ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ gibi lafızlarla geldiği görülmektedir. Yani "kişi kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın veya "biriniz, diğerinin yaptığı satış üzerine satış yapmasın" cümlesi ise hemen hemen hepsinde birbirine yakın anlamlarla gelmiştir. Yukarda söylediğimiz gibi her ne kadar lafızlar biraz farklılık gösterse de bu rivayetin ortak noktaları oldukça fazladır. Bu ortak

¹²¹ Keleş, *Hadis ilminde metin tenkidi örnekleri*, 20.

¹²² Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *es-Sünenü'l-Me'sure*, thk. Abdulmu'ti Emin Kal'aci (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1406/1986), 280.

¹²³ Ebû Ömer Yusuf b. Abdullâh b. Muhammed b. Abdi'l-Berr b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî Abdilber, *el-İstizkar*, thk. Salim Muhammed A'ta - Muhammed Ali Ma'ved (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1421/2000), 6/527.

¹²⁴ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *Muvatta*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâki (Beyrut: Daru ihyau't-türase el-arabi, 1405/1985), 2/683.

noktalardan hareketle rivayette geçen benzerlik rivayeti daha da güçlendirdiğine işaret eder. Dolayısıyla metinsel bir bakış açısından bakıldığında neceş hadisinin içeriğine yönelik çelişik bir durumun görünmediği ortadadır. Hem isnad hem de metinsel olarak olumsuz bir durumun olmaması bu hadisin sıhhatini sağlamlaştırmaktadır. Hadis ilminin kriterlerine göre hem metinsel olarak hem de isnad açısından rivayeti cerhedecek herhangi olumsuz bir durum bulunmamaktadır. Pazar ve piyasalarda oturmuş düzeni oldukça etkileyecek olan neceş gibi bir uygulamanın fiyat istikrarını bozacağı muhakkaktır.

Neceş uygulaması, piyasada yapay bir fiyatlama oluşturarak pazardaki alışveriş ahlakını olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü gerçek arz-talep dengesini bozarak alıcıyı yanıltır, malın hakiki değerinin bilinmesini engellemekte ve ticari ilişkilerde güvenin zedelenmesine yol açmaktadır. Öte taraftan içinde gabn (aldatma ve yanıltma) olan bu uygulamanın Hz. Peygamber tarafından yasaklanması İslam ekonomi sisteminde arzulanan bir durumdur. Pazar ve piyasalarda oturmuş düzeni etkileyecek olan neceş gibi bir uygulamanın fiyat istikrarı için tehlike arzemesi mümkündür. Bu davranış biçimi, İslam'ın ticarete öngördüğü doğruluk ve şeffaflık gibi ahlaki zemini tahrip ettiği için hem yasaklanmış hem de pazardaki fiyat istikrarını bozacağından ekonomik olarak zararlı görülmüştür.

Neceş yapan kişinin, karşı tarafı hileli bir yolla aldatma amacı vardır. Buhârî İbnu'l Evfâ (ö. 87/705)'dan nakille şöyle demiştir: "Neceş yapan ve haksız kazanç yiyen haindir. Aldatma olduğundan helal değildir. Çünkü burada alıcıyı tehlikeye atan ve bir aldatma türü vardır." Eğer biri neceş yapılmış bir malı satın alırsa çoğu âlimlere (Şâfiî-Hanefî) göre bu alışveriş sahihtir. Hanbelî ve Mâlikîlere göre ise bu alışveriş biçimi haramdır. Çünkü yasaklama akdin geçersizliğine delildir."¹²⁵ Diğer taraftan İbn Kayyîm el-Cevziyye (ö. 751/1350), "son dönem İslam âlimlerinin önceki imamların söylemediği yapay ve aldatmaya dayalı bir kısım hileli yöntemleri uydurdular. İmam Şâfiî'nin karakterini bilen birinin onun böyle hile ve aldatmayla dolu olan bir uygulamayı onaylamayacağını bilir. Şâfiî, tarafların niyetine bakmaz, zahire göre hüküm verir ama bu demek değildir ki içi dışı aykırı, hile ve aldatma üzerine kurulu bir amacı gizleyen sözleşmeleri caiz görsün. Taraflar arasında yapılan anlaşmaları zahire göre değerlendirmek başka bir şeydir. Hile ve insanları kandıran bir anlaşmayı onaylamak

¹²⁵ Ebû Muhammed Müveffeküddin Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemâîlî el-Mekdesî İbn-i Kûdâme, *el-Müğnî*, thk. Dr. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî - Dr. Abdulfettah Muhammed el-Hûlvi (Riyad: Daru alemu'l-kutubi li-teba'eti ve'n-neşr ve't-tevz'i, 1417/1997), 6/304.

bambaşka bir şeydir. Hile ve aldatma içeren bir uygulamayı Şâfiî'ye isnat etmek mümkün değildir; zira onun ilmî kişiliği ve ahlâkî duruşu böyle bir isnadı kabul etmez” demiştir.¹²⁶

Konunun bir diğer boyutu ise neceş yasağının kapsama alanına ilişkindir. Evzâî'ye göre, “Müslümanın zimmilerin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasında bir sakınca yoktur; zira ona göre Peygamber'in bu yasağı, muhatap kitlesi bakımından yalnızca Müslümanlara yöneliktir” derken, Şâfiî, Hanefî, Mâlikî ve Süfyân es-Sevrî ise bir Müslümanın, zimmilerin pazarı üzerine pazarlık kuramayacağını dile getirmişlerdir. Çünkü burada hile ve garar gibi uygulamalar vardır demişlerdir.¹²⁷

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, fiyatların yükselmesi için pazarlık üzerine pazarlık kurmanın pazardaki fiyatları bozmakla kalmayıp toplumsal düzeni sarsarak hileli bir düzeni meydana getireceğini söyleyebiliriz. Toplumun maslahatına aykırı düşen ve ticaret ahlakını zedeleyen bu tür uygulamaların hadislerde yasaklanmasının temel nedeni, adalet ve şeffaflık esaslı bir ticaret anlayışının vurgulanmak istenmesidir. Bir malın gerçek değerinin, sunî reklam ve yönlendirici tanıtımlarla olduğundan daha yüksek gösterilmesi, günümüzde neceş uygulamasının modern bir yansımasıdır. Böylesi hile ve aldatma türlerini asırlar öncesinden yasaklayan bir dinin, ticaret ahlâkına dair hükümlerinde ne kadar evrensel bir yaklaşım benimsediği de bu vesileyle açıkça görülmektedir.

3.2. Narh Rivayeti

Sa'ara سَعَرَ Arapça'da etki yapmak, bir şeyin değerini veya durumunu değiştirmektir.¹²⁸ Narh, aslı Farsça olup *nirh* (kıymet, değer) anlamında kullanılır. Kelimenin aslı *si'r* السِعْر fiyat tahdidine ise *tes'ir* التَّسْعِير denilir. Kamu yararı gereği piyasada mevcut mal ve hizmetlere yönelik piyasadaki fiyatlara müdahale etmek amacıyla onları meydana getiren etkenlere dokunulmadan devletin resmi tavan fiyatı belirlemesine narh denir.¹²⁹

Narh uygulaması ile ilgili tartışmalar İslami İktisat Sistemi'nde âlimleri oldukça meşgul etmiştir. Devletin piyasada oluşan fiyat dalgalanmalarına müdahale edip

¹²⁶ Ebû'l-Fedlî Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn-i Hâcer Askanî, *Fethu'l-bari bi-şerhi Sahihî'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâki (Mısır: Mektebetu's-selefiyye, 1389/1970), 12/336.

¹²⁷ Abdurrahman b. Mervân b. Abdurrahmân el-Ensârî Ebû'l-Mutarraf el-Kanâzî'î, *Tefsirü'l-Muvatta*, thk. Dr. Amir Hasan Sabrî (Katar: Darü'n-nevadir, 1429/2008), 2/489.

¹²⁸ İbn-u'l Esir, *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-eser*, 2/367.

¹²⁹ Cengiz Kallek, “Narh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV, 2006), 32/390.

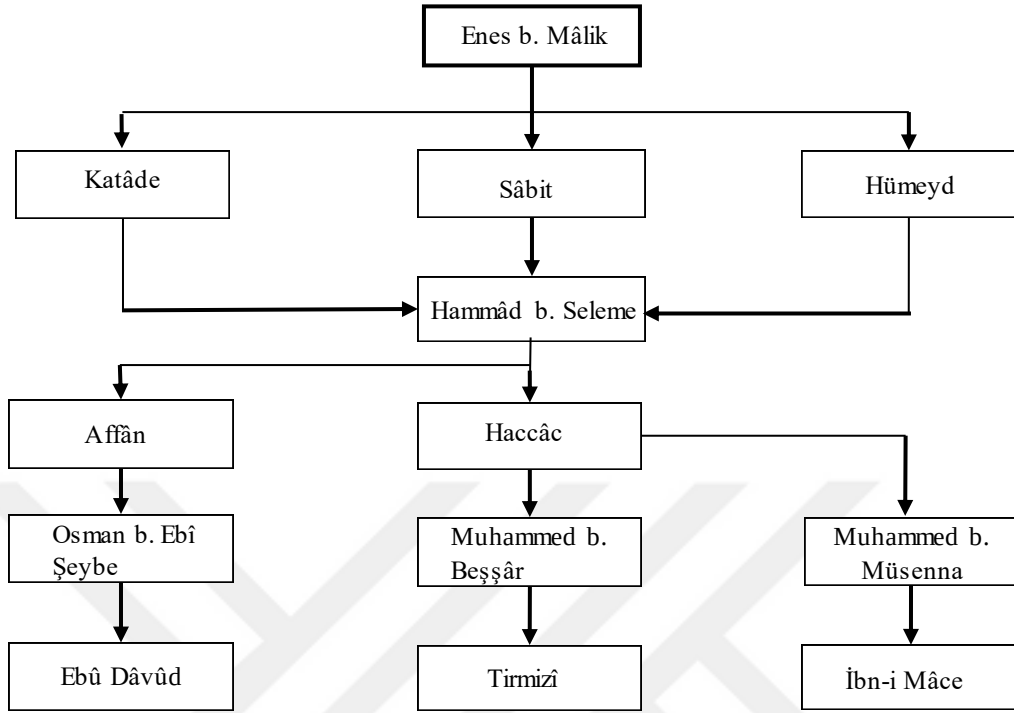
etmemesi etrafında oluşan bu fikriyat bize fazlasıyla bilgi ve malzeme sunmaktadır. Öncelikle Hz. Peygamber tarafından bize aktarılan “fiyatları tayin eden Allah’tır” ile ilgili hadisi ele alıp sonrasında isnad ve metin açısından değerlendirmeye tabi tutacağız.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ: حَدَّثَنَا حِجَّاجٌ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، وَحُمَيْدٍ، وَثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: غَلَا السِّعْرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ غَلَا السِّعْرُ فَسَعِّرْ لَنَا، فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمُسَعِّرُ، الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الرَّازِقُ، إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أَلْقَى رَبِّي وَلَيْسَ أَحَدٌ يَطْلُبُنِي بِمَظْلَمَةٍ فِي دَمٍ وَلَا مَالٍ

Bize Muhammed b. el-Müsennâ rivayet etti, dedi ki: Haccâc rivayet etti, dedi ki: Hammâd b. Seleme'den, o da Katâde, Humeyd ve Sâbit üzerinden Enes b. Mâlik'ten rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) zamanında fiyatlar yükseldi. Bunun üzerine insanlar: ‘Ey Allah’ın Resûlü! Fiyatlar yükseldi, bize fiyat belirle (tes’îr) yap’ dediler. O da şöyle cevap verdi: ‘Şüphesiz Allah, fiyatları belirleyendir (el-Musai’r), elinde tutandır, genişletendir, rızık veren odur. Ben Rabbimle karşılaşmayı umuyorum ve kimse benden dolayı bir haksızlıkla mal veya kan talep edemez’.¹³⁰

¹³⁰ İbn Mâce, "Kitabu't-Ticaret", 27 (No. 2200); Ebû Dâvûd, "Ebvabu'l-İcare", 15 (No. 3451); Tirmizî, "Ebvabu'l -", 75 (No. 1314).

3.2.1. Narh rivayetinin isnad analizi

Şema 3.2. Enes b. Mâlik'ten Nakledilen Hadislerin İsnad Şeması

Narh rivayetine isnad açısından baktığımızda sahabe tabakasında Enes b. Mâlik bulunmaktadır. Hadis, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn-i Mâce'de geçmektedir. İsnad tablosunda görüldüğü üzere Tabiîn tabakasında Katâde, Sâbit ve Hümejd bulunmaktadır. Tebei't-Tabiîn tabakasında ise sadece Hammâd b. Seleme göze çarpmaktadır. Ayrıca rivayet zincirinde Hammâd'ın üç ayrı hocadan rivayette bulunması rivayetin çeşitliliğini gösterir. Böylece tek isnad zincirinde farklı isnatlar gösterilmiştir. Buna da hadiste Cem'ul Esanid denilir. Yani birden fazla senedin aynı yerde toplanması demektir. Bu yöntemi İmam Müslim de kullanmıştır. Hadisler toplanırken aynı rivayetin farklı zincirleri bir arada verilir.¹³¹ Sadece Kütüb-i Sitte'de değil, Ahmed b. Hanbel'in eserinde de Hammâd b. Seleme ile ilgili isnad zincirinde tek başına kalma söz konusudur.¹³² Diğer taraftan Tabiîn'den sonra isnad tabakasında tek raviye düşmesi hadisin güvenilirliğini azaltabilir. Ravinin tek kalması rivayeti kritik hale getirir. İşte bunun cevabını bulmak

¹³¹ Ebû'l-Kasım İsmail bin Muhammed et Teymî, *et-Tahrir fi şerhi Müslim*, thk. İbrahim Aytbağa (Kuveyt: Darü'l-isfar, 2021), 62.

¹³² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hânbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hânbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaut (y.y: Müessesetü'r-rişale, 2001), 21/445 (No. 14058).

için rical kitaplarından ravilerle ilgili durum-tespit yöntemiyle bir kısım bilgiler elde etmeye çalışacağız. Ravilerle ilgili genel kanaatleri aktardıktan sonra narh sistemiyle ilgili hadisimizin metin değerlendirmesine geçeceğiz.

Katâde (ö. 117/736)

Asıl adı, Katâde b. Drâme b. Ukabe b. Azîz b. Kerîm b. el-Hâris'tir. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn-i Mâce'nin ortak ravisidir. Enes b. Mâlik, Sa'îd b. Müseyyeb'ten hadis işitmiştir. Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776) ve Hammâd b. Seleme (ö. 167/783) gibi âlimler ondan rivayette bulunmuşlardır. Sa'îd b. Müseyyeb, Katâde'den daha bilgili bir Iraklı ile karşılaşmadığını söylerken, Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729), Katâde'nin insanların en bilgili kişi olduğunu ifade etmiştir.¹³³ İbn Hibbân, onu *Sikât* adlı eserinde zikretmiştir. Bu minvalde Katâde sika bir ravidir.

Sabî el-Benani (ö. 127/744)

Asıl adı, Muhammed b. Sâbit el-Benani'dir. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn-i Mâce'nin ravisidir. Enes b. Mâlik'in sohbetinde bulunup ondan hadis rivayet etmiştir. Katâde, Hammâd b. Seleme ve A'ta b. Ebî Rabah (ö. 114/732) ondan hadis rivayet etmişlerdir. Yahyâ b. Ma'in onu 'kavi değil' şeklinde değerlendirirken, Affân ise 'hadiste zayıf bir adamdır',¹³⁴ Ebû Hâtim; "hadisi yazılır fakat hüccet olarak kullanılmaz" demiştir. Buhari; hadisi alınırken dikkat edilmelidir anlamında "fihi nazarun" ifadesini kullanırken, Sâbit'in yalnızca iki yüz elli hadis naklettiğini söyleyerek bir hadisçi için yeterli bir sayı olmadığını ima etmiştir. Katâde; "Sabî, kıssalar anlatırdı." İcî; *Sikat*'ında ona yer verirken, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ el-Kettân'ın Sâbit yaşlılığında ihtilat etmiştir ifadesini kullandığını aktarmıştır.¹³⁵ Görüldüğü üzere Sâbit için oldukça ihtilaflı bir durum gözükmektedir. Üzerinde ittifakın oluşmaması ve olumsuz tabirlerin ağırlıklı olması münasebetiyle Sâbit'ten hadis alınırken ihtiyatlı olunmalı ifadesini kullanabiliriz. Ayrıca kıssalar anlatması bir hadisçinin literatürüne uygun olmayan bir durumdur.

Hümejd (ö. 120/737)

Asıl adı Hümejd b. Hilâl b. Süveyd b. Hübeyre olan ravi, künyesiyle Ebû Nasr el-Adevî olarak tanınmaktadır. Basra'da yaşamış olan Hümejd, tâbiîn neslinin önde gelen ve güvenilir (sika) isimlerinden biri olarak kabul edilir.¹³⁶ Rivayet zincirinde, Enes b. Mâlik ve Abdurrahman b. Semure (ö. 50/670) gibi sahâbilerden hadis naklettiği,

¹³³ Mâkdisî, *el-Kemal*, 8/200; Mizî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 23/507.

¹³⁴ İbn-i Ebî Hâtim, *Cerh ve Tâ'dil*, 7/217.

¹³⁵ İbn-i Ebî Hâtim, *Cerh ve Tâ'dil*, 7/217-; Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 2/3.

¹³⁶ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tizâl fî nakdi'r-ricâl*, 1/616.

kendisinden ise Hammâd b. Seleme, Süleymân b. Muğîre (ö. 165/781) ve Şu'be b. Haccâc gibi önemli muhaddislerin rivayette bulunduğu bilinmektedir. Hadis otoritelerinden Yahyâ b. Ma'în ve Nesâî, onun "sika" olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşın, Yahyâ b. Sa'îd, İbn Sîrîn'in Hümejd'den hoşnut olmadığını ifade etmiştir. Ebû Hâtîm, Hümejd'in bir dönem sultanın işlerinden birinde görev aldığını, ancak bunun dışında hadis rivayetinde güvenilir bir ravi olduğunu kaydetmiştir. İbn Adî (ö. 365/976) ise onun çok sayıda hadis rivayetlerine sahip olduğunu, aktardığı rivayetlerde herhangi bir sakınca bulunmadığını belirterek "lâ be'se bihî" ifadesini kullanmış, ayrıca İbn Sîrîn'in ona yönelik olumsuz tutumunun hadis ile ilgili olmadığını özellikle vurgulamıştır.¹³⁷ Son olarak, İmam Müslim'in de Hümejd b. Hilâl'den hadis rivayet ettiği bilinmektedir.¹³⁸

Hammâd b. Seleme (ö. 167/783)

Asıl adı, Hammâd b. Seleme b. Dinar'dır. Ravi tabakası tabîin neslinden sonra kendisinde bire indiği ravidir. Narh hadisini hocaları olan Katâde, Sâbit ve Hümejd'den almıştır. Yahyâ b. Ma'în; "insanlar Hammâd'ı güvenilir olarak kabul etmişler, kendisi sikadır ve ondan aktarılan yazılı metinler doğrudur" demiştir. Haccâc b. Menhal; "o dinin imamlarından biridir" demiştir.¹³⁹ Ahmed b. Hanbel, Hammâd'ı insanların en bilgili ve salih kişilerinden biri olarak değerlendirmiştir. Yahyâ b. Ma'în, onun hadis konusunda en iyisi olduğunu belirtirken, Ali b. Medîni de Sabit'in öğrencileri arasında Hammâd'tan daha güvenilir kimse olmadığını ifade etmiştir.¹⁴⁰ Âlimlerin değerlendirmelerine göre Hammâd b. Seleme hakkında cerh edici herhangi bir tabir bulunmamaktadır. Kendi sened zincirinde ravi sayısı bire inmiş olsa da, hem kendisinin sika olması hem de güvenilir hocalardan hadis rivayet etmiş olması hadis usulüne göre sakıncalı bir durum barındırmamaktadır. Zira hadis ilminin kriterlerine göre, ravi sayısının az olması, rivayetin veya ravinin zayıf olduğu anlamına gelmez. Şimdi Hammâd'dan bu hadisi rivayet eden diğer ravilere geçebiliriz.

Affân b. Müslim (ö. 210/825)

Künyesi Ebû Osman olan Affân'ın tam adı Affân b. Müslim b. Abdullâh es-Sefârî'l-Besrî el-Ensârî'dir. Şu'be, Süleyman b. Muğîre ve Hammâd b. Selâme'den hadis rivayet etmiştir. Kendisi, Ahmed b. Hanbel, Ali b. Medîni, Yahyâ b. Ma'în ve Kuteybe gibi önemli hadisçiler tarafından rivayet edilmiştir. Ayrıca Ebû Dâvûd'un da ravisidir.

¹³⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela'*, 5/310.

¹³⁸ Mâkdisî, *el-Kemal*, 3/455.

¹³⁹ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 7/263.

¹⁴⁰ İbn-i Ebî Hâtîm, *Cerh ve Tâ'dil*, 3/140-142.

Muhammed b. Sa'd, Affân'ı "sika" ve "kitabı sağlam" biri olarak tanımlamıştır. Ebû Hâtım ise ona "sika" ve "mutkîn" sıfatlarını vermiştir. Ahmed b. Hanbel, Affân'ın mütâbiye yani desteğe ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. Yahyâ b. Ma'in'e göre hadis ehlinin önde gelen beş kişisinden biri Affân'dır. İbn-i Adî ise Affân hakkında "la be'se" ve "saduk" ifadelerini kullanmıştır.¹⁴¹ Bu bilgiler ışığında Affân b. Müslim sikadır ve hadisi alınabilir diyebiliriz.

Osman b. Ebî Şeybe (ö. 239/853)

Asıl adı, Ebü'l Hasan Osman b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrahim el-Absî el-Kûfî'dir. Süfyân b. Üyeyne, Talha b. Yahyâ (ö. 180/796) ve Kasım b. Malik (ö. 190/806)'ten hadis nakletmiştir. Tirmizî ve Nesaî ondan rivayette bulundular. Musannef sahibi İbn-i Ebî Şeybe'nin abisidir. İbn-i Ma'in; "sika" ifadesini kullanırken, İbn-i Ebî Hâtım; "insanlar Osman hakkında olumlu konuşurlar" ve babam onun için "saduk" lafzını kullanmıştır. İbn-i Hibbân ise onu *Sikat*'nda zikretmiştir. Buhârî, Osman'dan 53, Müslim ise 135 hadis nakletmiştir.¹⁴² Dolayısıyla yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, Osman b. Ebî Şeybe'nin güvenilir bir ravi olduğunu söyleyebiliriz. Ebû Dâvûd'un isnadında bulunan ravilerle ilgili bilgileri aktardık. Bu ravilerle ilgili genel değerlendirmeyi Tirmizî ve İbn-i Mâce'nin tarıkında bulunan ravilerle ilgili malumatı verdikten sonra yapacağız. Şimdi Tirmizî'nin isnad tabakasında bulunan ravilerle geçebiliriz.

Haccâc b. Minhal (216/832)

Ebû Muhammed es-Sülemi künyesiyle tanınan Haccâc'ın asıl adı Haccâc b. Minhal el-Enmatî'dir. Tirmizî'nin ravi tabakasında yer alır. Süfyân b. Üyeyne, Hammâd b. Seleme ve Şube b. Haccâc'dan hadis nakletmiştir. Buhârî ve Muhammed b. Beşşâr ise kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtım, Buhârî, Nesaî, İclî ve Ahmed b. Hanbel; "sika" lafzını kullanırken, Vâsîti (ö. 401/1010), onun için "Sahibü's-Sünne" demiştir.¹⁴³ İclî, ise *Sikat*'nda ona yer vermiştir. Bu bilgiler ışığında Haccâc b. Minhal'i cerhedecek herhangi bir tabir yoktur. Dolayısıyla Haccâc için güvenilirdir lafzını kullanabiliriz.

Muhammed b. Beşşâr (ö. 252/866)

Asıl adı, Muhammed b. Beşşâr b. Osman b. Dâvûd b. Keysân el-Abdî'dir. Künyesi, Ebû Bekir el-Basrî, lakabı, Bundar'dır. Affân b. Müslim, Ebi Dâvûd et-Tayalisi

¹⁴¹ Mâkdisî, *el-Kemal*, 7/319-321.

¹⁴² Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 7/150-151.

¹⁴³ İbn-i Ebî Hâtım, *Cerh ve Tâ'dil*, 3/167; Mâkdisî, *el-Kemal*, 4/118-119; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 5/458.

ve Haccâc b. Minhal'den hadis almıştır. Kendisinden Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel ve Muhammed b. İshâk (ö. 152/769) gibi raviler hadis aktarmışlardır. İclî; “Bundar, sika ve çok hadis rivayet etmiştir. Ayrıca iyi bir hadis yorumlayıcısı idi.” Ebû Hâtîm; “saduk”, Nesaî; “salih ve la be'se” ifadelerini kullanmıştır. Ebû Dâvûd; “Bundar'dan yaklaşık elli bin hadis aldım güvenilir olmasaydı onu terk ederdim.” Abdullâh b. Duraki; Biz Yahyâ b. Ma'in'in yanındaydık. Bundar'ın adı geçince onu önemsemedi ve onu zayıf gördü. Ben de dedimki tüm hadis imamları ondan hadis rivayet etmişlerdir. Şüphesiz Bundar, bu konuda hüccettir.¹⁴⁴

Görüldüğü üzere Muhammed b. Beşşâr hakkında cerh ve ta'dil âlimlerinin genel kanaati onun sika ve saduk olduğudur. Sadece Yahyâ b. Ma'in onun için “zayıftır” ifadesini kullanmıştır. Ebû Dâvûd, Nesaî ve Ebû Hatim'in ifadelerinde Bundar için bir ittifaklık söz konusudur. Yahyâ b. Ma'in bu konuda tek başına kalmıştır. Niçin zayıf gördüğünü de açıklamamıştır. Dolayısıyla âlimlerin genel değerlendirmelerine baktığımızda Bundar için güvenilir bir ravi ve hadisi alınabilir diyebiliriz. Tirmizî'nin ravi tabakasında bulunan ravileri aktardık. Şimdi son tarikimiz olan İbn-i Mâce'nin tabakasının son halkasında yer alan Muhammed b. Müsennâ'ya geçebiliriz.

Muhammed b. Müsenna (252/866)

Künyesi, Ebû Musa olan Müsenna'nın tam adı, Muhammed b. El-Müsenna b. Ubeyd. b. Kays b. Dinar'dır. Yezîd b. Hârûn, Süfyan b. Üyeyne, Ebû Dâvûd et-Tayalisi ve Haccâc b. Minhal'den hadis işitmiştir. Kendisinden ise, Ebû Zur'a, Ebû Hâtîm ve Ebû Ya'la el-Mevsilî (ö. 307/919) gibi âlimler hadis almışlardır. Muhammed b. Yahyâ (ö. 310/923)'nın onu güvenilirlik bakımından “hüccet” mertebesine yerleştirdiği, Salih b. Muhammed (ö. 210/825)'in ise doğruluğunu teyit etmekle birlikte hafif bir unutkanlığı bulunduğunu belirttiği aktarılır. Nesâî'nin de benzer şekilde hakkında “la be'se” dediği görülür. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ise onu son derece sağlam bir ravi olarak nitelendirmiş ve hadis imamlarının Müsenna'dan rivayetlerini delil olarak kabul ettiklerini de ayrıca belirtmiştir.¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Ma'in: “sika” demiştir. Ayrıca Ebû Hâtîm Müsenna'ya “salihü'l-hadis ve saduk” derken, İbn-i Hibbân ise, *Sikat* adlı kitabında ona yer vermiştir.¹⁴⁶

Kütüb-i Sitte yazarlarından Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn-i Mâce'de yer alan bu hadis günümüzde gerek tartışmalarda gerekse çeşitli platformlarda ön plana çıkmaktadır.

¹⁴⁴ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 24/515-518; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tizâl fî nakdi'r-ricâl*, 3/490.

¹⁴⁵ Mâkdisî, *el-Kemal*, 2/386-387; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 26/363.

¹⁴⁶ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 26/364.

Öncelikle söz konusu hadisin isnad zincirini vererek “fiyatları tayin eden Allah’tır” hadisi ile ilgili rivayeti aktaran ravileri isnad açısından araştırmaya tabi tuttuk. Yaptığımız araştırma ve ulaştığımız sonuçlara göre Enes b. Mâlik’ten sonra tabiîn nesli üzerinden üç farklı yolla aktarıldığı anlaşılmaktadır. Rivayeti nakleden bütün ravilere baktığımızda Katâde ve Hümejd’in varyantıyla bize ulaşan rivayetin isnatlarında herhangi bir olumsuzluk görünmemektedir. Tâbiîn neslinden olan Sâbit el-Benani tarikiyle bize ulaşan rivayetin isnadına baktığımızda ise ihtilaflı bir durum göze çarpmaktadır. Yukarıda verdiğimiz bilgilere göre Sâbit el-Benani için bir kısım âlimler ta’dil ifadesini kullanırken, cerh ifadelerini kullanan âlimler ise ihtiyatlı olunmalı şerhini düşürmüşlerdir. Tirmizî de Sabit’ten rivayette bulunmuştur. Fakat öte yandan, Sâbit el-Benânî hakkında Buhârî’nin “fihî nazarun”, Yahyâ b. Ma’în’in ise “leyse bikavî” şeklindeki tenkitleri, onun rivayetinin isnad açısından tam anlamıyla güvenli olmadığını göstermektedir. Bu durum, Sâbit’in rivayetini şüpheli hâle getirmekte; hadis usulü kriterleri açısından bakıldığında Sâbit’in, aynı hadisi aktaran Katâde ve Hümejd’e göre daha zayıf bir konumda kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla Katâde ve Hümejd’in rivayet yolları, Sâbit’in tarikine nazaran daha güçlü ve tercih edilmeye daha layık görünmektedir. Konuyla ilgili diğer önemli bir ayrıntı ise Tirmizî’nin kendisinden hadis aldığı Muhammed b. Beşşâr hakkındadır. Daha önce zikredildiği gibi rical kitaplarında yer alan bilgilere göre Muhammed b. Beşşâr hakkında âlimler ta’dil ifadelerini kullanırken, Yahyâ b. Ma’în ise kendisini zayıf görmüştür. Bu da rivayeti cerhedecek bir pozisyonda değildir. Sonuç olarak, Katâde ve Hümejd’in rivayet yollarıyla gelen isnadın sahih olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık, Sabit el-Benânî’nin kanalından gelen varyant, onun hakkında bazı hadis otoritelerinin dile getirdiği cerh ifadeleri sebebiyle isnad bakımından daha zayıf görülmektedir. Böylece farklı tarikleri mukayese ettiğimizde, Katâde ve Hümejd’e dayanan rivayetlerin daha güvenilir, Sâbit üzerinden gelen rivayetin ise isnad açısından tenkite açık olduğu netleşmektedir.

Ayrıca narh hadisinin Buhârî ve Müslim’de geçmemesi irdelenmesi gereken bir detaydır. Buhârî ve Müslim’de yer almamış olması, her iki muhaddisin rivayet şartlarını karşılamadığına işaret ediyor olabilir. Ayrıca bu rivayetin Buhârî ve Müslim’de bulunmaması, onun mutlaka zayıf ya da uydurma olduğu anlamına gelmez. Bu iki muhaddisin rivayet kabulündeki şartlarının diğer hadis âlimlerine göre daha titiz olması sebebiyle, söz konusu rivayete yer vermemiş olmaları doğal karşılanmalıdır. Ebû Dâvûd

ve İbn-i Mâce bu hadise “sahih” derken,¹⁴⁷ Tirmizî bu hadise “hasen-sahih” demiştir.¹⁴⁸ Bu arada Hasen-sahih tabiri genellikle Tirmizî tarafından dile getirilen bir kavramdır. Bu noktada hasen-sahih ifadesi, hadis imamları bir ravi hakkında tereddüde düştükleri zaman tek bir sıfatla değerlendirmekten kaçınmışlar ve hasen-sahih lafzını kullanmışlardır. Kısacası bazı âlimlerin nazarında hasen, bazılarının nazarında ise hadis sahihtir diye de anlaşılabilir. Fakat hadis birden fazla yol ile geliyorsa, buradaki hasen-sahih ifadesi bir rivayet için hasen iken, diğer rivayet için sahih olduğu anlaşılır.¹⁴⁹ Mevcut hadis usulü kriterleri esas alınarak yapılan değerlendirmeler göstermektedir ki, hem Sâbit hem de Muhammed b. Beşşâr hakkında kaynaklarda yer alan cerh ifadeleri, rivayetin kabul edilebilirliğini ortadan kaldıracak nitelikte değildir. Bu ravilerle ilgili zikredilen tenkitlerin mahiyeti incelendiğinde, bunların rivayeti münker kılacak derecede bir zayıflık taşımadığı; bilakis genel değerlendirmelerde ta’dil yönünün baskın olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Dâvûd ile İbn Mâce’nin bu hadise “sahih”, Tirmizî’nin ise “hasen-sahih” hükmü vermiş olması da rivayetin sıhhatini destekleyen önemli bir başka unsurdur. Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, isnad bütünlüğü ve ravilerin durumları dikkate alınarak söz konusu rivayetin senedinin sahih kabul edilebileceği sonucuna varmak mümkündür. Bu noktadan itibaren rivayetin metin analizine geçmek uygun olacaktır.

3.2.1. Narh rivayetinin metin açısından değerlendirilmesi

“Fiyatları tayin eden Allah’tır” rivayeti metin açısından değerlendirilmesi gereken bir hadistir. Hz. Peygamber’in bu sözü niçin söylediği, hangi ortamda veya hangi bağlamda söylediği oldukça önem arz etmektedir. Çünkü piyasa ve alışveriş mefhumunu ilgilendiren bu haberin Hz. Peygamber tarafından sıradan bir ifade olarak söylenemeyeceği gibi böylesi bir rivayete yüzeysel olarak bakılamayacağı da aşîkardır.

Rivayetin bağlamına baktığımızda Medine pazarında fiyatların arttığı ve pahalılığın hüküm sürdüğü bir zamanda, insanlar Hz. Peygamber’e gelerek; Ey Allah’ın Resûlü! “Bizim için fiyatlara sınırlama getir” dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü; “Fiyatları tayin eden Allah’tır. Rızıkta bolluk ve darlık veren odur” sözüyle karşılık

¹⁴⁷ İbn Mâce, "Kitabu't-Ticaret", 27 (No. 2200); Ebû Dâvûd, "Ebvalu'l-İcare", 15 (No. 3451).

¹⁴⁸ Cemaleddin Ebû Muhammed Abdullâh b. Yusuf Zeylâî, *Nesbu'r-râye li ahâdîsi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avame (Beyrut: Müessesetü'r-reyyan li't-tebaeti ve'n-neşr, 1417/1997), 4/263.

¹⁴⁹ Ahmed b. Ali İbn-i Hacer Âskalanî, *Nuzhetü'n-nazâr fi tevzîhi nuhbeti'l-fiker fi müstalah ahli'l-eser*, thk. Abdulmuhsin b. Muhammed el-Kasım (y.y, 1442/2021), 121-122.

vermiştir.¹⁵⁰ Yukarıda zikredildiği gibi rivayetin bağlamına baktığımız zaman Peygamber döneminde alışverişin yapıldığı medine çarşısında fiyatların yükseldiği ve alım gücünün düştüğü bir zamanda insanlar Hz. Peygamber'in pazar fiyatlarına müdahale etmesini talep etmişlerdir. Hz. Peygamber ise bu talebi geri çevirmiştir.

Sahabeden gelen fiyatlara müdahale edilmesi yönündeki talebin, daha önce belirtildiği üzere, Hz. Peygamber tarafından kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Bu isteğin hangi dönemde talep edildiğine baktığımız zaman, tarihi ve sosyoekonomik koşulların da etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Bu perspektiften bakıldığında, narh talebinin, H. 8 yılın ilk aylarına rast geldiği anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde bu dönem Mûte Savaşı ve Huneyn Gazvesi'nin de içinde bulunduğu savaş yılları olarak ön plana çıkmaktadır.¹⁵¹

Sosyo-ekonomik koşullara baktığımızda ise savaş dönemlerinde bir devletin ekonomik olarak zor durumda olması ve pazarda fiyatların yüksek seyretmesi olağan bir durumdur. Böyle bir ortamda fiyatlara sınırlama getirmek veya müdahale etmek haksızlık olur. Çünkü burada fiyatların artması doğal seyrinde gelişmiştir ve sunî bir müdahale bulunmamaktadır. Söz konusu tarihî ve sosyo-ekonomik koşullar dikkate alındığında, Hz. Peygamber'in narh uygulamasına sıcak bakmaması, piyasa fiyatlarının doğal seyrinde olduğu kanaatini taşıdığı şeklinde yorumlanabilir; zira bu dönemde herhangi bir yapay müdahale söz konusu değildir. Bundan ötürü sahabenin narh talebine olumsuz bir yanıt vermiştir. Diğer bir ayrıntı ise o dönemde gıda maddelerinin çoğu Medine'ye ithal olarak gelmekteydi. Ürünlerin dışardan gelmesinden dolayı yol masrafı, tedarik zinciri gibi etkenlerin fiyatlara yansımaları kendi doğal seyri içinde beklenen bir durumdur. Kısacası ortada zulmetmek için ekonomik bir baskı yoktur. Eğer durum bu şekilde olsaydı, yani Hz. Peygamber ticari bir zûlüm görmüş olsaydı buna müdahale etmesi kaçınılmaz olurdu.¹⁵²

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda, Hz. Peygamberin, sahabenin narh talebine olumsuz yanıt vermesi ortada herhangi ticari bir zulmün bulunmamasıdır. Fiyatların doğal seyrine işaret eden bu bilinçli tavır son derece anlaşılabilir bir tutumdur. Narh hadisinin bize aktardığı mesaja odaklandığımızda o dönemin tarihi ve sosyo-ekonomik koşullarından dolayı, Hz. Peygamberin bu tutumu mantık ve adalet ilkesine

¹⁵⁰ Şemseddin Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Abdulhâdi el-Makdisî, *el-Muharrir fi'l-hadis*, thk. Yusuf Abdurrahmân Maraşlı vd. (Beyrut: Darü'l-ma'rife, 1421/2000), 2/479.

¹⁵¹ Cengiz Kallek, *Sosyal Servet: İslam'da Yönetim Piyasa İlişkisi* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 116.

¹⁵² Ramazan el-Bûti, *Davâbitü'l-Maslaha fi'ş-Şer'ati'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1406/1986), 182-183.

uygundur. Bu çerçevede, ‘Fiyatları tayin eden Allah’tır’ rivayeti, dönemsel ve sosyo-ekonomik bağlamla uyumlu bir biçimde anlaşılabilmesi mümkündür.

Narh hadisinin, özellikle metnin baş kısmında çeşitli lafız farklılıkları görülmektedir. İbn-i Mâce, Ebû Dâvûd ve Tirmizî’nin aktardığı metinlerde; إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمُسَعِّرُ diye geçmektedir.¹⁵³ Ahmed b. Hanbel’in rivayetinde, إِنَّ اللَّهَ الْمُسَعِّرُ cümlesi farklı bir şekilde yer alırken,¹⁵⁴ Bu iki rivayet arasında lafız olarak tek fark Ahmed b. Hanbel’in rivayetinde هُوَ lafzının düşmüş olmasıdır. Ebû Ya’lâ el-Mevsılî (ö. 307/919) nin eserinde ise إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْقَائِضُ، الْبَاسِطُ، الْمُسَعِّرُ ifadesi geçmektedir.¹⁵⁵ Çünkü “musa’ir” lafzından önce “kâbid ve bâsit” kelimeleri gelmiştir. Narh rivayetinin sahih yollarla geldiğini söyleyen İbn-i Abdilber (ö. 463/1071), rivayetin farklı lafızlarla geldiğini *el-İstizkar* adlı eserinde ifade eder.¹⁵⁶

Yukarıda sözü edilen hadisin Kütüb-i Sitte ve Ahmed b. Hanbel’de geçen lafızlar birbirine daha çok benzediği açıkça görülmektedir. Fakat Ebû Ya’lâ el-Mevsılî’de geçen lafızlar ise diğer iki rivayetten oldukça farklıdır. Tes’ir lafzından önce daraltan ve genişleten anlamında “kâbid ve basit”¹⁵⁷ lafızlarının gelmiş olması dikkate değer bir noktadır. Rivayetlerin üç ayrı versiyonunda aynı sahabiden yani Enes b. Mâlik’ten aktarıldığı halde lafızlardaki değişiklik ön plana çıktığı görülmektedir. Hadisin anlam bütünlüğünü bozmadığı sürece farklı varyantlarla gelen lafızlar manayı bozmayacağı bilinen bir husustur. Bu itibarla manalarına bakıldığında İbn-i Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ya’lâ el-Mevsılî’deki hadis metni birbirine yakındır. Yukarıda geçen bilgiler ışığında farklı varyantlarla gelen lafızlara baktığımızda “fiyatları tayin eden Allah’tır” rivayeti içerik olarak incelendiğinde, lafızlar arasında çelişkili bir ifade gözükmemektedir. Bu minvalde söz konusu hadisi inkar edecek bir durum söz konusu değildir diyebiliriz.

Narh hadisinin sahabe ve onları izleyen nesiller tarafından nasıl anlaşıldığı, konunun tarihsel arka planını ortaya koyması açısından önemlidir. Farklı dönemlerdeki ekonomik şartlar, fiyatlara müdahale meselesinin çeşitli yorumlara konu olmasına yol

¹⁵³ İbn Mâce, "Kitabu't-Ticarat", 27 (No. 2200); Ebû Dâvûd, "Ebvabu'l-İcare", 15 (No. 3451); Tirmizî, "Ebvabu'l-Buyû", 75 (No. 1314).

¹⁵⁴ Ahmed b. Hânbel, *Müsned*, 21/445.

¹⁵⁵ Ahmed b. Ali b. Müsenna Ebû Ya’lâ el-Mevsılî et-Temîmî, *Müsnedî Ebî Ya’la el-Mevsılî*, thk. Sa’id b. Muhammed es-Senarî (Kahire: Dârü'l-Hadis, 1434/2013), 4/530.

¹⁵⁶ Abdilber, *el-İstizkar*, 6/413.

¹⁵⁷ Temîmî, *Müsnedî Ebî Ya’la el-Mevsılî*, 4/530.

açmıştır. Bu nedenle, sahabe ve tâbînin narh hadisine yaklaşımına kısaca değinmek, konunun gelişimini daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır.

H. Ömer, Hatib b. Ebî Beltea'nın pazarda üzümü çok ucuza sattığını görünce ona, "Ya fiyatı yükseltirsin ya da çarşımdan ayrılırsın" demiştir. Ardından Hatib'e açıklama yaparak, "Sana söylediklerim bağlayıcı bir emir değildi; şehir halkının yararını gözeterek ifade ettiğim bir uyarıydı"¹⁵⁸ demiştir. İbn Ömer'den rivayetle, H. Ömer şöyle demiştir: "Kim ülkemize bir mal getirirse, onu dilediği gibi satsın; o, memleketimizden ayrılınca kadar benim misafirimdir ve bizimle aynı haklara sahiptir. Ancak çarşımda hiçbir ihtikâr yapan (stokçuluk yapan) kimse satış yapamaz"¹⁵⁹ ifadesini kullanmıştır. H. Ömer, Hatib b. Ebî Beltea'nın üzümü çok ucuza satmasına müdahale etmiş, ancak bunun bağlayıcı bir emir değil, toplumun yararını gözetken bir uyarı olduğunu açıklamıştır. Ayrıca, dışarıdan mal getiren tüccarların mallarını istedikleri gibi satabileceklerini, ancak stokçuluk yapanların çarşıda satış yapamayacağını belirtmiştir. Bu örnekler, H. Ömer'in toplumun maslahatını gözetmekle birlikte, H. Peygamber dönemindeki uygulamaya paralel şekilde fiyatlara narh koymayı doğru bulmadığını göstermektedir.

Abdurrahman b. Sâbit, babasının Ömer b. Abdilazîz'den şöyle rivayet ettiğini aktarır: "Senin zamanında fiyatların neden bu kadar pahalı olduğunu soruyorlar; halbuki senden önceki yöneticiler döneminde fiyatlar ucuzdu" Ömer b. Abdilazîz ise şöyle cevap vermiştir: "Benden önceki yöneticiler zimmîlere güçlerinin üstünde yükler yüklerdi. Bu nedenle zimmîler, ellerindeki malları satmaktan başka çare bulamıyor, piyasa durgunlaşıyor ve mal ellerinde değer görmüyordu. Ben ise herkese gücü oranında yük veriyorum; herkes malını istediği gibi satsın." Bunun üzerine: "O hâlde bize narh koysan?" denildiğinde, O şöyle karşılık vermiştir: "Bu bize göre doğru değildir. Fiyat koymak yalnızca Allah'a aittir."¹⁶⁰ Görüldüğü üzere, Ömer b. Abdilazîz, piyasaya müdahaleden ve fiyat belirlemekten kaçınmış; bu yetkinin yalnızca Allah'a ait olduğunu vurgulamıştır.

Bu konuda bir diğer tartışma ise günümüz ilim dünyasını oldukça meşgul eden ve uzun süredir tartışmalara konu olan, narh hadisinde geçen fiyatların gerçekten Allah tarafından mı tayin edildiği sorusudur. Bu bağlamda, söz konusu metin üzerinden

¹⁵⁸ Ebû'l-Hasan Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Habib el-Basrî el-Bağdâdî Mâverdî, *el-Havi'l-kebir*, thk. Şeyh Ali Muhammed Mahved - Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1999), 5/410.

¹⁵⁹ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, (Dâru't-te'sil: Merkezü'l-bühûs ve't-teknîyetü'l-mâ'lumat, 2013), 8/36.

¹⁶⁰ Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî Ebû Yûsuf, *Kitabü'l-Harac* (Beyrut: Darü'l-ma'rife, 1979), 132.

yapılmış bazı değerlendirmelere yer vereceğiz; böylece hadisin metni ve klasik şerhlerdeki açıklamalar ışığında, Allah'ın takdirinin fiyatlara yansımada hangi ölçütlerin öne çıktığı ele alınacaktır. Bu tartışmalar, “fiyatları gerçekten Allah mı belirler?” sorusuna verilen farklı cevapları ortaya çıkarmıştır. Hadisin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda çeşitli yorumlar dile getirilmiştir. Şimdi bu çerçevede Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet'in konuya dair değerlendirmelerine kısaca değineceğiz.

Kelâm âlimleri, ucuzluk ve pahalılığın kaynağı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Mu'tezile, bunun hem Allah'tan hem de insanlardan kaynaklanabileceğini savunurken; Ehl-i Sünnet âlimleri, her ikisinin de Allah'tan geldiğini ileri sürmüşlerdir. Her iki grup da bu konuyu kelâm kitaplarında, özellikle insan fiilleri bölümlerinde tartışmıştır.¹⁶¹

Mu'tezile'ye göre, ucuzluk ve pahalılık hem Allah'tan hem de insanlardan kaynaklanabilir. Onlara göre ucuzluğun Allah'tan olması, Allah'ın bir malı bol hâle getirmesi veya o mala olan ihtiyacı azaltmasıyla gerçekleşir. Bu durumda fiyatlar düşer. Örneğin, veba salgını gibi bir felakette insanların ölmesi veya bazı mallara olan talebin azalması fiyatların düşmesine yol açabilir. Benzer şekilde, hayvanların hastalık nedeniyle ölmesi ve insanların ellerindeki yiyecekleri satması da ilahi düzenin bir tezahürü olarak ucuzluğa neden olur. Bu tür durumlarda fiyatlardaki düşüş, doğrudan Allah'ın takdiriyle açıklanır. Ucuzluk ve pahalılığın insanlar eliyle gerçekleşmesi ise yöneticilerin halka bir malı belirli bir fiyattan satmalarını emretmesiyle olur. Bu durum şöyle açıklanabilir: Devlet başkanı, fakirlerin zarara uğramamasını ve haksızlığa maruz kalmamasını sağlamak, kötülükleri önlemek ve toplumda eşitliği gözetmek amacıyla fiyatları düzenleyebilir. Bu nedenle, yöneticiler fiyat belirlemek zorunda kalırlarsa, bunun ardında açık bir toplumsal fayda yatmaktadır.¹⁶²

Akılcı bir yaklaşımı benimseyen Mu'tezile mensuplarında, fiyat konusundaki görüşleri de genel dünya anlayışlarının bir yansımasıdır. Onlara göre Allah'ın takdiri yanında insan da fiilî bir etkidir. Bu nedenle fiyatların artışı veya düşüşü söz konusu olduğunda, ekonomik işleyişte hem Allah'ın hem de insanın rolü vardır.¹⁶³

Ehl-i Sünnet'e göre kainattaki bütün olayların tek düzenleyicisi Allah'tır ve fiyatların artışı veya düşüşü de O'nun fiil ve takdirine bağlıdır. Bâkılânî (ö. 403/1013),

¹⁶¹ Mehmet Köroğlu, *İslam Hukukunda Fiyat Tahdidi*, 23

¹⁶² Ebü'l-Hasân Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdülcebbâr el-Hemedânî Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, thk. Abdulkerim Osman (Kahire: Mektebetü'v-vehbe, 1965), 788.

¹⁶³ Şerafettin Gölcük, “Kelâmi Açıdan Fiyat Artış ve Düşüşleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1982), 28.

bu hususu şöyle açıklar: Fiyatların artması veya düşmesi Allah tarafından, çünkü insanların mal alımına olan arzusu, stok yapma istekleri ve beslenmeye duydukları ihtiyaç, Allah tarafından yaratılmıştır. Eğer insanlar beslenmeye muhtaç olmasalardı, fiyat değişiklikleri onlar için anlam taşımazdı. Sultanların bir beldeyi muhasara altına alıp rızıklarını kesmesi veya yiyecek maddelerini ulaştırması gibi durumlar, fiyatların değişmesine sebep olsa da, bu yalnızca mecazî bir etkidir; gerçek fiil ve sonuç Allah'a aittir. Ölüm, helak veya diriliş gibi olaylarda da aynı mantık geçerlidir; sultanın müdahaleleri, Allah'ın yaratmış olduğu fiillerin gerçekleşmesine aracılık eder. Dolayısıyla, Bâkılânî'ye göre fiyatların artışı veya düşüşü tamamen Allah'ın iradesi ve takdiriyle gerçekleşir.¹⁶⁴

İnsan yapısındaki ihtiyaç ve istekler, Bâkılânî'nin iktisat anlayışının temelini oluşturur. Bu kavramlar, çağdaş ekonomi açısından da göz ardı edilmeyen unsurlardır. Fiyatların yükselip düşmesinde, ekonomik faaliyetlerin yanı sıra insanın önce biyolojik, sonra psikolojik ve en sonunda sosyolojik yapısı ve ilişkileri belirleyici rol oynar.¹⁶⁵

Cüveynî (ö. 478/1085), konuyu şöyle açıklar: Fiyatlar tamamen Allah'ın hükmüne göre oluşur; bu, eşyanın bedellerinin ve oranlarının O'nun takdirine bağlı olduğu anlamına gelir. Fiyatlar, bolluk veya kıtlık, bireysel arzular ya da talebin azlığı ve çokluğu gibi insan iradesine bağlı unsurlardan etkilenmez. Zira bir eşyanın fazla veya az oluşu insanın kontrolünde değildir. İnsan arzuları ve talebin durumu da nihai olarak Allah'ın iradesine tâbidir; çünkü O'ndan başka yaratıcı yoktur. Dolayısıyla, eşya fiyatları üzerinde tek belirleyici güç Allah'tır. Mu'tezile, fiyatların insan iradesine bağlı olduğunu savunsa da, bu yaklaşım doğru değildir.¹⁶⁶

Sa'deddîn Taftazânî (ö. 793/1390) konuyu şöyle açıklar: Bir eşyanın pahalı veya ucuz olması, bulunduğu mekân ve zamandaki miktarının çokluğu veya azlığıyla ilgilidir. Bu durumda kulun herhangi bir tercih veya müdahalesi söz konusu değildir; zira bir malın azalması veya talebin artması, insanın kontrolü dışında gelişir. Benzer şekilde, durumun tersi de insanın iradesine bağlı değildir. İnsanın iradesiyle etkileyebileceği hususlar ise yollardan geçişleri engellemek, satışları yasaklamak veya malları stoklamak gibi sınırlı uygulamalardır. Ancak bunların gerçekleşmesi de nihai olarak Allah'ın iznine bağlıdır.

¹⁶⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî Bâkılânî, *et-Temhid* (Beyrut: Mektebetü's-şarkıyye, 1957), 330-331.

¹⁶⁵ Gölcük, "Kelâmî Açından Fiyat Artış ve Düşüşleri", 30.

¹⁶⁶ İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüküddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf Cüveynî, *Kitabü'l-İrşad* (Kahire: Mektebetü'l-hancı, 1950), 367.

Dolayısıyla, fiyatların oluşumunda gerçek anlamda belirleyici olan tek güç Allah'tır. Taftazânî'ye göre, fiyat hareketlerinin asıl yetkilisi yalnızca O'dur.¹⁶⁷

Günümüz âlimlerinden Monzer Kahf, narh hadisini değerlendirirken piyasa fiyatlarını belirleyen birtakım güçlerin Allah tarafından yaratıldığını vurgulamış, fiyat oluşumunun yalnızca beşerî tasarruflarla değil, ilahî takdir çerçevesinde işleyen tabîî süreçlerle gerçekleştiğini ifade etmiştir.¹⁶⁸

Bilal Ahmed Qazi'ye göre, İslâmî anlayışta Allah piyasada arz ve talep ilişkisini tabîî bir düzen içerisinde var etmiştir. Bu yaklaşım, kamunun ekonomiye müdahalesine dair İslâmî bakış açısının temel çerçevesini oluşturmaktadır. Hz. Peygamber döneminde fiyatların arttığı bir dönemde, kendisinden fiyatlara müdahale edilmesi istendiğinde, fiyatları belirleyen ve artırıp azaltanın Allah olduğunu ifade ettiği rivayet edilmiştir. Bu hadis, fiyat oluşumunun tabîî işleyişine ve piyasalara yönelik müdahalelerin sınırlarına dair İslâm düşüncesinde önemli bir referans teşkil etmektedir. Ayet ve hadisler çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde, piyasanın normal işleyişine doğrudan ve keyfî müdahalelerin İslâmî ilkeler açısından ihtiyatla ele alınması gerektiği ortaya konulmaktadır.¹⁶⁹

Fiyatların oluşumu ve ekonomik hareketler, klasik İslâm iktisat düşüncesinde hem Allah'ın takdiri hem de insan iradesi bağlamında ele alınmıştır. Mu'tezile âlimlerine göre fiyatların artışı veya düşüşü, Allah'ın takdiri ile insanların fiilî müdahalelerinin birlikte etkisiyle gerçekleşir. Bu yaklaşıma göre Allah, malın bolluğunu veya kıtlığını takdir ederken, yöneticiler de fiyat tespiti, stoklamanın sınırlandırılması ve satış düzenlemeleri gibi uygulamalarla ekonomik sürece yön verebilir. Buna karşılık Ehl-i Sünnet düşüncesinde, özellikle Bâkılânî ve Cüveynî'ye göre, fiyatları belirleyen asıl merci Allah'tır; insan arzuları ve yöneticilerin müdahaleleri fiyat oluşumunda ancak dolaylı bir etkiye sahiptir. Taftazânî de fiyatların, malın miktarı, zaman ve mekân şartları çerçevesinde Allah'ın koyduğu düzen içinde oluştuğunu vurgulamış, insan iradesinin doğrudan belirleyici olmadığını ifade etmiştir.

Günümüz âlimlerinden Monzer Kahf ve Bilal Ahmed Qazi ise 'fiyatları tayin eden Allah'tır' hadisini, fiyatların yalnızca beşerî iradeye dayalı mekanik bir süreç olmadığı şeklinde yorumlamaktadır. Onlara göre fiyatlar, Allah'ın yarattığı tabîî düzen içinde arz

¹⁶⁷ Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî, *Şerhü'l-Mekâsîd*, thk. Salih Musa Şeref (Beyrut: Alemü'l-kütüb, 1989), 4/320.

¹⁶⁸ Monzer Kahf, "Principles, objectives, and tools of market regulation in Islamic perspectives" (İslâm'ın Piyasa Düzenlemesine ve Ekonomik İstikrara Yaklaşımı, Tahrân, 18-22 Kasım 2000), 9.

¹⁶⁹ Bilal Ahmed Qazi, *İslâm İktisadı ve Piyasa* (İstanbul: İGİAD Yayınları, 2015), 107.

ve talep dengesi, üretim imkânları ve toplumsal ihtiyaçlar gibi faktörlerle şekillenmektedir. Bu yaklaşım, serbest piyasa sisteminde savunulan doğal denge anlayışıyla kısmen örtüşmekte; ancak bu benzerlik, seküler bir serbestlik anlayışından ziyade ilahî irade ve ahlâkî ilkelerle sınırlandırılmış bir piyasa tasavvuruna dayanmaktadır.

Bu bağlamda “fiyatları tayin eden Allah’tır” ifadesi, fiyatların keyfî insan müdahaleleriyle değil, Allah’ın yaratmış olduğu tabîi ve toplumsal kanunlar çerçevesinde oluştuğuna işaret etmektedir. Burada kastedilen ilahi irade, ekonomik hayatta arz–talep dengesi, üretim imkânları, kıtlık ve bolluk döngüsü ile insan davranışları gibi unsurların Allah tarafından var edilen bir düzen içinde işlemesidir. Hz. Peygamber’in fiyatları sabitleme talebini geri çevirmesi de, piyasanın doğal işleyişinin bozulmaması ve devlet otoritesinin doğrudan müdahalesinin daha büyük adaletsizliklere ve haksızlıklara yol açabileceği düşüncesiyle açıklanabilir.

Ayrıca bilinmektedir ki Hz. Peygamber, Medine’de Müslümanlar için yeni bir pazar kurulduğunda bu pazara dair şu temel ilkeyi vurgulamıştır: “Burası sizin pazarınızdır; hiç kimse size burada kısıtlama getiremez, vergi koyamaz ve siz bu pazara serbestçe girerek işlemlerinizi özgür iradenizle gerçekleştirebilirsiniz.”¹⁷⁰ Bu ifade, Hz. Peygamber’in ekonomik hayatta bireysel iradeyi ve serbest dolaşımı esas alan bir anlayışı benimsediğine işaret etmektedir.¹⁷¹ Bu yönüyle söz konusu yaklaşım, narh uygulamalarına mesafeli duruşuyla birlikte değerlendirildiğinde, serbest piyasa mantığına yakın bir ekonomik tasavvurun varlığına dair güçlü bir zemin sunmaktadır. Dolayısıyla, fiyatların Allah’a havale edilmesi, İslâm’ın bireysel irade, tercih özgürlüğü ve ekonomik faaliyetlerde “karşılıklı rıza” esasına verdiği önemle birlikte değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, insanların meşru kazanç alanlarında serbestçe tasarrufta bulunmalarını teşvik ederken, piyasanın tabîi işleyişinin korunmasını ve bireysel tercihlerin zorlayıcı kamusal müdahalelerle sınırlandırılmamasını hedeflemektedir.

Narh hadisi, İslâm klasik literatüründe fiyatların belirlenmesi ve piyasadaki mal akışının anlaşılmasında temel bir referans olarak görülür. Lafızları üzerinde incelemede bulunan bir kısım şarihler, kelâmî ekollere yakın bir açıdan hadisi ele almış ve narh hadisini Allah’ın isimleri üzerinden yorumlamışlardır. Özellikle el-Kâbıd (rızkı daraltan) ve el-Bâsıt (rızkı genişleten) isimlerinin fiyat ve rızkın akışıyla doğrudan ilişkili olduğunu

¹⁷⁰ İbn Mâce, "Kitabu't-Ticaret", 40 (No. 2233).

¹⁷¹ Kahf, “Principles, objectives, and tools of market regulation in Islamic perspectives”, 18.

vurgulamışlardır. Böylece narh hadisi, yalnızca piyasa düzeni ve ekonomik denge ile değil, aynı zamanda ilâhî takdir boyutu ile de değerlendirilmiştir.

Narh hadisinde geçen lafızları ele alan İbn Melek (ö. 821/1418), “Kabîd” (rızkî daraltan) ve “Bâsît” (rızkî genişleten) isimleri, Allah’ın rızkın miktarını ve dağılımını belirlediğine işaret etmektedir derken,¹⁷² Suyutî (ö. 911/1505) ise Allah bazı durumlarda rızkî daraltır ve bazı durumlarda genişletir. Daraltma, kıtlık veya sınırlılık şeklinde ortaya çıkabilir ifadesini kullanmıştır.¹⁷³ Diğer taraftan Şafî mezhebine mensup Remlî (ö. 844/1441), El-Kâbîd ve El-Bâsît isimlerinin Allah’ın hikmeti gereği rızkî daraltıp cömertliğiyle genişlettiğini belirtir. Bazı âlimler, bu iki ismi özellikle rızk bağlamında açıklar. Remlî ayrıca El-Musaîr isminin de Allah’ın isimlerinden biri olduğunu vurgular.¹⁷⁴

Yukarıdaki bilgiler ışığında şunu söyleyebiliriz: Kabîd ve Bâsît isimleri, Allah’ın rızkın miktarını ve dağılımını belirlediğini gösterir; yani rızkın daralması veya genişlemesi Allah’ın hikmeti ve takdirine bağlıdır. Bu durum, kıtlık veya bolluk dönemlerinde malların fiyatlarını dolaylı olarak etkiler. İnsanlar piyasada fiyat belirliyor gibi görünse de, nihai etki Allah’ın rızkî daraltıp genişletmesine bağlıdır. Dolayısıyla bu durum piyasada genel fiyat seviyesini ve dolaylı olarak enflasyonu da etkileyebilir; Allah fiyatları doğrudan belirlemez, ama rızkın miktarı ve dağılımı aracılığıyla piyasa koşullarını şekillendirir. “Fiyatları tayin eden Allah’tır” rivayetinden fiyatlar doğrudan insan eliyle değil, Allah’ın takdiri ve iradesi aracılığıyla şekillenir; çıkarılabilecek anlamlardan bir tanesi de budur.

İslam dini sosyal adalete önem veren bir dindir. Sosyal adaletin her alanda hüküm sürmesi dinin bütün bileşenlerinin ana hedefidir. İctimai hayatta, siyasette ve hatta ekonomik alanda zulmün karşısında adil bir düzenin sağlanması için gerek ayetlerde, gerekse peygamberin hadislerinde bunu görmek mümkündür. “Fiyatları tayin eden Allah’tır”¹⁷⁵ hadisi de zikredilen sosyal adalet anlayışından uzak bir rivayet değildir. Bahsettiğimiz hadis yani tes’ir uygulamasının yürürlüğe konulması durumunda, malını serbest şartlarda satmak isteyen satıcı açısından ortaya çıkabilecek adaletsizlikler açıktır. Ekonomik daralma dönemlerinde fiyatlarda oluşan dengesizliği düzeltmek için satıcıyı

¹⁷² Abdüllâtîf bin Abdüzaziz b. Emînüddin er-Rûmî el-Hanefî İbn Melek, *Şerhü Mesâbih’s-Sünne li’l-İmâm el-Beğavî*, thk. Nureddin Tâlib (Kuveyt: İdaretü’s-sekâfiyyetü’l-İslamiyye, 1433/2012), 3/447.

¹⁷³ Abdurrahman b. Ebibekr Celaleddin es Suyutî, *Dürrü’l-Mensur* (Beyrut: Dârü’l-fikr, 1431/2010), 1/748.

¹⁷⁴ Ebü’l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remlî el-Makdisî Remlî, *Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, thk. Hâlid el Ribat (Mısır: Dârü’l-felah lil-ba’si’l-İlmî, 1437/2016), 14/348.

¹⁷⁵ İbn Mâce, "Kitabu't-ticarat", 27 (No. 2200); Ebû Dâvûd, "Ebvabu'l-İcare", 15 (No. 3451); Tirmizî, "Ebvabu'l-Buyû", 75 (No. 1314).

düşünmeden sadece alıcının menfaatine yönelik girişimlerde bulunmak sosyal adalet ve ticaret ahlakına zıt olmakla birlikte adil bir çözüm olamayacağı açıktır. Bu itibarla fiyat istikrarını sağlamak amacıyla üreticiyi gözardı edip tüketicinin yararına yönelik adımlar atmak İslam'ın adalet ilkesine ters bir durumdur. Hz. Peygamber'in, adaletle bağdaşmayan böyle bir dengesizliğe onay vermesi ihtimal dahilinde değildir. Bu bağlamda, "fiyatları tayin eden Allah'tır" ¹⁷⁶ hadisinin uygulanıp uygulanmaması meselesinde ortaya çıkabilecek muhtemel sakıncalar sebebiyle, söz konusu rivayeti adalet ve zulüm çerçevesinde ele almayı uygun gördük.

Pazardaki fiyatlara sınırlama getirmek insanları istemediği bir şeye zorlamaktır. Bu da haksızlığa yol açacağından peygamber tarafından yasaklanmıştır. İnsanların alışverişine karışmak, satıştan kaçınmaya sevk etmekte ve çoğu zaman kıtlığa sebep olmaktadır.¹⁷⁷ Bu minvalde narh koymak satıcıyı pazara mal getirmemeye sevk edecek ve fiyatların daha da artmasına neden olacaktır. Bu da yeni bir kaosla birlikte adaletsizliği doğuracaktır.

İnsanların malları üzerinde tasarruf etme yetkileri vardır. Dışardan fiyatlara müdahale etmek hacr (kısıtlama) olur. Ayrıca devlet başkanı sadece tüketicinin değil, üreticinin de hakkını korumak zorundadır. Tek taraflı olursa haksızlık olur. Otoritenin sadece satıcıya yönelik müdahalesi, alıcının menfaatine yönelik bir girişim olur. Alıcı ve satıcı karşı karşıya geldiğinde ikisini de serbest bırakmak gerekir.¹⁷⁸ Hz. Ömer, Hatib b. Ebi Beltea'nın pazarda üzümü daha ucuza sattığını görünce: "Ya fiyatı arttırırsın ya da bizim çarşıımızdan çekilirsin" dedi. Daha sonra Hatib'e: "Benim sana söylediğim, kesin bir emir ve bağlayıcı değildi. Şehir halkının maslahatını düşünerek söylediğim bir şeydi"¹⁷⁹ demiştir. Fakat satıcıların çoğu bir fiyata göre gidiyor ve biri bunlara aykırı bir fiyat biçiyorsa, ona: "Ya bu fiyatı uygula ya da pazardan çekil" uyarısı yapılır. Çünkü yöneticinin görevi adil bir düzeni sağlamaktır. Yukarıda ifade edildiği üzere, Hz. Ömer toplumun maslahatını düşünerek pazardaki diğer üreticilerin hakkını korumak istemiş ve Hatib b. Beltea'yı uyarmıştır. Çünkü piyasadaki diğer satıcıların aksine malı daha ucuza veya daha pahalıya satmak fiyat istikrarını bozacak ve adaletsiz bir durumu ortaya

¹⁷⁶ İbn Mâce, "Kitabu't-ticarat", 27 (No. 2200); Ebû Dâvûd, "Ebvabul-icare", 15 (No. 3451); Tirmizî, "Ebvabul-buyû", 75 (No. 1314).

¹⁷⁷ Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn-i Hibban, *Es-Siretü'n-Nebeviyye Ahbaru'l-Hülefa*, thk. Hafız Seyyid İzzed Beg (Beirut: Müessesetü'l-kütübî's-sekafiyye, 1407/1987), 163.

¹⁷⁸ Maverdî, *el-Havi'-kebir*, 5/410.

¹⁷⁹ Ebûbekir Muhammed b. Abdullâh Ebherî, *Şerhü'l-muhtasarü'l-kebir*, thk. Ahmed Abdullâh Hasan (Dubai: Cem'iyyetu-daru'-berr, 1442/2020), 2/256; Mâverdî, *el-Havi'l-kebir*, 5/410.

çıkacaktır. Hz. Ömer'in buradaki söylemi ticaretle uğraşan üreticilerin hakkını savunmak ve zulme engel olmaktır.

Fiyatlara narh koyulması halinde, satıcıyı zora sokar ve malı haksız yere satmaya zorlanır. Üreticiye zulüm olur. Aynı zamanda böyle bir müdahalede bulunmak fiyatları daha da arttırır. Çünkü malın temini engellenir. Mal engellenirse insanlar satış yapamaz. Dolayısıyla satış gerçekleşmezse pazardaki fiyatlar yükselir.¹⁸⁰ İbn Kudâme'nin belirttiği üzere, fiyatların yüksek olduğu dönemlerde piyasaya müdahale ederek sınırlandırma getirmek, satıcıları zor duruma düşürebilir; bu durum, arzın azalmasına ve dolayısıyla fiyatların daha da yükselmesine yol açarak piyasa dengesizliğine sebep olur. Neticede haksız bir durum ortaya çıkar.

Ebû İshâk eş-Şirazi'ye (ö. 476/1083) göre, mal dışardan geliyorsa, fiyat belirlemek haramdır, fakat mal orada yetiştiriliyor ve kıtlık vuku bulmuşsa narh uygulanabilir demiştir. Çünkü burada halkın menfaati esastır.¹⁸¹

Hanefiler, toplumsal maslahat için hâkim otoritenin piyasaya müdahale edebileceğini söylemişlerdir.¹⁸² İmam Muhammed (ö. 189/805) ise malı stoklayan tüccarın mallarını devlet zorla piyasaya sürebileceğini aktarmıştır. Çünkü insanları zor durumda bırakıp onları aldatmaya müsaade edilmeyeceğini ifade eder. Hatta iktisadi alanda kargaşa ileri boyutlara ulaştığında devlet doğan bu zorunluluktan ötürü mal stoklayan tüccarın ürünlerine el koyar ve halk arasında bu malları dağıtır. Bu da zarurete göre ürünün miktarı tayin olunur.¹⁸³ Görüldüğü üzere Hanefiler, toplumun maslahatını öne çıkarmışlardır.

Şâfililere göre fiyat istikrarının sağlandığı ve pazardaki ürünlerin bol olduğu zamanlarda fiyatları kontrol altına almak uygun değildir. Böyle bir durumda tes'ir uygulamak hacir(zorlama) anlamına gelir.¹⁸⁴ Fakat piyasada ekonomik daralmanın yaşandığı veya fiyatlarda sunî artışların baş gösterdiği zamanlarda ise fiyat istikrarını korumak amacıyla devlet, insan ve hayvansal gıdalar için fiyatlara sınırlama getirebilir.¹⁸⁵ Yukarıdaki bilgiler ışığında Şâfililer, toplumun menfaati söz konusu olduğunda adaletin gereği olarak pazardaki fiyatlara müdahale edilebileceğini ifade etmişlerdir.

¹⁸⁰ Ebû Muhammed Müveffeküddin Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemâilî el-Mekdesî İbn-i Kûdâme, *el-Kâfi fi fikhî'l-İmami Ahmed* (y.y: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1413/1994), 2/25.

¹⁸¹ İbn-i Kûdâme, *el-Kâfi fi fikhî'l-İmami Ahmed*, 2/25.

¹⁸² Mahmut b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. el-Hüseyn Bedreddin Aynî, *el-Binaye şerhu'l-Hidaye*, thk Eymen Salih Şâbân (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2000), 12/218.

¹⁸³ Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed Kâsânî, *Bedaî'u's-Sanâi* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1406/1986), 5/129.

¹⁸⁴ Mâverdi, *el-Havi'l-kebir*, 5/408.

¹⁸⁵ Muhammed b. Ahmed et-Tûsî Gazzâlî, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-veciz* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 8/217.

Malikilerde ise pazardaki ürünlerde fiyat istikrarı sağlanmışsa hâkim otoritenin fiyatlara müdahalesi uygun değildir. Fakat piyasadaki dalgalanma, iniş-çıkışlar veya sunî fiyat artışları topluma zarar vermeye başlamışsa tes'ir uygulaması devreye sokulabilir. Hz. Ömer'in toplumun yararını gözeterek Hatib b. ebi Beltea'yı uyarmasının amacı, fiyat istikrarına aykırı hareket ettiği içindir.¹⁸⁶

Hanbelilerde fiyatlara narh uygulamak haram kabul edilmiştir.¹⁸⁷ Fiyatlara sınırlama getirmek ekonomik daralmayı derinleştirir. Bu sebeple tes'ir uygun değildir.¹⁸⁸ Ancak toplumun maslahatı söz konusu olduğunda sunî fiyat artışlarının önüne geçmek için tüccarların mallarına tes'ir uygulanabilir.¹⁸⁹

İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Kayyîm el-Cevziyye ve günümüz bazı âlimlerine göre, pazardaki fiyatların stoklama ve tekelleşme sebebiyle rayından çıkması ve bunun neticesinde toplumsal zararların giderek artması durumunda, devletin piyasaya müdahale etmesi bir zorunluluk hâline gelir. Piyasada artan maliyetlerin halka zarar vermesine rağmen fiyatlara müdahale etmemek halka zulüm etmek manasına gelir.¹⁹⁰ "Fiyatları tayin eden Allah'tır" hadisi, stoklama ve tekelleşmenin olduğu bir dönemde söylenmiş değildir. Bilakis, pazardaki istikrarın hüküm sürdüğü, arz ve talepten kaynaklanan daralmadan ötürü dile getirilen bir sözdür.¹⁹¹

Günümüz âlimlerinden Celal Yeniçeri; Hz. Peygamber döneminde piyasaya doğrudan değil de dolaylı olarak müdahale edildiğini dile getirir. Fiyatlarda bozulmanın baş gösterdiği zamanlarda fiyatlara müdahale etmek yerine, pazarı islah etmek, gerekli alt yapıyı oluşturmak, kanunlarla pazardaki boşlukları doldurmak ve ahlaki ilkeleri pratik hale getirmek öncelikli hedef olmalıdır. Bu minvalde her türlü şaibeden arındırılmış bir pazarda satılmaya hazır olan malın fiyatı gerçek fiyattır.¹⁹²

Pazardaki ürünün gerçek fiyatını zedeleyen ve fiyat artışına sebep olan diğer bir etken ise malın üreticiden tüketiciye ulaşana kadar aradaki araçlar, yani diğer bir tabirle

¹⁸⁶ Ebû Ömer Cemalettin Yusuf b. Abdullâh b. Muhammed b. Abdilberr Nemerî, *el-Kâfi fi fîru'i' Malikiyye* (Riyad: Mektebetü'r-Riyad, 1399/1980), 2/730.

¹⁸⁷ İbn-i Kûdâme, *el-Mûğnî*, 4/164.

¹⁸⁸ İbn-i Kûdâme, *el-Kâfi fi fikhi'l-İmami Ahmed*, 2/25; İbn-i Kûdâme, *el-Mûğnî*, 4/164.

¹⁸⁹ Ebû İshak Burhânuddîn b. Müflih b. İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-mukni'* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1417/1997), 4/47.

¹⁹⁰ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-Mecmau'l-fetava* (Medine: Mecma'u'l-melik, 1416/1995), 28/77.

¹⁹¹ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslam* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.), 1/22; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Turuku'l hükmiyye fi siyaseti's-şer'iyye* (Kahire: Mektebetü-dâru'l-beyan, ts.), 1/206.

¹⁹² Yeniçeri, *İslam İktisadının Esasları*, 381.

komisyonculardır.¹⁹³ Alış veriş zincirinde yer alan söz konusu aracı ve komisyoncuların malın fiyatlarında artışa neden oldukları görülmektedir. Hiçbir emeği olmayan vasıfsız aracılardan çıkartılması ve zincirin olabildiğince kısa tutulması gerekir. Aksi halde bu şahısların malın fiyatını artırmaktan başka zararları olmayan araçlar hükmüne düşerler. Hz. Peygamberin pazardan uzak tuttuğu kişiler de bunlardır.¹⁹⁴

Hâkim otorite, toplumun çıkarını kişisel çıkarlardan daha öncelikli tutmalıdır. Alıcı malı ucuza almak, satıcı ise kazancını artırmak ister. Bu durumda devlet toplumun yararı için gereken neyse onu yapmalı. Alıcı ve satıcı arasında dengeyi adaletle sağlamalıdır.¹⁹⁵

Devletin fiyatlara müdahalesi, piyasanın doğal istikrarını koruduğu dönemlerde değil; ekonomik daralmanın etkisiyle oluşan yapay fiyatların ve spekülâtif faaliyetlerin piyasaya hâkim olduğu zamanlarda kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmektedir. Hz. Ömer'in Medine'de piyasanın daralmaya girdiği zamanlarda Mısır ve Filistin'den mal ithal etmek amacıyla pazardaki fiyatlar için arz ve talep dengesini oluşturması bu çerçevede değerlendirilmesi gereken bir yaklaşımdır.¹⁹⁶

Muhammed Ebû Zehra ise konuya daha farklı bir yaklaşım getirerek piyasadaki istikrarın bozulmaya yüz tuttuğu zamanlarda tekelleşmenin önüne geçmek ve küçük esnafı korumak maksadıyla hâkim yönetimin bizzat devreye girerek mal alım-satımında bulunabileceğini aktarır.¹⁹⁷

“Fiyatları tayin eden Allah'tır” rivayetine sosyal adalet ve zulüm perspektifinden bakmaya çalıştık. Söz konusu hadisin rivayetleri incelemeye tabi tutulduğunda, insanların Hz. Peygamber'e gelip fiyatların yükseldiğinden şikâyet ettiklerinde, O'nun bu talebi kabul etmediği görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), fiyatlara müdahale etmekten kaçınmış ve ucuzluk ile pahalılığın Allah'ın takdiri olduğunu ifade etmiştir. Fiyat belirlemenin kendi görevi olmadığını, asıl görevinin Allah'ın bildirdiği emir ve yasakları insanlara iletme olduğunu ifade etmiştir. Fiyatların sınırlandırılmasıyla ilgili kendisine bir vahiy gelmediğini, bunun Allah'ın hükmü ve takdiri olduğunu söylemiştir. Hiç kimsenin Allah'ın hükmüne itiraz edemeyeceğini vurgulamış; fiyatlara müdahalenin de

¹⁹³ Cemil Liv, “İslam'ın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2019), 391.

¹⁹⁴ Yeniçeri, *İslam İktisadının Esasları*, 400.

¹⁹⁵ Mâverdî, *el-Havî'l-kebir*, 5/410.

¹⁹⁶ Cengiz Kallek, “İhtikâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/563.

¹⁹⁷ Muhammed Ebû Zehrâ, *İslamda Sosyal Dayanışma*, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı - Osman Eskicioğlu (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1985), 114.

insanların mallarına ve haklarına haksız bir müdahale (zulüm) anlamına geleceğini belirtmiştir. Çünkü böyle bir müdahale, kişilerin özel mülkiyet hakkını zedelemektedir.¹⁹⁸ Bu yaklaşımı piyasa dinamiklerinin doğal yolunda seyrettiği zamanlarda devletin piyasaya müdahale etmesinin mümkün olmadığını, fiyatlara yön vermenin insanlara karşı zor kullanmak anlamına geleceğini âlimler tarafından zulüm ve haksızlığa yol açacağı şeklinde yorumlanmıştır. Dolayısıyla zorlayıcı müdahale satıcıyı mağdur etmekte, arzı azaltmakta ve ekonomik daralmayı daha da körüklemektedir. Neticede bu durum toplumsal kaosu körüklemektedir.

Bununla beraber muhaddis ve fıkıhçıların da belirttiği üzere, söz konusu rivayetin mutlak bir yasak taşımadığını; olağan şartlarda adaletin korunması amacına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü kıtlık, tekelleşme ve yapay fiyat artışlarının olduğu olağanüstü gibi hallerde durum farklı olmaktadır. Bu gibi durumlarda söz konusu hadis üzerinden görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Hanefî ve Şâfîler normal şartlarda narhın yasak olduğunu; fakat kamu maslahatı söz konusu olduğunda adaletsizliğin yayılmaması için tes'ir uygulamasının caiz olabileceğini dile getirmişlerdir.¹⁹⁹ Mâlikiler fiyatlar bozulduğunda müdahaleye olumlu bakarken, Hanbeliler ise ancak zaruret halinde narhın uygulanabileceğini dile getirmişlerdir.²⁰⁰ İbn Teymiyye ve İbn Kayyim gibi âlimler ise zulme yol açan suni fiyat, stokçuluk ve tekelleşme gibi haksız rekabete devletin kayıtsız kalamayacağını ve buna müdahale etmenin adaletin gereği olduğunu vurgulamışlardır.²⁰¹

Yukarıdaki değerlendirmelerden, hem üretici hem de tüketici haklarını koruyan adil bir sistemi merkeze alarak dengeyi korumaktır. Pazardaki fiyat düzeyinin mağduriyetler yaratması ve bir kısım tüccarların kendi çıkarları için ellerindeki ekonomik gücü baskı aracı kullanmalarına fırsat verilmemelidir. Zaruri hallerde sorumluluğun kaldırıldığını hatırlatan hüküm, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından ümmete bildirilmiştir. Buna göre, “Allah Teâlâ, ümmetimden hata ile unutulmuş veya zor durumda (zaruret halinde) yaptıkları fiillerin sorumluluğunu kaldırmıştır.”²⁰² Bu anlayış, piyasalarda mal arzının yetersiz olduğu veya aşırı fiyat artışlarının meydana geldiği durumlarda narh uygulamasına bir ilke teşkil eder. Yani, piyasa dengesizliği ve zaruret şartları söz konusu olduğunda, devletin veya otoritelerin fiyatları sınırlaması, haram ve zulümden korunma

¹⁹⁸ Köroğlu, *İslam Hukukunda Fiyat Tahdidi*, 1995, 18.

¹⁹⁹ Aynî, *el-Binaye şerhu'l-Hidaye*, 12/218; Gazzâlî, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-veciz*, 8/217.

²⁰⁰ Nemerî, *el-Kâfi fi fîru'i' Malikiyye*, 2/730; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-mukni'*, 4/47.

²⁰¹ İbn Teymiyye, *el-Mecmau'l-Fetava*, 28/77; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Turuku'l-hükmiyye fi siyaseti's-şer'iyye*, 1/207.

²⁰² İbn Mâce, “Kitâbu't-Talâk”, 16, (No: 2043).

amacıyla geçici ve meşru bir müdahale olarak değerlendirilebilir. Piyasada fiyat istikrarı korunmak isteniyorsa gerekli hallerde toplumun maslahatı için fiyatlara düzenleme getirilmesi beklenen bir durumdur. Neticede bize göre de maslahat ve adaletin gereği olarak zaruri hallerde fiyatlara müdahale edilebilir. Narh konusuyla ilgili verdiğimiz bilgilerle yetinmekle beraber, fiyat istikrarını ilgilendiren bir diğer önemli husus da ihtikârla (stokçuluk) ilgili rivayetlerdir. Şimdi mal stoklama hakkındaki rivayete geçebiliriz.

3.3. İhtikâr (Stokçuluk) Rivayeti

Modern ekonomi literatüründe karaborsacılık olarak tanımlanan ihtikârın arapça aslı; toplamak ve elinde tutmak, yani depolayıp biriktirmektir.²⁰³ Kelime kökeni hakr olan ihtikârın, ticari bir malın pahalılaşmasını bekleyerek piyasaya sürmesini engellemek manasına gelmektedir. İhtikâr yapan kişiye de muhtekir (hakir, hakkar) denilir.²⁰⁴ Bu malı piyasaya sürmeyen herhangi bir satıcının buradaki amacı, pazarda suni fiyat artışlarını bekleyerek kendi çıkarı için malın pahalı olmasını beklemekten başka bir şey değildir.

Pazardaki fiyat dinamikleri ve fiyat istikrarı konularını değerlendirirken, ihtikâr ile ilgili hadis rivayetlerine atıfta bulunmak, çalışmanın bütünlüğü açısından temel bir gerekliliktir. Bu bağlamda Hz. Peygamberin ihtikârla ilgili dile getirdiği hadislerle temas etmeye çalışmak tezimiz için bir zenginlik ve çeşitlilik oluşturacaktır.

İhtikârla ilgili hadislerle baktığımızda Hz. Peygamberden nakledilen hadislerden birkaçı şunlardır:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ فَعْبٍ ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ (يَعْنِي ابْنَ بِلَالٍ) ، عَنْ يَحْيَى (وَهُوَ ابْنُ سَعِيدٍ) ، قَالَ : « كَانَ سَعِيدُ
بْنِ الْمُسَيَّبِ يُحَدِّثُ أَنَّ مَعْمَرًا قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ اخْتَكَرَ فَهُوَ خَاطِئٌ .

Bize Abdullâh b. Mesleme b. Ka'neb rivayet etti. Bize Süleymân (yani İbn Bilâl) rivayet etti. Yahyâ'dan (yani İbn Sa'îd'ten).”Yahyâ şöyle dedi: “Sa'îd b. el-Müseyyeb, Ma'mer'in şöyle dediğini rivayet ederdi: ‘Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)

²⁰³ İbn-u'l-Esir, *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-eser*, 1/418.

²⁰⁴ Kallek, “İhtikâr”, 21/560.

buyurdu: “Kim ihtikâr yaparsa (yani malı stoklayıp fiyat yükseltirse) günaha girmiş olur.”²⁰⁵

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ مَعْمَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نَضَلَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَحْتَكِرُ إِلَّا خَاطِئٌ

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe bize rivayet etti. Bize Yezîd b. Hârûn rivayet etti. Bize Muhammed b. İshâk, Muhammed b. İbrahim’den, Sa’îd b. Müseyyeb’den, Ma’mer b. Abdullâh b. Nadr’a isnadıyla rivayet etti ki, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: ‘İhtikâr (stokçuluk) yapan, günaha giren (kimseden) başkası değildir.’²⁰⁶

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَكِيمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ الْحَنْفِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ رَافِعٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو يَحْيَى الْمَكِّيُّ، عَنْ فَرُوحٍ، مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «مَنْ احْتَكَرَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ طَعَامَهُمْ، ضَرَبَهُ اللَّهُ بِالْجَذَامِ وَالْإِفْلَاسِ

Yahyâ b. Hâkîm’in, Ebû Bekr el-Haneî’den, onun Heysem b. Râfî’den, onun Ebû Yahyâ el-Mekkî’den, onun da Hz. Osman’ın azatlısı Ferrûh’tan ve nihayet Hz. Ömer’den rivayet ettiğine göre Resulullah, ‘Müslümanların yiyeceğini stoklayıp onları sıkıntıya sokan kimseyi Allah cüzzam ve iflas ile cezalandırır’ buyurmuştur.²⁰⁷

عَنِ النَّبِيِّ حَدَّثَنَا يَزِيدُ، أَخْبَرَنَا أَصْبَغُ بْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو بَشِيرٍ، عَنْ أَبِي الرَّاهِرِيِّ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ مُرَّةَ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ احْتَكَرَ طَعَامًا أَرْبَعِينَ لَيْلَةً فَقَدْ بَرَأَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى، وَبَرَأَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْهُ

Yezîd’in, Asbag b. Zeyd’den; onun Ebû Bîşr’den; onun Ebû’z-Zâhiriyye’den; onun Kesîr b. Murre el-Hadramî’den; onun da İbn Ömer’den rivayetine göre Peygamber şöyle buyurdu: ‘Kim kırk gece boyunca insanların yiyeceğini stoklarsa, Allah’tan uzaklaşmış olur ve Allah da ondan uzaklaşmış olur’²⁰⁸

gibi rivayetler kaynaklarda yer alır.

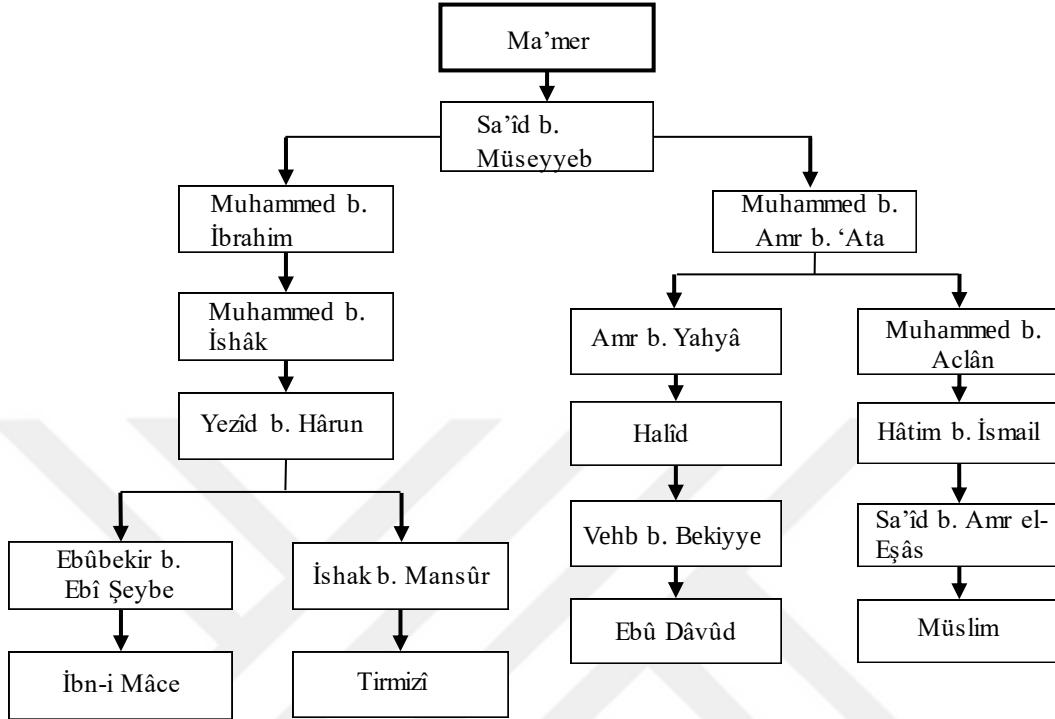
²⁰⁵ Müslim, “Kitabu’l-Büyû”, 48, (No: 1605).

²⁰⁶ Müslim, “Kitabu’l-Büyû”, 48, (No: 1605); İbn-i Mâce, “Ebvalu’t-Ticarât”, 6, (No: 2154); Ebû Dâvûd, “Ebvalu’t-Ticarât”, 13, (No: 3447); Tirmizî, “Ebvalu’t-Ticarât”, 40, (No: 1267).

²⁰⁷ İbn-i Mâce, “Ebvalu’t-Ticarât”, 6, (No: 2153).

²⁰⁸ Ahmed b. Hânel, *Müsned*, 8/481.

3.3.1. İhtikâr hadisinin isnad analizi

Şema 3.3. Ma'mer'den Nakledilen Hadislerin İsnad Şeması

Bu kısımda, لا يَحْتَكِرُ إِلَّا خَاطِي hadisini bize aktaran ravilerin biyografik bilgilerine göz atacağız. İsnadın sahabe tabakasında Ma'mer b. Abdullâh b. Nafi' b. Nedlete el-Âdevî yer almaktadır. Onun sahabî olduğu, Muhammed b. İshâk ile Amr b. Yahyâ el-Mâzenî tarafından ifade edilmiştir.²⁰⁹ Peygamber'den yalnızca beş hadis rivayet ettiği belirtilir. Sa'id b. Müseyyeb ondan rivayette bulunmuş, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce de Ma'mer'in hadislerine eserlerinde yer vermişlerdir.²¹⁰ İbn-i Abdilberr sahabeler hakkında biyografik bilgiler veren *el-İsti'ab* adlı eserinde onu zikretmiştir.²¹¹

²⁰⁹ Buhârî, *Tarihü'l-Kebir*, 7/377.

²¹⁰ Mâkdisî, *el-Kemal*, 1/457.

²¹¹ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 28/315.

Sa'îd b. Müseyyeb (ö. 93/712)

Söz konusu raviyle ilgili bilgiler daha önceki sayfalarda anlatılmıştır.²¹² Burada tekrar değinmeyeceğiz.

Muhammed b. İbrahim (ö. 120/737)

İbn-i Mâce ve Tirmizî'nin ortak ravisi olan ravinin asıl adı, Muhammed b. İbrahim b. el-Hâris et-Teymî el-Medenî'dir. Hafız ve Medine ehlinden olan ravi, tâbiîn neslindendir. Hz. Aîşe, Hz. Ömer, Enes b. Malik ve İbn-i Abbas'tan rivayetleri vardır. Kendisinden Yahyâ b. Sa'îd ve Zührî gibi önemli muhaddisler rivayette bulunmuşlardır. İbn-i Sa'd; "fakih, muhaddis ve sika" derken, Yahyâ b. Ma'în, Ebû Hâtîm ve Nesaî onun için "sika" tabirini kullanmışlardır.²¹³ İclî *Sikat*'ında ona yer vermiştir.²¹⁴

Muhammed b. İshâk (ö. 152/769)

Asıl adı, Muhammed b. İshâk b. Yessar'dır. İbn-i Mâce ve Tirmizî'nin ortak ravisidir. *Sîretü'n-Nebeviyye* adlı meşhur Megâzî türü eserin yazarıdır. Muhammed b. Sa'd'a göre, Muhammed b. İshâk, Peygamber'in gazâlarını (sefer ve savaşlarını) derleyen ilk müellif olarak kabul edilmektedir. Mâlik b. Enes ve Sa'îd b. Müseyyeb gibi âlimleri görmüştür. Zührî ve Şu'be b. Haccâc'tan hadis almıştır. Muhammed b. İshâk hakkında âlimler çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Kendisinden Yezîd b. Hârûn, Süfyân es-Sevrî ve Süfyân b. Üyeyne gibi âlimler nakilde bulunmuşlardır. Öte yandan, Şu'be onun için "hadiste saduk ve emirü'l-mü'minin" ifâdesini kullanmış; Yahyâ b. Ma'în ise "sikâdır fakat hüccet değildir" demiştir. Derakutnî, onun rivayetlerinin zayıf olduğunu ve delil olarak kullanılamayacağını belirtmiş, tek kusurunun ise siyerinde çok sayıda münker ve munkatı rivayet bulunması olduğunu ifade etmiştir. Yakub b. Şeybe de Yahyâ b. Ma'în'in İshâk hakkında "tam güvenilir değil, fakat tamamen zayıf da değil" şeklindeki değerlendirmesini nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel ise onun için "hadiste çokça tedlis"²¹⁵ yapan biriydi, meğazi ve benzeri eserlerde rivayeti yazılabilir, fakat helal ve haram gibi konularda dikkat edilmesi gerekir" şerhini düşürmüştür. Ali b. Medinî "hadisleri benim yanımda güvenilirirdir" lafzını kullanmıştır. Nesaî ve başkaları ise İbn İshâk için "kuvvetli değildir" lafzını kullanırken, bazı âlimler ise onun rivayetlerini almaktan kaçınmışlardır.

²¹² Bkz. s. 34.

²¹³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela*, 5/294; Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 9/6.

²¹⁴ İclî, *Ma'rifetu's-Sikat*, 2/232.

²¹⁵ Tedlis: ravinin bizzat işitmediği hadisi sanki işitmiş gibi aktarmasıdır.

Bunun sebeplerinden bazıları şunlardır: Şiilik yönünün ağır basması, kadercilik anlayışına yakın olması ve hadislerde tedlis yapması gibi kusurlar aktarılmıştır.²¹⁶

Görüldüğü üzere, İbn-i İshâk'ın tarihçi yönünün ağır basmasıyla muhaddisler tarafından ravi güvenilirliğine önem vermediği gerekçesiyle eleştirildiği anlaşılmaktadır. Çünkü tarihçi ve hadisçinin metodu farklı olmaktadır. Bu noktada tarihçi ve hadisçi arasındaki metod farklılığına dikkat çekmek ve burada bu konuya değinmek yerinde olacaktır.

Muhaddisler, tarihçiliğiyle ön plana çıkan siyer ve meğazi müelliflerini isnada gereken önemi vermediklerini ve tarihi olayları aktaran ravileri cerh ve ta'dil yönlerine dikkat etmedikleri gerekçesiyle eleştirmişlerdir.²¹⁷ Tarihçilerin isnada niçin önem vermediklerine açıklık getiren İbn-i Haldun (ö. 808/1406) cerh ve ta'dil metodunun daha çok şer'i konularda uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, "cerh ve ta'dil metodu tarihi alanlarda uygulanması tarihi rivayetler için sağlıklı görünmemektedir. Çünkü tarihi bir olayın gerçek olup olmaması cerh ve ta'dil yöntemiyle değil, toplumsal hayatın doğası ve dinamiklerinin anlaşılmasıyla mümkündür. Eğer tarihi bir olayın gerçekleşmesi mümkün değilse, bu durumda ravinin güvenilir olup olmadığını araştırmanın herhangi bir mantığı yoktur. Dolayısıyla tarihi rivayetlerde senetten çok metnin araştırılması gerektiğini dile getirerek tarihçiler nezdinde isnada önem verilmemesi kendileri için önem arzeden bir durum değildir"²¹⁸ demiştir.

Bu bağlamda tarihçilerin isnada önem vermemelerinin bir sonucu olarak, bazen "yalancı" veya "yalancılıkla itham edilmiş" ravilerden hadis aldıkları görülmektedir. Böyle ravilerden gelen hadisler, hadis kitaplarında nadiren görülürken, siyer ve meğazi kitaplarında oldukça fazla yer almaktadır. Öyle anlaşıyor ki siyer ve meğazi yazarları, yalancı ve yalancılıkla itham edilmiş ravilerden hadis alma konusunda herhangi bir sakınca görmemişlerdir. Bilindiği üzere tarihçiler olayların sebep-sonuç, bağlam ve kronolojik detaylarına önem verirler. Muhaddisler ise söz konusu detaylardan ziyade bir rivayetin sahih olup olmadığına ağırlık verirler. Şayet tarihçiler, hadisçiler gibi zayıf veya yalancılığı meşhur olan ravilerden hadis almaktan imtina etmiş olsalardı anlattıkları tarihi olay eksik kalır ve sebep sonuç ilişkisi kurmakta zorlanırlardı. Sadece sahih olan

²¹⁶ Mâkdisî, *el-Kemal*, 2/126-132; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tizâl fî nakdi'r-ricâl*, 3/469.

²¹⁷ Fuat İstemî, *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 80.

²¹⁸ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî İbn-i Haldun, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir (İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 1424/2004), 1/72.

rivayetleri alsalardı birbirinden kopuk ve olay örgüsü olmayan metinler ortaya çıkacaktı. Bu da bir tarihçi için istenmeyen bir durumdur; çünkü tarihsel bir anlatının tutarlılığı olayların neden-sonuç ilişkisi içinde bütüncül bir bakış açısını gerektirir.²¹⁹

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, Muhammed b. İshâk doğruluğu bilinen, özellikle siyer ve megâzî alanında büyük değeri olan bir âlimdir; ancak hadis rivayeti söz konusu olduğunda güven derecesi tam değildir. Tedlîs yaptığı için senedlerde kopukluk veya belirsizlik ihtimali bulunur; ayrıca isnad konusundaki titizliği güçlü kabul edilmemiştir. Bu sebeple hadis imamları onu tamamen terk etmemiş fakat hüccet kabul edecek ölçüde de görmemişlerdir.

Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821)

Künyesi Ebû Hâlid Vastî olan muhaddisin asıl adı, Yezîd b. Hârûn es-Selmi'dir. İbn-i Mâce ve Tirmizî'nin ortak ravisidir. İclî'nin *Sikat*'ında "hadiste sika ve sebt" olarak yer almıştır.²²⁰ Muhammed b. İshâk, Ahmed b. Hanbel tarafından "hafız ve mutkîn" olarak nitelendirilmiş, Yahyâ b. Ma'în tarafından "sîkâ" kabul edilmiş ve Ebû Hâtîm ise onun hakkında "hadiste sika, imam ve saduk olup hakkında soru sormaya gerek yoktur" ifadesini kullanmıştır. Hammâd b. Seleme ve Süfyân es-Sevrî gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Ayrıca, Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhuyye ve Yahyâ b. Ma'în gibi önemli muhaddisler ondan hadis almışlardır. Ali b. Medînî de onun "sîkâ" olduğunu belirtmiş, Ebû Bekr İbn-i Ebî Şeybe ise Yezîd b. Hârûn gibi mutkîn ve hafız birini görmediğini ifade etmiştir.²²¹

Yukarıdaki bilgiler ışığında Yezîd b. Hârûn için bütün muhaddisler ittifak ederek "hafız, mutkîn ve sika" gibi lafızları kullanarak ta'dil derecelerinin en üst seviyelerine layık görmüşlerdir. Bu da Yezîd b. Harun'un tamamen güvenilir olduğunu göstermektedir.

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (ö. 235/849)

Asıl adı Âbdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm olan bu muhaddis, İbn-i Mâce'nin ravilerindendir. Yezîd b. Hârûn ve İbn-i Üyeyne gibi muhaddislerden hadis almış, Kütüb-i Sitte yazarları olan Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn-i Mâce ve Nesâî gibi büyük âlimler de ondan rivayette bulunmuşlardır. İclî onu "sika ve hadiste hafız" olarak nitelendirmiş, Ebû Hâtîm "sika", Yahyâ b. Ma'în ise "saduk" ifadelerini kullanmıştır. İbn-i Hibbân onun "mutkîn ve kendi döneminin en güçlü hafızlarından biri" olduğunu

²¹⁹ İstemi, *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*, 106.

²²⁰ İclî, *Ma'rifetu's-Sikat*, 2/368.

²²¹ Mizî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 32/266-267; İbn-i Ebî Hâtîm, *Cerh ve Ta'dil*, 9/295.

belirtirken, Ali b. Medinî bazı rivayetlerinde illete (gizli kusura) işaret etmiştir.²²² Ayrıca Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, “Sahibu’t-Tesanif” yani Musannef eserinin de sahibidir.²²³

İbn-i Mâce’nin tarikinde yer alan ravilerin bilgilerini vermeye çalıştık. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, özellikle Muhammed b. İshâk’ın tarihî nakillerindeki farklı yöntemsel tercihleri sebebiyle bazı âlimlerin, ondan gelen rivayetlerde ihtiyatlı davranılması gerektiğini ifade ettikleri görülür. Bu çerçevede kimi muhaddisler, rivayetlerinde tedlis bulunduğunu belirterek bu tür nakillerin delil olarak kullanılmasının uygun olmayacağını söylemiştir. Ayrıca bazı mezhebî eğilimleri ve kader anlayışına yakın görülen görüşleri sebebiyle de pek çok hadis otoritesi nezdinde zayıf kabul edilmiştir. Bu değerlendirmeler ışığında, ilgili rivayetin isnad bakımından sağlam sayılabileceği ifade edilebilir.²²⁴ Tüm bu bilgiler ışığında, İbn-i Mâce’nin senedinde yer alan ravi, Muhammed b. İshâk’tan dolayı sened açısından zayıf bir konuma düşmüştür. Şimdi Tirmizî’nin senedinde yer alan İshâk b. Mansûr’un biyografik bilgilerine bakalım.

İshâk b. Mansûr (ö. 251/865)

Nisâbur’lu İshâk’ın asıl adı İshâk b. Mânsur b. Behram Ebû Ya’kub el-Mervezî’dir. Kendisinin Irak, Hicaz ve Şam’a rihle yolculukları yaptığı ve alanında imam, fakih, hafız ve hüccet olarak kabul edildiği belirtilmektedir.²²⁵ İshâk, Süfyan b. Üyeyne ve Abdurrezâk gibi âlimlerden hadis almış, kendisinden Ebû Zur’a ile Ahmed b. Hanbel’in oğlu Abdullâh da rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim onu “saduk” olarak nitelendirmiş, Müslim “sika ve hadis imamlarından biri” şeklinde değerlendirmiş, Nesâî ise “sika ve sebt” ifadelerini kullanmıştır.²²⁶

Tirmizî’nin ravi zincirinde yer alan ravilerin genel durumuna bakıldığında, sened açısından rivayeti cerhedecek ağır bir ifade bulunmamaktadır. Ancak Muhammed b. İshâk hakkında dile getirilen olumsuz değerlendirmeler, senedi hem İbn-i Mâce’de hem de Tirmizî’de zayıf bir konuma düşürmüştür. Dolayısıyla, rivayetin farklı senetler veya başka güvenilir tariklerle desteklenmesi durumunda, söz konusu olumsuz değerlendirmelerin rivayetin genel güvenilirliği üzerinde belirleyici bir etkisi olmayacaktır. Başka bir deyişle, ilave ravilerden gelen sağlam ve güvenilir nakillerle

²²² Askalanî, *Tehzibu’t-tehzîb*, 6/3.

²²³ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 21/31. Musannef: Merfu veya mevkuf hadislerin bir arada toplanmasıdır. Amaç fıkhi meselelere delil teşkil edecek rivayetleri bir araya getirmektir.

²²⁴ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 21/31.

²²⁵ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 12/258.

²²⁶ İbn-i Ebi Hatim, *Cerh ve Tâ’dil*, 2/234; Mâkdisî, *el-Kemal*, 3/241; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, 2/476.

takviye edildiğinde, rivayetin doğruluğu ve kabul edilebilirliği açısından herhangi bir sorun ortaya çıkmayacaktır.

Şimdi de لَا يَحْكُرُ إِلَّا خَاطِي hadisini nakleden bir başka hadisçi Ebû Dâvûd'un varyantında bulunan ravilerin durumlarına bakabiliriz.

Muhammed b. Amr b. A'ta (ö. 120/738)

Asıl adı, Muhammed b. Amr b. A'ta b. Abbas b. Alkame'dir. Ebû Dâvûd ve Müslim'in isnad zincirinde bulunan Muhammed b. Amr b. A'ta, Abdullâh b. Abbas, Sa'id b. Müseyyeb ve Kâtade es-Sülemi'den hadis almıştır. Kendisinden Vehb b. Keysan ve Zührî gibi âlimler hadis nakletmişlerdir. Tabînin sikalarındandır. Ebû Zur'a, Ebû Hâtîm ve Nesaî; "sika" demişlerdir.²²⁷ Görüldüğü üzere söz konusu ravi sıklıkla anılmıştır.

Amr b. Yahyâ (ö. 140/757)

Medine'li olan ravinin asıl adı, Amr b. Yahyâ b. Umare b. Ebî Hasan'dır. Muhammed b. Hebbân ve Sa'id b. Yessar'dan hadis almıştır. Ondan da Mâlik b. Enes, Süfyânî's-Sevrî ve İbn-i Üyeyne nakilde bulunmuşlardır. Ebû Hâtîm, Amr b. Yahyâ'yı "salih ve sika" olarak nitelendirmiş; Nesaî ve İclî ise onu "sika" olarak değerlendirmişlerdir. Yahyâ b. Ma'în ise, Amr b. Yahyâ hakkında güvenilir olduğunu belirtmiş, ancak iki hadiste ondan farklı rivayetler yapıldığını ifade etmiştir.²²⁸ Adı geçen ravi sıklıkla anılırken, sadece iki hadiste küçük pürüzlerin ifade edilmesi ravi için olumsuz bir durum teşkil etmemektedir.

Halîd b. Abdullâh (ö. 179/795)

Asıl adı, Halîd b. Abdullâh b. Abdurrahmân b. Yezîd el-Vasî'tir. Babası İshâk eş-Şeybanî ve Amr b. Yahyâ el-Ensârî (ö. 143/760)'den hadis rivayet etmiş, kendisinden ise Yahyâ b. Sa'id, Kûteybe ve Yahyâ b. Yahyâ gibi muhaddisler rivayette bulunmuşlardır. Rivayetleri hakkında farklı değerlendirmeler yapılmış; kendisi hafız, imam ve sebt sıfatlarıyla anılmıştır. Ahmed b. Hanbel onu "sika ve salih", Ebû Zur'a "sika", Ebû Hâtîm ise "sika ve sahihu'l-hadis" olarak nitelendirmiştir. İshâk b. Ezrak (ö. 195/810), onun rivayetleri arasında Hâlid'den daha efdalini görmediğini belirtmiş; Tirmizî, Nesâî ve Muhammed b. Sa'id ise "sikadır" ifadesini kullanmışlardır.²²⁹

²²⁷ Mâkdisî, *el-Kemal*, 2/352; Mizî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 26/211; Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 9/374.

²²⁸ Buhârî, *Tarihü'l-kebir*, 6/382; Mâkdisî, *el-Kemal*, 8/61; Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 8/119.

²²⁹ Mâkdisî, *el-Kemal*, 4/352; Mizî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 8/102; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela'*, 8/279.

Vehb b. Bekîyye (ö. 239/853)

Vehbân diye tanınan muhaddisin adı, Vehb b. Bekîyye b. Osman b. Sabur'dur. Muhaddis, imam ve sika bir ravidir.²³⁰ Halîd b. Abdullâh'tan rivayetler aktarmıştır. Müslim, Ebû Dâvûd ve Abdullâh b. Hanbel kendisinden hadis almıştır.²³¹ Yahyâ b. Ma'în, Vehbân hakkında onun güvenilir olduğunu, ancak hadis işitmeye başladığı döneminin henüz genç olduğunu belirtmiştir. Hafız Ebûbekir el-Hâtib ise onu "sika" olarak nitelendirmiştir. Ayrıca İbn-i Hibbân, Vehbân'ı "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir.²³² Söz konusu rivayetler ışığında, Ebû Dâvûd'un tarikinde yer alan ravilerle ilgili genel değerlendirmelerde herhangi bir olumsuzluk bulunmamaktadır. İsnad zincirinde yer alan ravilerle ilgili muhaddisler cerhedici bir lafız kullanmamışlardır. Dolayısıyla Ebû Dâvûd'un isnadında adı geçen ravilerin, "güvenilir" olmasından ötürü isnad açısından güvenilirdir diyebiliriz.

Şimdi de Müslim'deki ravilerin genel durumlarına bakabiliriz.

Muhammed b. Aclân (ö. 148/765)

Muhammed b. Aclân, Ebû Abdullâh el-Medenî künyesiyle tanınır. Muhammed b. Amr b. A'ta, Enes b. Mâlik ve Nafi'den hadis aktarmıştır. Sevrî, Şu'be ve Üyeyne bu raviden hadis almışlardır. Ayrıca, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn-i Mâce de ondan rivayette bulunmuşlardır.²³³ İclî "*Sikat*" adlı eserinde onu zikretmiştir.²³⁴ Ahmed b. Hanbel, İbn-i Üyeyne ve Yahyâ b. Ma'în, ilgili raviyi "sika" olarak nitelendirmişlerdir. Ebû Zur'a ise onu orta derecede güvenilir anlamında "sadukun vasatûn" ifadesiyle değerlendirmiştir. Buhârî ise, "*el-Câmiu's-Sahîh*" adlı eserinde bu raviyi, doğrudan isnad olarak değil, başka bir senedi destekleyen rivayetlerde kullanmıştır.²³⁵

Hâtem b. İsmail (ö. 186/802)

Künyesi Ebû İsmail'dir. Aslı Kufe olan ravi, sonrasında Medine'ye yerleşmiştir. Haccâc b. Müslim'in varyantında yer alır. Sika, meşhur ve saduk bir ravidir.²³⁶ Muhammed b. Aclân, Mûsâ b. Ukbe (ö. 141/758)'den hadis rivayet etmiş; kendisinden ise Osman b. Ebî Şeybe, Sa'îd b. Amr el-Eş'as ve İshâk b. Râhuyye gibi muhaddisler hadis almışlardır. Muhammed b. Sa'd, Hâtem'i güvenilir ve çokça hadis rivayet eden bir ravi olarak nitelendirmiştir. Mizzî'nin eserinde Nesâî, ravî hakkında "la be'se bihi"

²³⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/462.

²³¹ Mâkdisî, *el-Kemal*, 9/207.

²³² Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 31/117.

²³³ Mâkdisî, *el-Kemal*, 2/330.

²³⁴ İclî, *Ma'rifetu's-Sikat*, 2/247.

²³⁵ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 26/106-108.

²³⁶ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tizâl fî nakdi'r-ricâl*, 1/428.

ifadesini kullanırken, Zehebî'nin eserinde ise “leyse bi-kâvî” denildiği aktarılmıştır. Her iki ifade de, ravînin tamamen güvenilirmez olmadığını; rivayetlerinin genel olarak kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.²³⁷ İclî'nin “*Sikat*” adlı kitabında ismi zikredilmiştir.²³⁸ Yahyâ b. Ma'în, Hâtem'i “sika” olarak nitelendirmiştir. Ahmed b. Hanbel ise, Hâtem'in zaman zaman dalgın olabileceğini belirtmiş, ancak yazılı rivayetlerinin sağlam olduğunu ifade etmiştir.²³⁹

Sa'îd b. Amr el-Eş'as (ö. 230/845)

Künyesi Ebû Osman el-Kûfî olan ravînin asıl adı Sa'îd b. Amr b. Sehl b. İshâk b. Muhammed b. el-Eş'as b. Kays el-Kindî'dir. Abdullâh b. Mübârek, Süfyân b. Üyeyne ve Hâtem b. İsmâîl'den hadis almış; Müslim ve Ebûbekir b. Ebî Şeybe gibi âlimler de ondan rivayette bulunmuşlardır. Ebû Zur'a onu “sika” olarak değerlendirmiş, Nesâî ve Yahyâ b. Ma'în de ondan hadis rivayet etmiştir. Ayrıca, “*Tabakatu'l-Kübrâ*”nın yazarı İbn-i Sa'd, söz konusu ravi için “sika ve saduk” ifadelerini kullanmıştır.²⁴⁰

Yukarıda geçen pasajlar, لَا يَخْتَكِرُ إِلَّا خَاطِي hadisini bize aktaran ravilerin, isnad açısından biyografik bilgileridir. “İhtikâr yapan kişi hatalıdır”²⁴¹ anlamındaki hadis, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn-i Mâce ve Tirmizî eserlerinde geçmektedir.

Söz konusu hadisi isnad açısından değerlendirdiğimizde, İbn Mâce ve Tirmizî'de yer alan rivayetlerin, Muhammed b. İshâk'taki zayıflıklar nedeniyle sened bakımından güvenilirlikten uzak olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, söz konusu rivayetin tek başına senet açısından güçlü bir dayanak oluşturmadığını göstermektedir.

Buna karşılık aynı hadisi Müslim ve Ebû Dâvûd'un ravileri nakletmiş ve bu ravilerin genel olarak güvenilir ve sağlam kişiler olduğu görülmektedir. Ravilerin güvenilirliği, rivayetin isnad açısından daha güçlü bir konuma yükselmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla rivayet, sadece Müslim ve Ebû Dâvûd'daki senet varyantları dikkate alındığında, isnad açısından güvenilirlik kazanmakta ve sağlam bir sened zinciri ortaya çıkmaktadır.

²³⁷ Mâkdisî, *el-Kemal*, 4/60; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 5/190; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tizâl fi nakdi'r-ricâl*, 1/428

²³⁸ İclî, *Ma'rifetu's-Sikat*, 1/275.

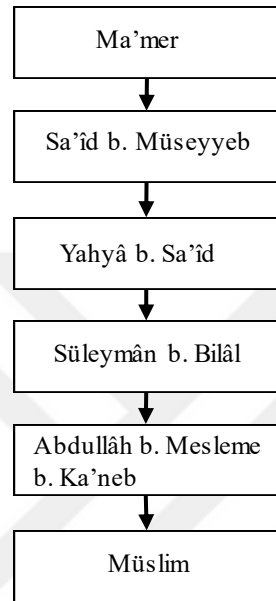
²³⁹ İbn-i Ebî Hâtim, *Cerh ve Tâ'dil*, 3/259.

²⁴⁰ Mâkdisî, *el-Kemal*, 5/170; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 11/22; Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 4/69.

²⁴¹ Müslim, “*Kitabu'l-Büyû*”, 48, (No: 1605); İbn-i Mâce, “*Ebvabu't-Ticarât*”, 6, (No: 2154); Ebû Dâvûd, “*Ebvabu'l-İcare*”, 13, (No: 3447); Tirmizî, “*Ebvabu'l-Büyû*”, 40, (No: 1267).

Şimdi de Mûslim'in kitabına aldığı ve farklı bir lafızla bize gelen **مَنْ اخْتَكَّرَ فَهُوَ خَاطِئٌ** "İhtikâr eden hatalıdır"²⁴² hadisini aktaran ravilerin genel durumlarına cerh ve ta'dil kitaplarına başvurarak yapacağız.

3.3.1.1 Mûslim'in isnadı

Şema 3.4. Ma'mer'den Nakledilen Hadisin İsnad Şeması

Görüldüğü üzere sahabe ravisi bir önceki ihtikâr hadisinde de olduğu gibi yine Ma'mer'dir. Tâbiîn tabakasında, Sa'id b. Müseyyeb bulunmaktadır. Burada kendisine tekrar değinmeyeceğiz. Diğer ravilerle ilgili bilgilere geçebiliriz.

Yahyâ b. Sa'id (ö. 143/760)

Künyesi Ebû Sa'id el-Medenî olan ravinin tam adı Yahyâ b. Sa'id b. Kays b. Amr b. Sehl b. Sa'lebe'dir. Enes b. Mâlik ve Sa'id b. Müseyyeb gibi isimlerden hadis rivayet etmiş; Yezîd b. Hârûn, Şu'be, İbn Üyeyne, Abdullâh b. Mübârek ve Süleymân b. Bilâl gibi birçok önemli muhaddis de ondan hadis almıştır. Yahyâ b. Ma'in, Ebû Zur'a ve Ebû Hâtîm tarafından "sika" olarak değerlendirilmiş; Ahmed b. Hanbel ise onu güvenilirliği en yüksek ravilerden biri olarak nitelemiştir. Abdullâh b. Mübârek ve Süfyân es-Sevrî, hafızasının son derece güçlü olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Muhammed b. Sa'd onu

²⁴² Mûslim, "Kitabu'l-Büyû", 48, (No: 1605).

“hüccet ve sebt”, İclî ise “sika ve salih” olarak tanımlamış; Nesâî de benzer şekilde “sika ve sebt” ifadelerini kullanmıştır.²⁴³

Süleymân b. Bilâl (ö. 172/788)

Ebû Eyyûb künyesiyle bilinen ravinin tam adı Süleymân b. Bilâl el-Kureysî et-Teymî'dir. İmam, müftî ve güçlü bir hafız olarak tanınmıştır. Muhammed b. Sa'd, Berberî asıllı olan bu ravinin Medine'de fetva işlerine baktığını, ayrıca harac işlerinde görev yaptığını ve güvenilir olup çok sayıda hadis rivayet ettiğini belirtir. Yahyâ b. Sa'îd, Abdullâh b. Dînâr ve Zeyd b. Esleme gibi isimlerden hadis almış; Yahyâ b. Yahyâ ve Abdullâh b. Mübârek gibi önemli muhaddisler de ondan rivayette bulunmuşlardır. Değerlendirmelerde Ahmed b. Hanbel, Şu'be, Nesâî ve Yahyâ b. Ma'în gibi âlimlerin onu “sika”, “salih” veya “la be'se bihi” şeklinde olumlu ifadelerle niteledikleri görülür. Ebû Hâtim ise Süleymân'ı “mütekârib” olarak tanımlayarak, güvenilirlik açısından orta seviyede bir ravi olduğunu belirtir.²⁴⁴ İbn-i Hibbân “*Sikat*” adlı kitabında ona yer verirken, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî ise hadislerini yazmışlardır.²⁴⁵

Abdullâh b. Mesleme b. Ka'neb (ö. 221/836)

Ravinin künyesi Ebû Abdurrahman el-Medenî olup kaynaklarda imamlık, sebtlik ve “Şeyhu'l-İslâm” gibi niteliklerle anıldığı görülür. Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd ve Süleymân b. Bilâl gibi dönemin önde gelen isimlerinden rivayette bulunmuş; Ebû Hâtim, Ebû Zur'a ile birlikte Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı da kendisinden hadis aktarmıştır. Tenkid literatüründe onun güvenilirliği özellikle vurgulanmış; Ebû Hâtim tarafından “sika” ve “hüccet” olarak değerlendirilmiş, Ahmed b. Abdullâh ise onu güvenilir ve salih bir kimse olarak tanımlamıştır. Yahyâ b. Ma'în, Ka'neb'in hadis aktarımındaki samimiyetine dikkat çeken övgü dolu sözler söylemiş; Muhammed b. Sa'd ise onun ibadet ehli ve fazilet sahibi bir kişi olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁶ İclî “*es-Sikat*” adlı kitabında ondan bahsederek, “sika”, “salih adam” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca İmam Mâlik'ten *Muvatta*'nın yarısını okumuş, kalan yarısını ise İmam Mâlik'e kendisi okumuştur.²⁴⁷ Görüldüğü üzere ta'dil lafızları ile kendisinden bahsedilmiştir.

²⁴³ Mâkdisî, *el-Kemal*, 9/327; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 31/356; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela*, 5/472-475; Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 11/223.

²⁴⁴ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 11/374; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela*, 7/425-426.

²⁴⁵ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 3/473.

²⁴⁶ Mâkdisî, *el-Kemal*, 6/310; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 16/140; Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 6/32.

²⁴⁷ İclî, *Ma'rifetu's-Sikat*, 2/61.

Mûslim'in kitabına aldığı *مَنْ اخْتَكَّرَ فَهُوَ خَاطِئٌ* "İhtikâr eden hatalıdır"²⁴⁸ hadisini isnad açısından ele alarak rivayet eden ravilerin genel durumlarına bakmaya çalıştık. Edinilen bilgiler ışığında; hadisi rivayet eden ravilerin tamamı cerh ve ta'dil kitaplarında "sika", "sebt" lafızlarıyla geçtiği görülmektedir. Bu minvalde Mûslim'in bize aktardığı bu varyantta isnad açısından herhangi bir olumsuzluk barındırmamaktadır. Dolayısıyla hadisin ravileri güvenilir gözüktüğünden hadis isnad açısından sahihtir diyebiliriz.

İhtikâr ile ilgili bir diğer hadis ise Ahmed b. Hanbel'in tarikinde geçen

مَنْ اخْتَكَّرَ طَعَامًا أَرْبَعِينَ لَيْلَةً فَقَدْ بَرَّئَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَبَرَّئَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْهُ

"Kim bir yiyeceği kırk gün saklarsa Allah ondan uzak, o da Allah'tan uzaktır"²⁴⁹ rivayetidir. Bu hadis zayıf bir senetle rivayet edilmiştir. Çünkü ravilerden Ebû Bişr meçhuldür, yani tanınmamaktadır. Yahyâ b. Ma'in, söz konusu rivayet hakkında "lâ şey'" ifadesini kullanarak hadisi değer bakımından yok hükmünde gördüğünü ortaya koymuştur. İbn Ebî Hâtim'in nakline göre ise babası, rivayeti "münker" olarak nitelendirmiş; ayrıca Ebû Bişr'i tanımadığını ve bu râvinin meçhul olduğu konusunda âlimler arasında ittifak bulunduğunu açıkça ifade etmiştir.²⁵⁰ Ebû Hâtim; "onu tanımıyorum".²⁵¹ Zehebî'nin *Mizanu'l-İ'tidal*'inde ise "bilinmemektedir" ifadesi yer almaktadır.²⁵² Hadis ilminin kriterlerine göre ravi zincirinde herhangi bir ravinin bilinmemesi ve tanınmaması isnadı zayıflatan bir durum olarak görülmektedir. Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in kitabında yer alan bu hadis isnad açısından zayıftır denilebilir.

İhtikâr hadisini isnad açısından genel bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda;

لَا يَخْتَكِرُ إِلَّا خَاطِئٌ "İhtikâr eden hatalıdır veya günahkârdır"²⁵³ rivayetini nakleden İbn Mâce ve Tirmizî'nin ortak râvisi olan Muhammed b. İshâk'ın tarihçi kimliği sebebiyle isnada gerekli hassasiyeti göstermediğini daha önce belirtmiş ve bu nedenle her iki muhaddisin senedinin zayıf bir konuma düştüğünü ifade etmiştik. Ahmed b. Hanbel'de yer alan, *مَنْ اخْتَكَّرَ طَعَامًا أَرْبَعِينَ لَيْلَةً فَقَدْ بَرَّئَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَبَرَّئَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْهُ* Kim bir yiyeceği kırk gün saklarsa Allah

²⁴⁸ Mûslim, "Kitabu'l-Büyû", 48, (No: 1605).

²⁴⁹ Ahmed b. Hânbel, *Mûsned*, 8/481.

²⁵⁰ Ahmed b. Hânbel, *Mûsned*, 8/482.

²⁵¹ İbn-i Ebî Hâtim, *Cerh ve Ta'dil*, 9/347.

²⁵² Zehebî, *Mizânü'l-İ'tizâl fî nakdi'r-ricâl*, 4/495.

²⁵³ Mûslim, "Kitabu'l-Büyû", 48, (No: 1605); İbn-i Mâce, "Ebvalu't-Ticarât", 6, (No: 2154); Ebû Dâvûd, "Ebvalu'l-İcare", 13, (No: 3447); Tirmizî, "Ebvalu'l-Büyû", 40, (No: 1267).

ondan uzak olur, o da Allah'tan uzak olur”²⁵⁴ rivayetinin senedinde ise Ebû Bîşr'in meçhul oluşu sebebiyle bu isnadın da zayıf olduğu belirtilmişti.

Buna karşılık, lafız tam olarak aynı olmasa da Müslim'de geçen *مَنْ اخْتَكَرَ فَهُوَ خَاطِئٌ* “İhtikâr eden hatalıdır”²⁵⁵ rivayetindeki bütün râvilerin “sika” oluşu, bu hadisin isnad açısından sahih kabul edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca Ebû Dâvûd ve Müslim'de yer alan ilgili varyantlarda râvilerin tamamının güvenilir olması, hadisin bu kanallardan üzerinden daha güçlü bir konuma yükseldiğini göstermektedir.

Bu çerçevede, ihtikârla ilgili rivayetlerin Ebû Dâvûd ve Müslim'de geçen her iki varyantının isnad bakımından sağlam bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

3.3.1.2. İhtikâr hadisinin metin analizi

Hz. Peygamberin “stokçuluk eden hata yapmıştır” anlamındaki hadisin üç ayrı yolla geldiği görülmektedir. Kütüb-i Sitte'de geçen tariklerin lafızlarına baktığımızda, her iki rivayetin de oldukça birbirine yakın lafızlarla geldiği ve mana açısından herhangi bir değişiklik olmadığı gözlemlenmektedir. Her iki rivayette, “ihtikâr yapan kişi hatalıdır” anlamı çıkmaktadır. Dolayısıyla manayı bozan bir durum görünmemektedir. Söz konusu *لا يَخْتَكِرُ إِلَّا خَاطِئٌ* rivyeti Ebû Dâvûd ve Müslim'de sahih bir şekilde geçmiştir.²⁵⁶ Ayrıca İbn-i Mâce kendi rivayetine “sahih” derken,²⁵⁷ Tirmizî ise “hasen-sahih” lafzını kullanmıştır.²⁵⁸ İhtikârla ilgili İbn-i Mâce geçen bir başka hadis metni ise *الْجَالِبُ مَرْزُوقٌ* “Mal taşıyan rızıklandırılır, ihtikâr yapan ise lanetlenir”, rivayetidir. İbn-i Mâce bu hadise “zayıf” demiştir²⁵⁹ Dârimî (ö. 255/869), Ukaylî (ö. 322/934) ve Beyhâkî (ö. 458/1066) hepsi bu hadisi aynı ravilerle aktarmışlardır. Fakat ravilerden Ali b. Zeyd b. Cud'ân zayıf bir ravi olduğundan, hadisin isnadı zayıf görülmüştür. Buhârî söz konusu ravi için “kendisine uyulmaz” ifadesini kullanmıştır.²⁶⁰ Diğer taraftan, Ahmed b. Hanbel'de geçen *مَنْ اخْتَكَرَ طَعَامًا أَرْبَعِينَ لَيْلَةً فَقَدْ بَرِيَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى، وَبَرِيَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْهُ* hadisinde ise ravilerle

²⁵⁴ Ahmed b. Hânbel, *Müsned*, 8/481.

²⁵⁵ Müslim, “Kitabu'l-Büyû”, 48, (No: 1605).

²⁵⁶ Müslim, “Kitabu'l-Büyû”, 48, (No: 1605); Ebû Dâvûd, “Ebvabu'l-İcare”, 13, (No: 3447).

²⁵⁷ İbn-i Mâce, “Ebvabu't-Ticarât”, 6, (No: 2154).

²⁵⁸ Tirmizî, “Ebvabu'l-Büyû”, 40, (No: 1267).

²⁵⁹ Ebû'l-Fedlî Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn-i Hâcer Askalanî, *Fethu'l-Bari bi-şerhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî (Mısır: Mektebetu's-selefiyye, 1390/1970), 4/348.

²⁶⁰ Ebû'l-Fedlî Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer Askalanî, *et-Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-Râfî el-kebîr* (Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1350/1989), 3/35.

ilgili ihtilaf edilmiştir. Ebû Bısr'ın meçhul olması²⁶¹ ve Asbağ b. Zeyd hakkında ihtilaf edilmesi söz konusu hadis için “zayıftır” ifadesi kullanılmasına sebep olmuştur. Ayrıca Ebû Hâtîm bu rivayet için “hadis münkerdir” şerhini de düşürmüştür.²⁶² Bu minvalde hadisin metni üzerine bir değerlendirme yaptığımızda, öncelikle “Mal taşıyan rızıklandırılır, ihtikâr yapan ise lanetlenir” ve “Kim bir yiyeceği kırk gün saklarsa Allah ondan uzak, o da Allah'tan uzaktır” hadisleri isnad açısından zayıf oldukları için söz konusu her iki hadis üzerinde metinsel bir değerlendirme yapılması, hadis ilmi kriterlerine göre uygun değildir.

İslam Âlimleri, ihtikâr hadisinin piyasada bulunan her malı kapsayıp kapsamadığını tartışma konusu yapmışlardır. Hz. Peygamber tarafından stokçuluğun yasaklanmasına dair ileri sürülen görüşlerle birlikte, bu yasak kapsamının sadece gıda maddeleriyle mi sınırlı kalacağı, yoksa pazarda bulunan her malı mı içine alacağı konusunda çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.

“Yalnızca günahkâr kimse stokçuluk yapar” rivayetini aktaran Sa'id b. Müseyyeb'e, “sen de stok yapıyorsun” dediklerinde; “evet, ama Ma'mer de stok yapardı cevabını vermiştir”. Bunun üzerine Hattâbî (ö. 388/998), “Sa'id b. Müseyyeb'in, Ma'mer de stok yapardı” sözü, yasaklanan ihtikârın her türü için değil, bazı türleri için olduğunu dile getirir. Çünkü Sa'id b. Müseyyeb'in Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadise bilerek aykırı davranması düşünülemez. Hz. Peygamber adına bilerek hadise aykırı bir davranışta bulunmak sahabe için daha da uzak bir ihtimaldir. Ayrıca Sa'id b. Müseyyeb'in zeytinyağı depoladığı da rivayet edilmiştir. Diğer taraftan insanlar ihtikâr konusunda ihtilafa düştüler.²⁶³ Bunun sonucunda da görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Bunlardan bazıları şunlardır:

Hanefiler ihtikâr yasağını değerlendirirken, yasağın uygulama alanını ve coğrafi şartlarını da göz önünde bulundurarak, büyük şehirlerde stoklanan maddeleri ihtikâr kapsamına almamışlardır. Küçük şehirlerde ise alınıp satılan maddelerin depolanmasını stokçuluk olarak değerlendirmişlerdir. Diğer bir detay ise ihtikârı asli ihtiyaç olan gıda maddeleriyle sınırlı tutmuşlardır. Her ne kadar Ebû Yusuf, ihtikârı her türlü mala teşmil etse de Hanefi mezhebinde malı üreten üreticinin kendi malında stoklamaya gitmesi ihtikâr olamayacağı şeklinde değerlendirilmiştir.²⁶⁴ Hanefiler toplumun maslahatını da

²⁶¹ Ahmed b. Hânel, *Müsned*, 8/482.

²⁶² Askalanî, *et-Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-Râfi el-kebîr*, 3/36.

²⁶³ Ebû Süleymân Hamid b. Muhammed Hattabî, *Me'alimu's-Sünen*, thk. Muhammed Rağip et-Tebağ (Halep: Matba'atu'l-ilmiyye, 1409/1932), 3/117.

²⁶⁴ Mergînânî, *Hidaye*, 4/377; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 5/129.

gözeterek piyasanın daralmaya girdiği bir dönemde insanların zarar görmesi halinde stokçuluk yapan tüccarın mallarını devlet müdahalesiyle zorla satılığa çıkarılabileceğini de dile getirmişlerdir.²⁶⁵

Hanefilerde başka bir görüş ise herhangi bir maddenin istifçilik olarak sayılması için kırk gün saklanması gerektiği ve bir aydan daha az stoklanan malzemenin pazarda ekonomik darlığa sebebiyet vermeyeceği ifade edilmiştir.²⁶⁶

Şâfiî ekolünde ihtikâr, söz konusu rivayetlerde yiyecek maddelerine vurgu yapılması nedeniyle gıda maddeleriyle sınırlandırılmıştır. Toplumun asli ihtiyacı olan gıda maddeleri ihtikâr olarak ele alınırken, gıda maddesi olduğu halde asli bir ihtiyaç konumunda olmayan maddeler için “iddihar” (depolama) kavramını kullanarak bunda herhangi bir sakınca görmemişlerdir.²⁶⁷ Ancak ekonominin daralmaya girdiği bir dönemde muhtekirin elindeki mallarının zorla satılığa çıkarılabileceğini de ifade etmişlerdir.²⁶⁸

Mâliki ekolü ve Süfyânî's-Sevrî, hem gıda maddelerinde hem de diğer mallarda stokçuluk yapmanın yasak olduğunu belirterek bu noktada kapsamı oldukça geniş tutmuşlardır.²⁶⁹ Mâliki düşünce sisteminde, pazara dışardan getirilen mallar değil, şehirdeki malları satın aldıktan sonra biriktirenler muhtekir olarak tanımlanmıştır.²⁷⁰ Ancak toplumda gıda ve yiyecek maddelerinin temini konusunda zorluklar yaşanırsa hâkim otorite piyasaya müdahale ederek muhtekirlere mallarını satmalarını için baskı kurabilir.²⁷¹ İmam Mâlik ayrıca keten, yün, yağ ve benzeri her şeyin stok yapılmasının da yasak olduğunu ifade etmiştir.²⁷²

Ahmed b. Hanbel; stokçuluğun sadece gıda maddelerinde olduğunu vurgulayarak, insanların temel ihtiyaçlarında geçerli olacağını dile getirmiştir. Hattâbî ise “Ma’mer, İbnü’l Müseyyeb’in mal stoklamaları Ahmed b. Hanbel’in görüşüne yakın bir tutumdur. Çünkü söz konusu rivayet lafiz olarak geneldir, ancak kastedilen anlam özeldir.

²⁶⁵ Osman b. Ali Zeylâî, *Tebyinü'l-hakaik şerhu Kenzu'd-Dekaik*, thk. Şihabüddin Ahmed eş-Şilbi (Kahire: el-Mektebetü'l-kübra el-Emiriyye, 1313/1896), 6/28.

²⁶⁶ Mergînânî, *Hidaye*, 4/377.

²⁶⁷ Necîb el-Mutî, *Tekmilâtü'l-Mecmû* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 13/45.

²⁶⁸ Ebû İshâk Cemalüddîn İbrâhîm b. Ali eş-Şirâzî, *el-Mühezzebe* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, ts.), 2/64; el-Mutî'i, *Tekmilâtü'l-Mecmû*, 13/48.

²⁶⁹ Hattâbî, *Me'alimu's-Sünen*, 3/117.

²⁷⁰ Ebû'l-Kasım Muhammed b. Ahmed Muhammed el-Kelbi İbn Cüzey, *el-Kavaninü'l-fikhiyye* (Beyrut: Dâru'l-kalem, ts.), 1/169.

²⁷¹ Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-Tahsil* (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslami, ts.), 7/360.

²⁷² Hattâbî, *Me'alimu's-Sünen*, 3/117.

Bu da her türlü malın stokçuluğa girmediğini anlatır.”²⁷³ Ayrıca Ahmed b. Hanbel; “bir kimse kendi köyünden getirdiği yiyeceğin şehirde depolaması halinde ihtikâr olamayacağını da söylemiştir”.²⁷⁴ Hanbeli kaynaklarında, gerçek anlamda ihtikârdan söz edilmesi için insanlarda zarar vermesi gerekmektedir. Büyük şehirlerde depolanan herhangi bir malın piyasayı etkileyecek düzeyde olamayacağı için ihtikârdan söz edilmesi mümkün değildir. Ancak piyasanın daralmaya girdiği dönemlerde büyük yerleşim yeri olsa dahi stokçuluk yapmak ihtikâr olarak kabul edilmektedir.²⁷⁵

Hasan Basrî ve Evzâî ise “tüccar birinin bir şehirden başka bir şehire getirdiği gıda maddesini satmayıp fiyat artışını bekleyerek elinde bir süre tutması ihtikâr değildir” demişlerdir. Ancak müslümanların pazarına girerek mal toplaması halinde ihtikâr olacağını da vurgulamışlardır.²⁷⁶

Bu görüşler bütün olarak incelendiğinde, günümüz İslam âlimlerinin çoğu her çeşit temel ihtiyacın ihtikâr kapsamına alınması gerektiğini ifade ederek, İmam Mâlik ve Ebû Yusuf’un görüşlerini desteklemişlerdir. İhtikâr rivayetinde yer alan gıda malzemesinin örnek mahiyetinde olduğunu dile getirmişlerdir.²⁷⁷ Kırk günlük süreye karşı çıkararak, ekonomik daralma dönemlerinde kısa süreli de olsa piyasadaki malın çektilmesi ihtikâr olarak kabul etmektedirler.²⁷⁸ Günümüz şartlarında kırk günlük süreyi beklemek piyasa koşullarına uyan bir durum değildir. Bugün sağlıktan enerjiye, gıdadan hayvansal ürünlere kadar birçok kalemin piyasada anlık bir sekteye uğraması halinde, telafisi zor durumlarla karşı karşıya bırakacaktır. Örneğin petrol ürünlerinde bir ay’ı beklemek piyasayı zor durumda bırakmakla birlikte, fiyatların daha da pahalılaşmasını doğuracağından ötürü, toplumda kaosu körükleyecektir. Ayrıca sağlık gibi önemli bir alanın ihmal edilerek kırk günlük süreyi beklemek, ölümcül vakalara sebep olacaktır. Dolayısıyla Hanefi ekolün herhangi bir malın stok sayılması için dile getirdiği süre kısıtlaması o döneme has bir durumdur. Muhtemelen zararın ortaya çıkması için geçmesi gereken süre olarak görülmüştür. Ancak günümüz ekonomik şartlarında ise böyle bir

²⁷³ Hattâbî, *Me’alimu’s-Sünen*, 3/117.

²⁷⁴ İbn-i Kûdâme, *el-Müğnî*, 4/167; Hattâbî, *Me’alimu’s-Sünen*, 3/117.

²⁷⁵ İbn-i Kûdâme, *el-Müğnî*, 4/167.

²⁷⁶ Hattâbî, *Me’alimu’s-Sünen*, 3/117.

²⁷⁷ Ali Muhyiddin Karadâğî, *İslam İktisadına Giriş*, çev. Abdullâh Kahraman (İstanbul: İktisat Yayınları, 2018), 132; Hamdi Döndüren, “İslam Hukukuna Göre Akdin Feshinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklam-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi”, thk. Mehmet Bayyigit (1. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri, Konya: Kombad Yayınları, 1997), 83.

²⁷⁸ Döndüren, “İslam Hukukuna Göre Akdin Feshinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklam-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi”, 120.

sürenin beklenemeyeceğini ve Hanefi dışındaki mezheplerin ileri sürdükleri görüşün daha makul olacağı görülmektedir.²⁷⁹

Sonuç olarak, hem toplumda huzurun temin edilmesi hem de piyasada fiyat istikrarının korunması hedefleniyorsa, ihtikâr gibi bir uygulamaya izin verilmemesi gerekir. Hadislerde geçen “Ancak günahkâr kişi ihtikâr yapar” ifadesi, İslam’ın asırlar öncesinde piyasada herhangi bir istikrarsızlığa engel olmak, toplumun temel ihtiyaçlarını adil bir şekilde temin etmek ve ekonomik dengeyi korumak amacını taşıdığını göstermektedir.

Burada ihtikâr konusunu kapatıp konumuzla ilgili olduğunu düşündüğümüz ve fiyat istikrarını yakından ilgilendiren Telakki’r-rukban (şehir dışından gelenleri yolda karşılamak) uygulamasına geçebiliriz.

3.4. Telakki’r-Rukban Rivayeti

Hz. Peygamberin, iktisâdi hayatta adaletin sağlanması ve istismarcılığın önlenmesi amacıyla yasakladığı ticari davranışlardan biri de Telakki’r-rukban’dır. Bu kavram, şehir dışından pazara mal getiren tüccarların, pazar fiyatlarını bilmemeleri nedeniyle, mallarını pazara ulaştırmadan fırsatçılar tarafından yolda karşılanmaları ve ellerindeki malın düşük bir fiyatla satın alınması işlemidir.²⁸⁰

Telâkki’r-rukban yasağına dair hadis, sahih kaynakların birçoğunda yer alarak, Kütüb-i Sitte yazarlarının tamamı tarafından aktarılmıştır. Hz. Peygamber’in Telakki’r-rukban ile ilgili hadisleri şunlardır:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ نَبِيُّ

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ التَّلَقِّي، وَأَنْ يَبِيعَ خَاضِرٌ لِبَادٍ

Muhammed b. Beşşâr → Abdurvehhâb → Ubeydullâh → Saîd b. Ebî Saîd → Ebû Hüreyre (r.a.) yoluyla rivayet edildiğine göre: Peygamber (s.a.v.) “pazara gelen malları (fiyatını bilmeyen satıcıları) yolda karşılayıp satın almayı ve şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasaklamıştır.”²⁸¹

²⁷⁹ Zeki Uyanık, “İslam Hukukunda İhtikâr”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 444.

²⁸⁰ Kamalüddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamîd es-Sivâsî el-İskenderî el-Hanefî İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadir*, (Beyrut: el-Matbaatu’l-İslami, ts.), 6/477; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî İbn Abidin, *Reddü’l-Muhtar* (Beyrut: Dâru’l-fikr, 1412/1992), 6/399.

²⁸¹ Buhârî, “Kitabü’l-Bûyû”, 71, (Hadis No: 2054).

حدَّثنا يحيى بن يحيى. قال: قرأت على مالك بن أبي الزناد، عن الأعرج عن أبي هريرة؛ إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قالَ
لَا يُتَلَقَّى الرُّكْبَانُ لَبِيعٍ

Yahyâ b. Yahyâ bize rivayet etti; dedi ki: Mâlik'e okudum. O da Ebû'z-Zinâd'dan, o A'rec'ten, o da Ebû Hüreyre'den rivayetle: Rasûlullah, "(Pazara gelen) kervanların mallarını yolda karşılayıp satın almak yoktur (yasaktır)" buyurdu.²⁸²

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ
أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا تَلْقُوا الْأَجْلَابَ

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Ali b. Muhammed bize rivayet etti; dediler ki: Ebû Usâme, Hişâm b. Hassân'dan, o Muhammed b. Sîrîn'den, o da Ebû Hüreyre'den rivayetle Nebî "Dışarıdan mal getirenleri yolda karşılamayın (onların mallarını pazara varmadan satın almayın)" buyurdu.²⁸³

أخبرنا محمد بن منصور قال: حَدَّثَنَا سَفِيَّانُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
"لَا تَلْقُوا الرُّكْبَانَ لِلْبَيْعِ

Muhammed b. Mansûr bize haber verdi; dedi ki: Süfyân, Ebû'z-Zinâd'dan, o A'rec'ten, o da Ebû Hüreyre'den rivayetle Nebî "(Pazara gelen) kervanları, onların mallarını satın almak için yolda karşılamayın" buyurdu.²⁸⁴

حَدَّثَنَا هَنَادٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا
تَسْتَقْبِلُوا السُّوقَ،

Bize Hennâd rivayet etti; dedi ki: Bize Ebû'l-Ahves rivayet etti; o, Simâk'tan, o da İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti: Nebî şöyle buyurdu: 'Pazarın (mal getirenleri) karşısına çıkmayın.'²⁸⁵

Çeşitli rivayet yollarıyla bize ulaşan Telakkî'r-rukban hadisi, malın pazara ulaşmadan önce düşük fiyatlarla satın alınarak tüccarın zarar görmesini ve piyasa dengesinin bozulmasını yasaklamaktadır. Buradaki amaç, pazar fiyatlarından habersiz mal sahiplerinin mallarını ucuza almak ve pazarda daha yüksek fiyata satma niyetiyle haksız kazanç elde etmelerini önlemektir. Bu nedenle rivayetlerde bu tür uygulamalar

²⁸² Müslim, "Kitabü'l-Büyû", 4, (Hadis No: 1515).

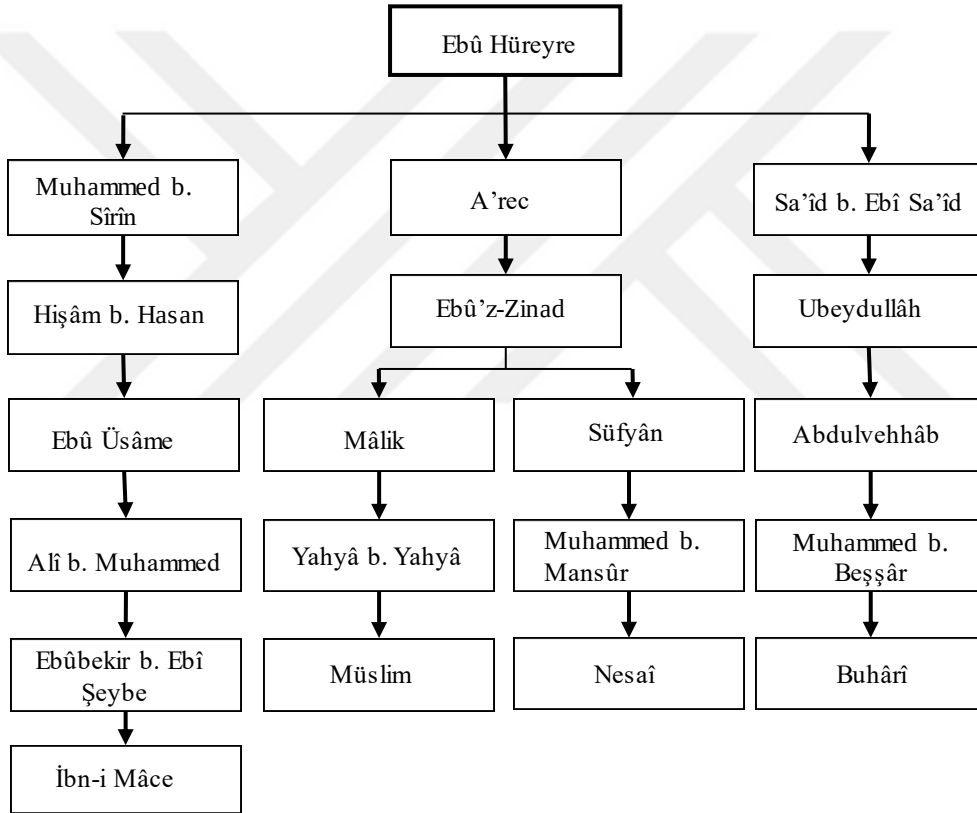
²⁸³ İbn-i Mâce, "Ebvabü't-Ticârât",16, (Hadis No: 2178).

²⁸⁴ Nesaî, "Büyû", 14, (Hadis No: 4487).

²⁸⁵ Tirmizî, "Ebvabü'l-Büyû",41, (Hadis No: 1314).

açıkça yasaklanmıştır; çünkü böyle davranışlar pazardaki fiyat istikrarını bozmakta, tekelleşmeye yol açmakta ve toplumun genel refahını olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla Telakki'r-rukban yasağı, piyasada adil rekabeti sağlamak ve toplumun ekonomik dengesini korumak açısından zorunludur. Bununla birlikte, Telakki'r-rukban hadisinin toplum ve ekonomi üzerindeki etkilerini anlamak için, rivayet zinciri ve isnadı detaylı şekilde incelenmelidir. Şimdi söz konusu hadisin isnad zincirini ele alarak detaylara geçebiliriz.

3.4.1. Rivayetin isnad analizi

Şema 3.5. Ebû Hüreyre'den Nakledilen Hadislerin İsnad Şeması

Telakki'r-rukban rivayetinin isnad zincirine baktığımızda, üç farklı sahabe aracılığıyla rivayet edilmiştir. Buhârî, Müslim, İbn-i Mâce ve Nesaî'nin sahabe tabakasında Ebû Hüreyre bulunurken, Ebû Dâvûd'un tarikinde Abdullâh b. Ömer, Tirmizî'nin varyantında ise Abdullâh b. Abbâs yer almaktadır. Müslim ve Nesaî'nin tarikinde yer alan ravilerin tamamına ait bilgiler daha önce aktarıldığından, burada tekrar

söz konusu ravilerin genel durumlarına değinmeyeceğiz. Biz ilkin Ebû Hûreyre'nin rivayet ettiği hadisin isnad zincirinde yer alan ravilerin durumlarına bakacağız.

Sa'îd b. Ebî Sa'îd (ö. 120/738)

Künyesi Ebû Sa'îd olan ravi, Medineli bir tabîdir ve Buhârî'nin ravîsi olarak bilinmektedir; sahabelerden Ebû Hûreyre, Sad b. Ebî Vakkâs ve Abdullâh b. Ömer'den hadis nakletmiş, kendisinden ise Mâlik b. Enes, Şu'be, Muhammed b. Aclân ve Leys b. Sa'd gibi raviler rivayette bulunmuşlardır; güvenilirliği konusunda ise Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Ma'în "la be'se bihi" Ebû Zur'a, Ali b. Medîni ve Nesâî "sika", Ebû Hâtim ise "sâdûk" lafızlarını kullanmışlardır.²⁸⁶ İclî ise "*es-Sikât*" adlı kitabında ona yer vermiştir.²⁸⁷ Yaşlılığında bunadığı halde rivayetleri aktarırken herhangi bir ihtilat (karışıklık) kendisinde görülmediği ifade edilmiştir.²⁸⁸

Ubeydullâh b. Ömer (ö. 147/764)

Asıl adı Ubeydullâh b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer İbnü'l-Hattâb olan bu âlim, Buhârî'nin de rivayette bulunduğu güçlü raviler arasında yer alır. Sa'îd b. Ebî Sa'îd, Ebü'z-Zinâd ve Atâ b. Rebâh gibi isimlerle bir arada bulunmuş; Süfyân b. Uyeyne, Şu'be b. Haccâc, Abdullâh b. Mübarek ve Abdurrezzâk b. Hemmâm gibi önemli hadisçilerin de kendisinden rivayetleri olmuştur. Medine ekolünün önde gelenlerinden kabul edilen Ubeydullâh, hafızası ve sağlam rivayet anlayışıyla tanınmış; nitekim Ahmed b. Hanbel onu "hafiz" olarak nitelerken, Yahyâ b. Ma'în güvenilirliğini özellikle vurgulamış, Ebû Hâtim ve Ebû Zur'a "sika" olarak değerlendirmiş, Nesâî ise onu "sika-sebt" şeklinde derecelendirmiştir.²⁸⁹ İbn-i Hibbân ve İclî "*es-Sikat*" adlı kitaplarında adını zikretmişlerdir.²⁹⁰ Onun güçlü ve güvenilir bir râvî olduğu konusunda hadis âlimleri arasında fiilen bir ittifak meydana gelmiştir.²⁹¹

Abdulvehhâb b. Abdulmecîd (ö. 194/809)

Ebû Muhammed künyesiyle bilinen ve Buhârî'nin ravileri arasında yer alan Abdülvehhâb b. Abdülmecîd, erken dönem muhaddislerinden Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî, Ubeydullâh b. Ömer ve Yûnus b. Ubeyd (ö. 139/756) gibi isimlerden ders almıştır. Onun rivayetleri Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma'în ve İshâk b. Rahuye gibi büyük otoriteler tarafından da aktarılmıştır. Güvenilirliği konusunda genel olarak olumlu

²⁸⁶ Mâkdisî, *el-Kemal*, 5/174; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 10/470.

²⁸⁷ İclî, *Ma'rifetu's-Sikat*, 1/399.

²⁸⁸ Zehabî, *Mizânü'l-İ'tizâl fi nakdi'r-ricâl*, 2/139.

²⁸⁹ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 19/128; Mâkdisî, *el-Kemal*, 7/200-201.

²⁹⁰ İbn-i Hibbân, *Sikkat*, 7/149; İclî, *Ma'rifetu's-Sikat*, 2/164.

²⁹¹ Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 7/40.

değerlendirmeler yapılmış; Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullâh, babasının onu "ashabımız nezdinde güvenilir" gördüğünü aktarırken, Yahyâ b. Ma'in ve İcî de "sika" olarak nitelendirmişlerdir. İbn Sa'd ise güvenilir olduğunu kabul etmekle birlikte onda bir miktar zayıflık bulunduğunu belirtir. İbn Hibbân'ın "*es-Sikât*"ta ona yer vermesi de güvenilirliğini destekleyen bir başka kayıttır. Bununla birlikte, Yahyâ b. Ma'in, hayatının son dönemlerinde onda ihtilât görüldüğünü de ifade etmiştir.²⁹²

Buhârî'nin Telakkî'r-rukban hadisini aldığı Muhammed b. Beşşâr ile ilgili durumu daha önce aktarmıştık.²⁹³ Onun için tekrar burada temas etmeyeceğiz.

Buhârî'nin aktardığı, "şehir dışından gelen tüccarları karşılamayın"²⁹⁴ hadisinde geçen ravilerin durumlarına baktığımızda, tamamı sika olarak anılmıştır. Sadece Abdulvehhab için Yahyâ b. Ma'in; "yaşlılığının son dönemlerinde ihtilat ediyordu"²⁹⁵ ifadesi, rivayetin genel durumunu cerhedecek bir pozisyonda değildir. Dolayısıyla Buhârî'de geçen bu tarik sahihtir denilebilir. Şimdi ise İbn-i Mâce'nin ravi tabakasında bulunan ravilere geçebiliriz.

Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/728)

Muhammed b. Sîrîn Ebûbekir el-Ensârî olarak bilinen bu ravi, İbn Mâce'nin isnadında yer alan ve Tâbiîn kuşağının önde gelen isimlerinden biridir. Abdullâh b. Ömer, Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre ve Abdullâh b. Zübeyr gibi sahabilerden rivayetler dinlemiş; Hişâm b. Hassân (ö. 146/763) ile Katâde b. Di'âme gibi önemli muhaddisler de ondan hadis aktarmışlardır. Hadis otoriteleri tarafından güçlü bir ravi olarak değerlendirilmiş; Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Ma'in onu "sika" kabul etmiş, İbn Avn ise onun rivayetlerinde harf ve lafız titizliğini özellikle vurgulamıştır. İbn Sa'd, güvenilirliği ve sağlamlığına ek olarak geniş ilmiyle de temayüz ettiğini belirtirken, Taberî de onun için "sâdûk, âlim ve fakih" nitelendirmelerinde bulunmuştur.²⁹⁶

Hişâm b. Hassân (ö. 146/763)

Ebû Abdullâh el-Basrî el-Kurdusî künyesiyle tanınan bu râvî, İbn Mâce'nin isnadında yer alan isimlerden biri olup İbn Sîrîn ve Atâ b. Ebî Rebâh gibi önemli tâbiîlerden rivayetler almıştır. Rivayetleri de Süfyân b. Uyeyne, Şu'be ve Ma'mer b. Râşid gibi güvenilir muhaddisler tarafından aktarılmıştır. Onun rivayet kudretine dair

²⁹² Mâkdisî, *el-Kemal*, 7/161; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 18/506; Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 6/450.

²⁹³ Bkz. s. 47.

²⁹⁴ Buhârî, "*Kitabü'l-Büyû*", 71, (Hadis No: 2054); Müslim, "*Kitabü'l-Büyû*", 4, (Hadis No: 1515); İbn-i Mâce, "*Ebvabü't-Ticarât*", 16, (Hadis No: 2178); Nesâî, "*Büyû*", 14, (Hadis No: 4487).

²⁹⁵ Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 6/450.

²⁹⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela'*, 4/611.

övgüler de mevcuttur; Sa'îd b. Ebî Urve, İbn Sîrîn'den rivayet edenler arasında hafızasının bu derece güçlü birini görmediğini söyleyerek raviyi özellikle öne çıkarır. Değerlendirmeler arasında Ahmed b. Abdullâh'ın "sika ve rivayetleri sağlamdır" ifadeleri, Yahyâ b. Ma'în'in "sika" nitelemesi ve Ebû Hâtîm'in "sâdûk" hükmü yer almaktadır.²⁹⁷

Ebû Üsâme (ö. 201/817)

Ebû Üsâme el-Kûfî olarak bilinen, asıl adı Hammâd b. Üsâme b. Yezîd olan bu ravi, İbn Mâce'nin isnadında yer alan güvenilir isimlerdendir. İbn Cüreyc (ö. 150/767), Süfyân es-Sevrî ve Hişâm b. Hassân gibi güçlü muhaddislerden hadis dinlemiş; Şâfî, Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Ma'în gibi büyük imamlar da ondan rivayette bulunmuşlardır. Hadis otoriteleri tarafından da oldukça olumlu değerlendirilir; Ahmed b. Hanbel onun sebt oluşunu ve neredeyse hata yapmayan bir râvî olduğunu belirtmiş, oğlu Abdullâh da babasının onu hadisi sağlam şekilde muhafaza edenler arasında gördüğünü aktarmıştır. Yahyâ b. Ma'în tarafından "sika" şeklinde nitelendirilirken, İclî de Kûfe'de ondan daha dirayetli bir genç görmediğini söyleyerek kişisel meziyetlerini özellikle vurgulamıştır.²⁹⁸

Alî b. Muhammed (ö. 233/847)

İbn Mâce'nin Telakkî'r-rukban rivayetinde yer alan ravi, aslen Ali b. Muhammed b. İshâk b. Ebî Şeddât olarak tanınır. Hammâd b. Üsâme ile Süfyân b. Uyeyne gibi güvenilir muhaddislerden rivayet almış; İbn Mâce ve Cübeyr b. Hârûn gibi isimler de onun kanalıyla hadis aktarmışlardır. Hadis otoriteleri arasında Ebû Hâtîm, onu hem "sika" hem de "sâdûk" olarak değerlendirerek güvenilirliğini açıkça ifade etmiştir.²⁹⁹ Diğer taraftan İbn-i Hibbân ise "*es-Sikat*" adlı eserinde onu zikretmiştir.³⁰⁰ Dolayısıyla Alî b. Muhammed görüldüğü üzere sika olarak ifade edilmiştir. İbn-i Mâce'nin bir diğer ravisi Ebû bekir b. Ebî Şeybe ile ilgili bilgiler, daha önceki sayfalarda yer verilmiştir.³⁰¹ Burada tekrar değinmeyeceğiz.

İbn-i Mâce'de yer alan ravi tabakasındaki ravilerle ilgili bilgilere yer verdik. Edinilen bulgular ışığında ravilerin tamamı "sika, saduk ve sebt" gibi lafızlarla tarif edilmiştir. Bu minvalde isnadı sağlamdır diyebiliriz.

²⁹⁷ Mâkdisî, *el-Kemal*, 9/246; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 30/185.

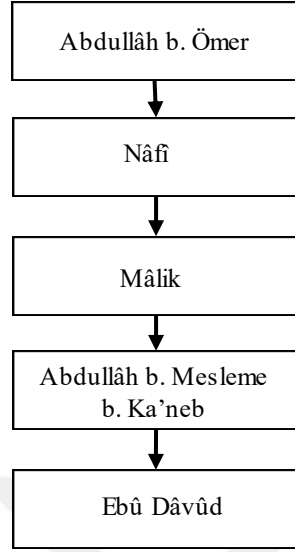
²⁹⁸ Mâkdisî, *el-Kemal*, 4/277; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 7/223; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela'*, 9/278.

²⁹⁹ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 21/122.

³⁰⁰ Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 7/379.

³⁰¹ Bkz. s. 69.

3.4.1.1 Ebû Dâvûd'un isnadı

Şema 3.6. Abdullâh b. Ömer'den Nakledilen Hadisin İsnad Şeması

Şimdi ise Telakki'r-rukban ile ilgili Ebû Dâvûd'da geçen rivayetin isnad tabakasında bulunan ravilere geçebiliriz. Sahabe tabakasında Abdullâh b. Ömer bulunmaktadır. Ravilerden Mâlik³⁰² ve Abdullâh b. Mesleme b. Ka'neb³⁰³ ile ilgili bilgiler daha önceki sayfalarda geçmişti. Burada tekrar değinmeyeceğiz. İsnad tabakasında yer alan Nâfi ile ilgili bilgilere geçebiliriz.

Nâfi (ö. 117/735)

Abdullâh b. Ömer'in mevlası olarak bilinen ve Ebû Abdullâh el-Medenî künyesiyle tanınan Nâfi', Tâbiîn neslinin önde gelen imamları arasında yer alır. Çok sayıda rivayet nakleden sahabilerden Ebû Hüreyre, Hz. Âişe ve Ebû Sa'îd el-Hudrî'den hadis dinlemiş; onun rivayetleri de Muhammed b. Sîrîn ve İbn Şihâb ez-Zuhrî gibi büyük âlimler tarafından aktarılmıştır. Hadis otoriteleri tarafından da yüksek derecede güvenilir kabul edilmiştir. Muhammed b. Sa'd onu "sika ve çok rivayet eden bir ravi" olarak nitelerken, Buhârî, Nâfi', Mâlik ve İbn Ömer hattını en sağlam isnadlar arasında görmüştür. Süfyân b. Uyeyne'nin "Allah bize Nâfi'yi lütfetti" sözü de bu güvenin çarpıcı bir ifadesi olarak kaydedilmiştir. Yine Yahyâ b. Ma'în, Nesâî ve İclî tarafından "sika" şeklinde değerlendirilmiş; Nâfi' ile Mâlik'in güvenilirlik bakımından birbirinden üstün

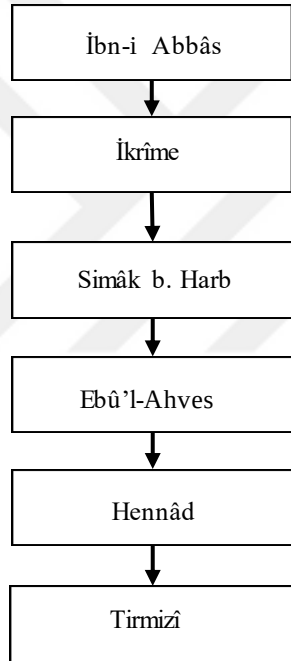
³⁰² Bkz. s. 32.

³⁰³ Bkz. s. 75.

olup olmadığı sorulduğunda hem Yahyâ b. Ma‘în hem de Ahmed b. Hanbel iki râvînin de aynı derecede güvenilir olduğunu, birinin diğerine üstün görülemeyeceğini özellikle vurgulamışlardır.³⁰⁴ İclî “*Sikat*” adlı eserinde ona yer verirken,³⁰⁵ İbn-i Hibbân da söz konusu raviyi güvenilir olarak dile getirmiştir.³⁰⁶ Yukarıdaki bilgiler ışığında Nafi ile ilgili son derece olumlu ifadeler kullanılmıştır.

Ebû Dâvûd’un isnat tabakasında geçen raviler, Nâfi, Mâlik ve Abdullâh b. Mesleme b. Ka’neb’tir. Söz konusu ravilerin tamamı cerh ve ta’dil âlimleri tarafından ta’dil ifadeleriyle dile getirilmiştir. Dolayısıyla Ebû Dâvûd’un tariki “sağlam” olarak ifade edilebilir. Şimdi Tirmizî’nin varyantında yer alan ravilerin durumlarına göz atabiliriz.

3.4.1.2 Tirmizî’nin isnadı

Şema 3.7. İbn-i Abbas’tan Nakledilen Hadisin İsnad Şeması

³⁰⁴ Mâkdisî, *el-Kemal*, 9/113; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 29/302.

³⁰⁵ İclî, *Ma'rifetu's-Sikat*, 2/310.

³⁰⁶ İbn-i Hibbân, *Sikkat*, 5/467.

Tirmizî'nin ravi zincirinde sahabeden Abdullâh b. Abbas bulunmaktadır.

İkrîme (ö. 105/723)

Hafız unvanıyla ve Ebû Abdullâh künyesiyle bilinen İkrime b. Abdillâh el-Berberî el-Medenî, İbn Abbâs başta olmak üzere Ebû Sa'îd el-Hudrî, Ebû Hüreyre ve Hz. Âişe gibi sahabilerden rivayetler dinlemiş; onun hadisleri de Amr b. Dînâr, Katâde ve Ebû İshâk gibi önemli muhaddisler aracılığıyla sonraki nesillere aktarılmıştır. Güvenilirliği konusunda hadis otoriteleri genel olarak olumlu görüş bildirmiş; Ebû Hâtim'in babası onu "sika" olarak değerlendirmiş, Yahyâ b. Ma'in de aynı şekilde güvenilirliğini açıkça teyit etmiştir.³⁰⁷ İbn-i Hibbân, "*Sikat*" adlı kitabında onu zikretmiştir.³⁰⁸ Yahyâ b. Ma'in, İkrîme hakkında olumsuz konuşanlara güvenilemeyeceğini ifade etmiştir; Buhârî, kendi ashabından hiç kimsenin İkrîme'yi delil olarak kullanmaktan çekinmediğini belirtmiş, Ayrıca sahih kitapların yazarları İkrime'yi rivayetlerinde zikretmiş ve "la be'se bihi" ifadesini kullanmışlardır.³⁰⁹ Görüldüğü üzere İkrîme sıklıkla tavsif edilmiştir.

Simâk b. Harb (ö. 123/741)

Simâk b. Harb, Tabî'n neslinden olup Ebû'l-Muğire el-Kufî olarak tanınmaktadır; Cabir b. Semure (ö. 74/694), Nu'man b. Beşir (ö. 64/684) ve Enes b. Mâlik'ten hadis işitmiş, kendisinden de Süfyanü's-Sevrî, Hammâd b. Seleme, Şu'be ve Ebû'l-Ahves gibi âlimler rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel onun sağlam olduğunu belirtmiş, Ebû Hâtem "saduk", Yahyâ b. Ma'in "Simak güvenilir" ifadelerini kullanmış, Ahmed b. Abdullâh ise ondan hadis almakta sakınca olmadığını ifade etmiştir. Süfyanî's-Sevrî, rivayetlerinde hiçbir eksiklik olmadığını belirtirken, Nesaî "la be'se bihi" diyerek hadislerinde hafif kusurlar olabileceğini dile getirmiştir.³¹⁰ İbn-i Hibbân "*es-Sikat*" adlı kitabında ona yer verirken,³¹¹ İclî de kitabında onu zikretmiş ve özellikle, Süfyanî's-Sevrî'nin onu biraz zayıf gördüğünü, fakat hadislerini hiç kimsenin terk etmediğini aktarmıştır.³¹²

Ebû'l-Ahves (ö. 179/795)

Ebû'l-Ahves künyesiyle tanınan ravinin asıl adı Selâm b. Selim Ebû'l-Ahves el-Hanefî'dir; Simâk b. Harb ve A'meş (ö. 148/765)'ten hadis rivayet etmiş, kendisinden de Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Yahyâ b. Ma'in ve Hennâd b. es-Sırrî (ö. 243/857) gibi raviler

³⁰⁷ İbn-i Ebî Hâtim, *Cerh ve Tâ'dil*, 7/8.

³⁰⁸ İbn-i Hibbân, *Sikkat*, 5/229.

³⁰⁹ Mâkdisî, *el-Kemal*, 7/342-343; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 20/287-290.

³¹⁰ Mâkdisî, *el-Kemal*, 5/314; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 12/120.

³¹¹ İbn-i Hibbân, *Sikkat*, 4/339.

³¹² İclî, *Ma'rifetu's-Sikat*, 1/436.

nakilde bulunmuşlardır. Yahya b. Ma'în onu “sika-mutkîn”, Ebû Hâtem “saduk”, Ebû Zur'a “sika”, Abdurrâhman b. Mehdî “sebt” ve Ahmed b. Abdullâh ise “sika-sahibü's-Sünne” ifadeleriyle zikretmiş, güvenilirliğini açıkça teyit etmişlerdir.³¹³ Ayrıca İbn-i Hibbân “*es-Sikat*” adlı eserinde söz konusu ravinin adını zikretmiştir.³¹⁴

Hennâd (ö. 243/857)

Ebû's-Sırr el-Kufî olarak tanınan ravinin adı Hennâd b. Sırrî b. Mus'ab b. Ebû bekir b. Şibr'dir; Tirmizî'nin Telakki'r-rukban hadisini aldığı ravidir. Kendisi, Abdullâh b. Mübârek, Ebû'l-Ahves ve Süfyân b. Üyeyne'den hadis işitmiş, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesaî ise Hennâd'ı sıklıkla tavsif ederek güvenilirliğini teyit etmişlerdir.³¹⁵ Ebû Hâtem ise Hennâd için “saduk” ifadesini kullanmıştır. İbn-i Hibbân “*es-Sikat*” adlı eserinde onu zikretmiştir.³¹⁶ İmam ve hüccet vasıflarıyla anılan Hennâd için Yahyâ b. Ma'în; “hafız” ifadesini dile getirmiştir.³¹⁷

Tirmizî'de geçen ravilerin durumlarına baktığımızda, tamamı “güvenilir” olarak ifade edilmiştir. Sadece Simâk b. Harb'm Nesaî ve Süfyânî's-Sevri tarafından hafif kusurlu görüldüğünü aktarmıştık. Bu da söz konusu rivayeti kusurlu hale getirecek derecede değildir. Dolayısıyla Tirmizî'nin isnad tabakası “sahihtir”denilebilir.

“Şehir dışından gelen tüccarları yolda karşılamayın” hadisi, Kütüb-i Sitte yazarlarının tamamı tarafından nakledilmiştir. Söz konusu hadisi aktaran raviler, cerh ve ta'dil kitaplarından yararlanılarak incelenmiştir.

Buhârî'nin varyantında geçen ravilerin tamamı sika iken, sadece Abdulvehhâb için “yaşlılığında ihtilat ederdi”³¹⁸ sözü, rivayetin genelini cerhedecek bir durumda değildir denilebilir.

İbn-i Mâce'nin tarikinde bulunan ravilerin durumlarına baktığımızda tamamı “sika” lafzıyla anılmıştır. Dolayısıyla İbn-i Mâce'nin isnadı sahihtir denilebilir.

Müslim'in isnat tabakasında yer alan ravilere baktığımızda hem cerh ve ta'dil âlimleri tarafından “güvenilir ve sağlam” olarak görülmüşlerdir. Bu bilgiler ışığında Müslim'in “*Sahih*” adlı eserinde geçen Telakki'r-rukban hadisi isnad açısından sahihtir diyebiliriz.

³¹³ Mâkdisî, *el-Kemal*, 5/349-350.

³¹⁴ İbn-i Hibbân, *Sikkat*, 6/317.

³¹⁵ Mâkdisî, *el-Kemal*, 9/272; Mizî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 30/313.

³¹⁶ İbn-i Hibbân, *Sikkat*, 9/246.

³¹⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela*, 11/465.

³¹⁸ Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, 6/450.

Nesaî'nin rivayet zincirinde yer alan râvilerin tamamının cerh ve ta'dîl kaynaklarında "sika" olarak nitelendirildiği görülmektedir. Bu nedenle, İbn Mâce'nin isnadının sahih olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde geçen ravilerle ilgili detaylara baktığımızda, muhaddisler tarafından güvenilirlik açısından "sika" olarak değerlendirilmişlerdir. Dolayısıyla isnadın sahih olduğu yönünde sonuç çıkarmak yerinde olacaktır.

Son aşamada Tirmizî'deki rivayeti değerlendirdiğimizde, senedinde yer alan râvilerin hepsi güvenilir râviler olarak kaydedilmiştir. Simâk b. Harb ile ilgili Nesâî ve Süfyân es-Sevrî'nin ileri sürdüğü hafif tenkitler ise rivayetin sahihliğine olumsuz etki edecek nitelikte değildir. Dolayısıyla Tirmizî'nin isnadının "sahih" olduğu kanaatine varmak mümkündür.

Altı kaynakta geçen Telakkî'r-rukbân hadisinin isnadlarında bulunan râvileri topluca değerlendirdiğimizde, Abdulvehhâb ve Simâk b. Harb için bazı tenkitler aktarılmış olsa da, bu durum rivayetlerin sağlamlığını zedeleyecek boyutta değildir. Sonuç itibarıyla, söz konusu rivayetin Kütüb-i Sitte'deki senedi sahih kabul edilebilir.

3.4.1.3. Telakki'r-rukbân hadisinin metin analizi

Telakki'r-rukbân hadisinin metnine baktığımızda, farklı lafızlarla geldiği görülmektedir. Söz konusu hadisin Kütüb-i Sitte'deki farklı varyantlarının, rivayetin anlamında bir değişikliğe sebep olup olmadığı bu bölümde ele alınacaktır.

Kaynaklarımızda yer alan rivayetin lafızlarına baktığımızda, **وَلَا تَلْقُوا السِّلْعَ حَتَّى يُهْبَطَ بِهَا** "Şehir dışından gelen malları pazara ininceye kadar karşılamayın"³¹⁹ ifadesi, Buhârî ve Ebû Dâvûd'un tariklerinde geçtiği görülmektedir. **لَا تَلْقُوا الرِّجَالَ لِلْبَيْعِ** "Alım-satım işlemleri için kervanları yolda karşılamayın"³²⁰ metnini ele aldığımızda ise söz konusu hadisin, Müslim ve Nesaî'de geçtiği belirlenmiştir. **لَا تَلْقُوا الْأَجْلَابَ** "Kervanları (veya şehir dışından gelen malları) karşılamayın"³²¹ lafzına baktığımızda, İbn-i Mâce'de geçtiği ve buna yakın bir manada ise **لَا تَلْقُوا الْجُلُبَ** ifadesinin³²² Müslim'de de geçtiği anlaşılmaktadır. Tirmizî'nin hadis metnine geldiğimizde ise **لَا تَسْتَقْبِلُوا السُّوقَ** "Pazara gelmekte olan malları

³¹⁹ Buhârî, "Kitabü'l-Büyû", 71, (Hadis No: 2054); Ebû Dâvûd, "Ebvabü'l-İcare", 9, (Hadis No: 3436).

³²⁰ Müslim, "Kitabü'l-Büyû", 4, (Hadis No: 1515); Nesaî, "Büyû", 14, (Hadis No: 4487).

³²¹ İbn-i Mâce, "Ebvabü't-Ticaret", 16, (Hadis No: 2178).

³²² Müslim, "Kitabü'l-Büyû", 4, (Hadis No: 1515)

(dışarda) karşılamayın”³²³ ifadesi diğer hadis metinlerinden farklı bir şekilde geldiği görülmüştür. Tüm bu lafızların anlamı ortaktır ve hepsi aynı anlama gelmektedir.³²⁴

Söz konusu bilgilerden hareketle, Telakkîr-rukbân hadisinin farklı lafızlarla rivayet edilmesine rağmen anlam yönünden herhangi bir değişiklik göstermediği anlaşılmaktadır; bu da rivayetin lafız varyantları arasındaki uyumu ve metin bütünlüğünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla lafızlar arasında herhangi bir çelişki bulunmamaktadır.

Hiz. Peygamberin “Şehir dışından gelen tüccarları pazara varmadan yolda karşılamayın” hadisi aynı zamanda toplumsal düzen açısından da ele alınabilir. Malın pazara varmadan satın alınması, piyasaya hemen sunulmaması gibi bir riski beraberinde taşımaktadır. Bir süre bekletilip piyasaya daha pahalı bir şekilde sürülmesi durumunda, mal alan esnaf ve tüketicilerin zarara uğraması söz konusu olacaktır. Dolayısıyla daha pazara varmadan malını elinden çıkaran tüccarlar aldatılmış olacaklardır. Bu da toplumun maslahatını koruma açısından riskli bir durumdur.³²⁵

Şâfiî muhaddisler, ilgili hadiste yasaklamaya dair illeti açıklarken, aldatılan tacirin piyasaya güveninin kalmayacağını ve mallarını başka pazarda piyasaya sürebileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca tüccarların mallarını yoldayken alan fırsatçıların bu malları piyasaya hemen sürmeyeceklerini ve fiyatların artmasını bekleyecekleri beklenen bir durumdur. Böylece şehir halkı, muhtaç olduğu malları normalden daha pahalıya almak durumunda bırakılacaktır.³²⁶

İslâm ekonomi düzeninde, pazara ulaşmadan önce malın karşılanmasını yasaklayan Telakkîr-rukbân yasağının gerekçeleri incelendiğinde, bunun üretici, tüketici ve satıcı açısından çeşitli toplumsal unsurlar içerdiği görülmektedir. Malını pazara getiren üreticinin, pazar fiyatlarından habersiz bir şekilde pazara ulaşmadan ürünlerini satması hâlinde, mallarını piyasa değerinin altında satarak zarara uğrama ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca malın daha pazara ulaşmadan satın alan fırsatçıların aldıkları malı satmayarak fiyatların yükselmesine ve piyasada tekelleşmeye sebep olacaklardır. Bu durumda piyasada pahalılık olacak ve neticede toplum zarar görecektir.³²⁷

³²³ Tirmizî, "Ebvabü'l-Büyû", 41, (Hadis No: 1314).

³²⁴ Ebû Ömer Yusuf b. Abdullâh b. Muhammed b. Abdi'l-Berr b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî Abdilber, *et-Temhid*, thk. Muhammed Beşar Avvad (Londra: Müessesetü'l-furkân li't-türas'l-İslami, 1438/2017), 11/441.

³²⁵ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid* (Kahire: Dâru'l-hadis, 1424/2004), 3/185.

³²⁶ Mâverdî, *el-Havi'l-kebir*, 5/349.

³²⁷ Osman Eskicioğlu, *İslâm ve Ekonomi* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1999), 120.

Günümüzde mahsullerin hasat vaktinde üreticiden toptan alınıp depolanması ve piyasaya kademeli şekilde sunulması ile üretici ve tüketici arasına pek çok aracının girmesi, Telakkî'r-rukân'ın güncel bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Çünkü böyle bir uygulamada elde edilen kârı, üreticilerden çok araçların kazanacağını söylemek mümkündür. Bu da pazardaki fiyatlara yansiyacak ve toplumun maslahatını zedeleyecektir.³²⁸

Hz. Peygamberden rivayet edilen Telakkî'r-rukân yasağının toplumun maslahatını önceleyen bir uygulama olduğu, piyasada oluşabilecek herhangi bir adaletsizliğin önüne geçmek için tesis edildiği ve özellikle toplumun maslahatının gereği bir düzenleme olduğu anlaşılmalıdır.

³²⁸ Döndüren, “İslam Hukukuna Göre Akdin Feshinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklam-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi”, 121.

SONUÇ

Fiyat istikrarı, hem modern ekonomik teorilerin hem de İslam iktisadının üzerinde hassasiyetle durduğu temel hedeflerden biridir. Günümüz serbest piyasa ekonomileri, fiyat düzeyini dengelemek ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla çeşitli para politikası araçları geliştirirken; İslam, aynı hedefi daha geniş bir perspektiften, adalet, dürüstlük, denge ve toplumsal maslahat ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Nebvî sünnetin ekonomik hayata dair rehberliği, sadece tarihsel bir uygulama olarak değil, çağdaş ekonomik sorunlara alternatif çözümler sunabilecek evrensel bir ilke bütünü olarak da değerlendirilmektedir.

Hz. Peygamber'in hadisleri incelendiğinde, ticaret hayatının yalnızca kâr ve zarar ilişkisi üzerinden okunmadığı; bunun yanı sıra toplumun bütününe ilgilendiren sosyoekonomik, ahlaki ve psikolojik boyutların da dikkate alındığı açıkça görülür. İhtikâr, narh, neceş ve telakki'r-rukbân gibi uygulamalara yönelik getirilen yasaklamalar, piyasalarda haksız kazanç elde edilmesini, manipülasyonları ve fırsatçılığı engellemeye yöneliktir. Bu yasaklamalar aracılığıyla Nebvî sünnet, toplumun en kırılgan kesimlerini korumayı, piyasadaki güveni muhafaza etmeyi ve ekonomik dengenin bozulmasına sebep olabilecek davranışların önüne geçmeyi hedeflemiştir.

Genel olarak bakıldığında, fiyat istikrarına ilişkin bu rivayetlerin senedlerinde bazı raviler hakkında tenkitler bulunsada çoklu tariklerle desteklenmeleri sebebiyle sahih kabul edildikleri görülmektedir. Metinler arasında anlam farklılığı veya çelişkili ifadeler bulunmamaktadır. Ele aldığımız bu hadislerden çıkardığımız sonuç şudur:

Neceş (fiyat kızırtırma) hadisi isnadında bazı küçük tenkitler bulunsada genel olarak sahih kabul edilmektedir. Lafiz farklılıkları bulunmakla birlikte mana bütünlüğü korunmuştur.

İhtikâr (stokçuluk) hadisi için, İbn Mâce ve Tirmizî'de yer alan Muhammed b. İshâk'ın zayıflığı dile getirilse de Ebû Dâvûd ve Müslim'deki sahih tarikler rivayeti güçlendirmektedir. Bu hadislerde de lafiz farklılığı bulunmakla birlikte anlam birliği açıktır.

Telakkî'r-rukbân (yoldan mal karşılamayı yasaklama) rivayeti ise Kütüb-i Sitte'nin tamamında yer almaktadır. Buhârî'deki Abdulvehhâb ve Tirmizî'deki Simâk b. Harb hakkında bazı küçük tenkitler mevcuttur; ancak diğer tariklerdeki rivayetler sağlam olup, farklı lafızlarla aktarılsa bile manaları arasında bir çelişki bulunmamaktadır.

Narh meselesinde ise “fiyatları tayin eden Allah'tır” hadisi, isnad zinciri itibarıyla sahih kabul edilmekte, lafızlar arasındaki farklılıklar ise anlamı bozacak nitelikte değildir. Hadis, fiyatların doğrudan insan müdahalesine bırakılmadığını, Allah'ın yarattığı tabii ve toplumsal düzen içinde oluştuğunu göstermektedir. Mu'tezile'ye göre yöneticiler fiyatlara dolaylı müdahalede bulunabilirken, Ehl-i Sünnet âlimleri, Bâkılânî ve Cüveynî başta olmak üzere, fiyatların asıl belirleyicisinin Allah olduğunu vurgular. Günümüz âlimlerinden Monzer Kahf ve Bilal Ahmed Qazi de hadisi, fiyatların mekanik insan tasarrufuna değil, Allah'ın koyduğu düzen ve arz-talep dengesi ile toplumsal ihtiyaçlar çerçevesinde oluştuğu şeklinde yorumlamaktadır. Hz. Peygamber'in Medine'de pazarı kurarken bireysel irade ve serbest dolaşımı öncelikli tutması, piyasanın doğal işleyişine saygıyı ve müdahalenin sınırlılığını vurgulamaktadır. Böylece İslâmî perspektifte fiyatlar, ilahî takdir, insan iradesi ve toplumsal dengenin bir tezahürü olarak şekillendiği mesajı verilmektedir. Netice itibarıyla piyasada fiyatlar doğal bir seyirde belirlendiği anlaşılmaktadır.

İslam'ın ekonomik yaklaşımı yalnızca tarihsel uygulamalarla sınırlı bir bağlam sunmaz; aksine, günümüz ekonomik şartlarına uyarlanabilecek esnek, evrensel ve sürdürülebilir prensipler içerir. Özellikle fiyat istikrarının toplum üzerindeki psikolojik, sosyolojik ve ahlaki etkileri göz önüne alındığında, modern ekonomilerde yaşanan krizlerin yalnızca teknik bir sorun değil, aynı zamanda insani bir sorun olduğu görülmektedir. Fiyat artışları, adaletsiz gelir dağılımı, toplumsal güvensizlik, piyasa manipülasyonları ve tüketici psikolojisindeki bozulmalar, günümüz toplumlarının karşı karşıya olduğu önemli problemler arasındadır.

Bu bağlamda, Nebevî sünnetin ekonomik düzenlemelerinin yeniden değerlendirilmesi, modern dünyada yaşanan ekonomik kırılganlıkların giderilmesi için alternatif bir çerçeve sunmaktadır. Zira İslam, ekonomik yapının merkezine insanı, insanın haklarını ve toplumun bütüncül dengesini yerleştirir. Ekonomik çıkarın tek başına belirleyici olduğu günümüz liberal piyasa düzenlerinin zaman zaman ciddi krizler üretmesi, bu yaklaşımın eksik yönlerini gözler önüne sermektedir. Buna karşılık Nebevî

sünnet, ekonomik davranışları sadece bireysel kazanç üzerinden değil; toplumsal ahlak, sorumluluk, paylaşım ve adalet gibi ilkelere dayandırarak krizi önleyici bir sistem inşa etmektedir.

Nitekim günümüz ekonomilerinin menfaat merkezli yapısı, küresel ölçekte finansal çöktüşlere, fiyat istikrarsızlıklarına ve gelir dağılımında uçurumlara yol açabilmektedir. Bu tür krizler, sadece ekonomik dengeleri değil, bireylerin psikolojik huzurunu, toplumsal güven duygusunu ve sosyal dokuya dair hassas dengeleri de derinden sarsmaktadır. Bu nedenle Nebvî sünnetin sunduğu ilkeler, modern ekonomilerin yapısal zafiyetlerine karşı güçlü bir ahlaki ve düzenleyici alternatif olarak görülmelidir.

Hizmet Peygamber'in uygulamaları, yalnızca piyasadaki teknik aksaklıkları değil, insan davranışlarının ekonomik ortam üzerindeki etkilerini de dikkate alır. Bu çerçevede, ekonomik hayatta aşırılığın, fırsatçılığın ve haksız kazancın yasaklanması; insanların temel ihtiyaçlarını zorlaştıracak her türlü piyasa manipölasyonunun engellenmesi; doğru bilginin, şeffaflığın ve dürüst ticaretin teşvik edilmesi; ekonomik krizlerin önlenmesine katkı sağlayabilecek evrensel değerlerdir.

Modern ekonomik sistemlerin zaman zaman başarısızlığa uğraması, fiyat istikrarının sağlanamaması ve gelir dağılımında derin uçurumlar oluşması, Nebvî sünnetin daha dikkatle incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Sünnetin ekonomik krizlere yönelik sunduğu çözüm önerileri, sadece geçmişte yaşayan Müslüman toplumlar için değil, çağımızın karmaşık ve kırılgan ekonomik yapısı için de uygulanabilir niteliktedir. Adalet, denge, paylaşım ve toplumsal maslahat esaslı bir anlayış, günümüz ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu ahlaki ve düzenleyici perspektifi sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Nebvî sünnette yer alan fiyat istikrarına dair hadisler hem senet hem de metin açısından güvenilir olup, günümüz ekonomik yapılarında yol gösterici nitelikte evrensel ilkeler taşımaktadır. Bu hadislerin ve sünnetin genel ekonomik yaklaşımının çağın şartlarına göre yeniden yorumlanması, İslam'ın toplumsal adalet, ekonomik denge ve insan merkezli yaklaşımının güncel hayata aktarılması bakımından büyük önem arz etmektedir. Böylece İslam iktisadı, hem teorik hem pratik düzlemde, günümüzün krizler üreten menfaat merkezli ekonomik düzenine karşı ahlaki, adil, sürdürülebilir ve insanı merkeze alan bir alternatif sunmaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî. *et-Temhid*. thk. Muhammed Beşar Avvad. 11 Cilt. Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türase'l-İslami, 1438/2017.
- Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî. *el-İstizkar*. thk. Salim Muhammed A'ta - Muhammed Ali Ma'ved. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000.
- Acar, Mustafa. "Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı". Ankara, 1431/2010.
- Ahmed b. Hânel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hânel eş-Şeybânî. *Müsned*. thk. Şuayb Arnaut. 21 Cilt. y.y.: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 1421/2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdüllah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî. *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*. thk. Vasiullâh b. Muhammed Abbas. 1 Cilt. Riyad: Darü'l-Hanî, 1421/2001.
- Alkinoğlu, Lale. "Türkiye'de Uygulanan İstikrar Politikaları Ve Sonuçları". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15 (1999), 307-319.
- Alparslan, Melike - Erdönmez, Pelin Ataman. *Enflasyon Hedeflemesi*. Ankara: TBB Yayını, 2000.
- Anık, Gülgün. "AT Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması". *TBB Dergisi* 65 (2006), 189-199.
- Âskalanî, Ahmed b. Ali İbn-i Hacer. *Nuzhetü'n-nazâr fî tevhîh-i nuhbeti'l-fikr fî müstalah ahl-i'l-eser*. thk. Abdulmuhsin b. Muhammed el-Kasım. y.y., 1441/2021.
- Askalanî, Ebu'l-Fedlî Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer. *el-Telhîsu'l-habîr fî tahrici ehâdisi'r-Râfî el-kebîr*. Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1409/1989.
- Askalanî, Ebu'l Fedlî Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn-i Hâcer. *Fethu'l-bari bi-şerhu'l-Buharî*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâki. 12 Cilt. Mısır: Mektebetu's-Selefiyye, 1389/1970.
- Askalanî, Ebu'l-Fedlî Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn-i Hâcer. *Tehzibu't - tehzîb*. 6 Cilt. Haydarabad: Matba'atu'd-Dairetü'l-Meârif el-Nezzâmiyyeti, 1326/1908.
- Aslan, İsmail Yılmaz. *Rekabet Hukuku*. Bursa: Ekin Basım Yayın, 4, 2007.
- Aynî, Mahmut b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. el-Hüseyn Bedreddin. *el-Binaye Şerhu'l Hidaye*. thk. Eymen Salih Şâbân. 12 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000.

- Badur, Emel. *Türk Rekabet Hukukunda Rekabeti Sınırlayıcı Anlaşmalar*. Ankara: Rekabet Kurumu, 2001.
- Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî. *et-Temhid*. Beyrut: Mektebetü's-Şarkıyye, 1376/1957.
- Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi, 2015.
- Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Tarihü'l-Kebir*. 5 Cilt. Haydarabad: Dâ'iretu'l-Ma'ârifî'l-'Osmâniyye, 1431/2010.
- Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî. *el-Camiu's-sâhih*. thk. Mustâfa Deybü'l-Begâ. Dimeşk: Darü İbn-i Kesir, Darü'l-Yemâme, 5. Basım, 1413/1993.
- Bûti, Ramazan el-. *Davâbitü'l-Maslaha fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r Risale, 1406/1986.
- Büyükçapar, Ahmet Sait. *Türk Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun Kötüye kullanılması*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *Kitabü'l-İrşad*. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1950.
- Demir, Galip. “Ahilik = Çalışma, Bilim, Akıl, Ahlak”. *Perpa Dergisi* 22 (Temmuz 1993).
- Demir, Galip. “Geçmişten Günümüze Ahilik ve Tüketici Koruma İlişkisi”. *Standart Dergisi*. 86 (1993)
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam yayınları, 2016.
- Döndüren, Hamdi. “İslam Hukukuna Göre Akdın Feshinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklam-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi”. thk. Mehmet Bayyığıt. Konya: Kombad Yayınları, 1997.
- Ebherî, Ebûbekir Muhammed b. Abdullah. *Şerhü'l Muhtasarü'l Kebir*. ed. Ahmed Abdullah Hasan. 2 Cilt. Dubaî: Cem'iyyetu'd-Daru'l-Berr, 1441/2020.
- Ebû Dâvûd, Süleyman bin el-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1430/2009.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. *Kitabü'l-Harac*. Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1399/1979.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *İslamda Sosyal Dayanışma*. çev. Ethem Ruhi Fıglalı - Osman Eskicioğlu. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1405/1985.

- Ebû'l-Mutarriif el-Kanâzi'î, Abdurrahman b. Mervân b. Abdurrahman el-Ensârî. *Tefsirü'l-Muvatta*. thk. Dr. Amir Hasan Sabrî. 2 Cilt. Katar: Darü'n-Nevadir, 1429/2008.
- Ekinci, Yusuf. *Ahilik*. Ankara: Dizgi Baskı Yayınevi, 3. Basım, 1991.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022.
- Ergin, Feridun. *İktisat*. İstanbul: Sermet Yayıncılık, 2. Basım, 1961.
- Eroğlu, Nadir. "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları". *Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi* 23/2 (2007), 63-73.
- Eskicioğlu, Osman. *İslâm ve Ekonomi*. İzmir: Anadolu Yayınları, 1999.
- Gazzâlî, Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-veciz*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- Gölcük, Şerafettin. "Kelâmi Açıdan Fiyat Artış ve Düşüşleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1982).
- Gündüz, Hale - Bozkuş, Sinan. *Rekabet İhlallerinden Doğan Zararın Hesaplanması: AB Uygulaması Bağlamında Genel Yaklaşımlar*. Ankara: Rekabet Dergisi, 2012.
- Hâkim, Ebû Abdullah, Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbü'rî. *Marifetu Ulumi'l Hadis*. Kahire: Cem'iyetü Dâ'ireti'l-Ma'ârifî el-'Osmâniyye bi-Haydarâbâd, 1. Basım, 1356/1937.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamid b. Muhammed. *Me'alimu's-Sünen*. thk. Muhammed Rağîp et-Tebağ. 3 Cilt. Halep: Matba'atu'l İlmiyye, 1351/1932.
- Hemmâm, Ebû Bekr Abdurrezzâk. *el-Musannef*, 8 Cilt. Dâru't-Te'sil: Merkezü'l-Bühûs ve Tekniyetü'l-Mâ'lumat, 1434/2013.
- Necîb el-Mutî, *Tekmiletü'l-Mecmû*. 13 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- İbn Abidin, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî. *Reddü'l-Muhtar*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1412/1992.
- İbn Cüzey, Ebu'l Kasım Muhammed b. Ahmed Muhammed el-Kelbi. *el-Kavaninü'l-fikhiyye*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, ts.
- İbn Kayyîm el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dimaşkî el-Hanbelî. *Turuku'l hükmiyye fi siyaseti's-şer'iyye*. 1 Cilt. Kahire: Mektebetü Daru'l Beyan, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Meyyiz el-Kazvînî. *Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâki. Halep: Daru İhyaü'l-Kutubü'l-Arabiyye, 1431/2010.

- İbn Melek, Abdüllâtîf b. Abdüzaziz b. Emînüddin er-Rûmî el-Hanefî. *Şerhü Mesâbîh's-Sünne li'l-İmâm el-Beğavî*. thk. Nureddin Tâlib. 3 Cilt. Kuveyt: İdaretü's-Sekâfiyyetü'l-İslamiyye, 1433/2012.
- İbn Müflih, Ebû İshak Burhânuddîn b. Müflih b. İbrahim b. Muhammed b. Abdullah. *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1997.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-Müctehid*. 3 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadis, 1424/2004.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Beyan ve't-Tahsil*. 7 Cilt. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1409/1988.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *el-Hisbe fi'l-İslam*. 1 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *el-Mecmau'l-Fetava*. 28 Cilt. Medine: Mecma'u'l-Melik, 1415/1995.
- İbn-i Ebî Hâtîm, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. el-Münziri't Temimi. *Cerh ve Tâ'dil*, 5 Cilt. Haydarabad: Matba'atu Mecelisi Dâ'ireti'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1. Basım, 1371/1952.
- İbn-i Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Mukaddime*. çev. Halil Kendir. 1 Cilt. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 1424/2004.
- İbn-i Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Mu'âz b. Ma'bed. *Sikkat*. 10 Cilt. Haydarabad: Dairetu'l Mearif el-Osmaniyye, 1393/1973.
- İbn-i Hibbân, Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *Es-Siretü'n-Nebeviyye Âhbaru'l-Hülefa*. thk. Hafız Seyyid İzzed Beg. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, 1407/1987.
- İbn-i Kûdâme, Ebû Muhammed Müveffeküddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemâilî el-Mekdesî. *el-Kâfî Fi Fikhi'l-İmami Ahmed*. y.y.: 2 Cilt. Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994.
- İbn-i Kûdâme, Ebû Muhammed Müveffeküddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemâilî el-Mekdesî. *el-Müğnî*. thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî - Dr. Abdulfettah Muhammed el-Hülvi. 6 Cilt. Riyad: Daru Alemu'l Kutubi li-Teba'eti ve'n-Neşr ve't-Tevz'i, 1417/1997.
- İbn-i Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Meyyiz el-Kazvî. *Sünen*. thk. İsam Musa Hadî. Suudiyye: Daru's-Sedikî Li'n-Neşrî, 1435/2014.
- İbn-i Salah, Osman b. Abdurrahman, Ebû Amr, Takiyüddin. *Ulumu'l Hadis*. Suriye: Daru'l-Fikr, thk: Nureddin Itr, 1406/1986.

- İbnu'l-Esir, Mecdüddîn Ebû's-Seâdât el-Mübarek b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Abdî'l-Kerîm eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmûd Muhammed et-Tanahî. 5 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l İlmiyye, 1399/1979.
- İbnü'l-Hümâm, Kamalüddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamîd es-Sivâsî el-İskenderî el-Hanefî. *Fethu'l-Ğadîr*. 6 Cilt. Beyrut: el-Matbaatü'l-İslâmî, ts.
- İclî, Ebu'l-Hâsan Ahmed b. Abdillâh b. Salih. *Ma'rîfetu's-Sikat*. 6 Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dar, 1405/1985.
- İmîroğlu, Dilek. *Telekomünikasyon Alanında Rekabet Hukuku Açısından Hakim Durumun Kötüye Kullanılması*. Ankara: Başkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- İstemî, Fuat. *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Kâdî Abdulcebbâr, Ebü'l-Hasan Kâdî'l-kudât Abdulcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî. *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*. thk. Abdülkerim Osman. Kahire: Mektebetü'v-Vehbe, 1385/1965.
- Kahf, Monzer. "Principles, objectives, and tools of market regulation in Islamic perspectives". *Piyasa Düzenlemesi ve Ekonomik İstikrara İslâmî Yaklaşım* 1-36. Tahran, 2000.
- Kallek, Cengiz. *Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul: İz, 1997.
- Kallek, Cengiz. "İhtikâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/560-565. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kallek, Cengiz. "Narh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32/390-391. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Kamer, Hamit. *İslam Hukukuna Göre Yıkıcı Fiyat Uygulaması ve İlgili Hükümler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Kara, F. Zişan. *Fiyat İstikrarının Sağlanmasında Para ve Maliye Politikaları ve Fiyat Düzeyi Maliye Teorisi*. Anadolu Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.
- Karadâği, Ali Muhyiddin. *İslam İktisadına Giriş*. çev. Abdullah Kahraman. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Beda'î'u's-Sanâî*. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Kazancı, Fatih. "Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz". *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 2/3 (2016), 161-178.

- Keleş, Ahmet. *Hadis ilminde metin tenkidi örnekleri*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. baskı, 2017.
- Kolliye, Begmuhammed. *Fiyat İstikrarının Sağlanmasında Merkez Bankasının Rolü”, 2001 Krizi Sonrası Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tecrübesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Koloğlu, Mahmut. *Ekonomi Dersleri*. Ankara: MEB Yayınevi, 1965.
- Konukman, Pelin Doğa. *Rekabetin Korunması Hakkında Kanuna Göre Hakim Durumun Kötüye Kullanılması*. İstanbul: Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Köroğlu, Mehmet. *İslam Hukukunda Fiyat Tahdidi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Köroğlu, Mehmet. *İslam Hukukunda Fiyat Tahdidi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 1995.
- Kurdak, Can. *Rekabet Hukukunda Yıkıcı Fiyat Uygulaması Yapmak Suretiyle Hakim Durumun Kötüye Kullanılması*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018.
- Liv, Cemil. “İslam’ın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2019), 363-398.
- Makdisî, Ebu Muhammed Abdülğâni b. Abdulvahid. *el-Kemal*, thk. Şadî b. Muhâmmad b. Sâlim Âlî Nu’mân, 6 Cilt. Kuveyt: el-Hey’etu’l-Âmmetu’l-İnâyeti bi’t-Teba’eti ve’n-Neşru’l-Kur’ani’l -Kerim ve-s-Sünneti’n-Nebeviyyetî ve Ulumihâ, 1. Basım, 1437/2016.
- Makdisî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdulhadi. *el-Muharrir fi’l-Hadis*. thk. Yusuf Abdurrahman Maraşlı vd. 2 Cilt. Beyrut: Darü’l-Ma’rife, 1420/2000.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh. *Muvatta*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâki. 2 Cilt. Beyrut: Daru İhyau’t-Türase el-Arabi, 1405/1985.
- Mâlik, Hamza. *Four Essays on the Theory of Monetary Policy*. Canada: McMaster University, Master, 2004.
- Maverdî, Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Bağdâdî. *el-Havi’l-kebir*. thk. Şeyh Ali Muhammed Mahved - Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud. 5 Cilt. Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419/1999.
- Mergînânî, Ebu’l-Hasan Burhanüddin Âlî Ebubekr b. Abdilcelil el-Fergânî. *Hidaye*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-İhyâi Tûrâsî’l-Arabi, ts.
- Mizzî, Cemaleddin Ebû Heccâc Yusuf. *Tehzibü’l-Kemâl*, thk. Beşşar Evvad. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1. Basım, 1412/1992.

- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Heccâc b. *el-Camiu's-sahih*, thk. Âhmet b. Ref'et b. Osman Hilmi el-Kurra Hisari vd. Türkiye: Darü't-Teba'etü'l-Âmire, 1. Basım, 1439/1918.
- Nemerî, Ebu Ömer Cemaledin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr. *el-Kâfî fi fûru'i' Malikiyye*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyad, 1400/1980.
- Nesaî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinân b. Bahr b. Dînâr el-Horâsânî. *Sünen*. thk. Hasan Muhammed el-Mes'udi. Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübrâ, 1349/1930.
- Oktar, Suat - Varlı, Arzu. "Türkiye'de 1950-54 Dönemi'nde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası". *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi* 28/1 (2010), 1-22.
- Özdemir, Ahmet. "Mal ve Hizmet Bedellerinin Piyasanın Tabii Şartlarına göre Belirlenmesi İçin Alman Fıkhi Tedbir ve Kurallar". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 18 (2021), 219-232.
- Öztürk, Nurettin. *Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi*. Zonguldak: Karaelmas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, ts.
- Öztürk, Şaban ve Taştan, Taha. "Devletçi Ekonomi- Liberal Ekonomi Karşılaştırması: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26 (2021), 836-858.
- Pamuk, Şevket. *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 6, 2016.
- Qazi, Bilal Ahmed. *İslâm İktisadı ve Piyasa*. İstanbul: İGİAD Yayınları, 2015.
- Remlî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remlî el-Makdisî. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Hâlid el-Ribat. 14 Cilt. Mısır: Dârü'l-Felah il-Ba'si'l-İlmî, 1437/2016.
- Sour, Gabriel. *Prise Level Versusu Inflation Targetting in a Small Open Economy*. Canada: Bank of Canada Working Paper, 2001.
- Su, Kemal Tahir. *Rekabet Hukukunda Teşebbüslerin Hâkim Durumunun Belirlenmesinde Pazar Gücünün Ölçülmesi*. Ankara: Rekabet Kurumu Yayınları, 2003.
- Sungur, Onur. "2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler". *Toplum ve Demokrasi* 9/19-20 (2015), 243-269.
- Suyutî, Abdurrahman b. Ebibekr Celaeddîn. *Dürrü'l-Mensur*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1431/2010/.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *es-Sünenü'l-Me'sure*. thk. Abdulmu'ti Emin Kal'aci. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1406/1986.

- Şener, Sefer. “Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları”. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 3/1 (2005), 141-148.
- Şirazî, Ebû İshâk Cemalüddîn İbrâhim b. Ali eş. *el-Mühezzeb*. 2 Cilt. Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.
- Tabakaoğlu, Ahmet. “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam’daki Algılanışı”. Ankara, 2010.
- Teftâzânî, Sa’düddîn Mes’ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-. *Şerhü’l-Mekasid*. thk. Salih Musa Şeref. 4 Cilt. Beyrut: Alemü’l-Kütüb, 1409/1989.
- Temîmî, Ahmed b. Alî b. Müsenna. *Müsnedî Ebî Ya’la el-Mevsilî*. thk. Sa’id b. Muhammed es-Senarî. 4 Cilt. Kahire: Darü’l-Hadis, 1433/2013.
- Teymî, Ebu’l-Kasım İsmail b. Muhammed. *et-Tahrir Fi Şerhi Müslim*. thk. İbrahim Aytbağa. Kuveyt: Daru İsfâr, 1441/2021.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünen*. thk. Bişâr Avad Ma’ruf. Beyrut: Dârü’l-Garb el-İslâmî, 1416/1996.
- Tokgöz, Mehmet. *Münhasır Dikey Anlaşmaların 4054 Sayılı Kanunun 4. Veya 6. Maddesi Kapsamında Değerlendirilmesi Sorunu*. Ankara: Rekabet Kurumu Yayınları, 2017.
- Topçuoğlu, Metin. *Rekabeti Kısıtlayan Teşebbüsler Arası İşbirliği Davranışları ve Hukuki Sonuçları*. Ankara: Rekabet Kurumu Yayınları, 2001.
- Türkay, Orhan. *Mikro İktisat Teorisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1986.
- Türkbal, Aydın. *Mikroiktisat*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1980.
- Ulaş, Emine. *Rekabet Hukukunda Hâkim Durum ve Hâkim Durumdaki Teşebbüsler*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Uyanık, Zeki. “İslam Hukukunda İhtikâr”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010).
- Uygur, Ercan. “Enflasyonun Dinamiği ve İstikrar”. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi* 18/211 (2003), 50-67.
- Yanık, Mehmet. *Rekabet Hukukunun Hâkim Durum ve Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması Uygulamalarında Piyasaya Giriş Engeller*. Ankara: Rekabet Dergisi, 2003.
- Yeniçeri, Celal. *İslam İktisadının Esasları*, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1980.

- Zehabî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb arnaut, 5 Cilt. Müessesetü'r-Risale, 1405/1985.
- Zehabî, Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz. *Mizânü'l-İ'tizâl fî nakdi'r-ricâl*. 5 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Ma'rife littibâ'a ve'n-neşr, thk: Ali Muhammed el-Becâvî, 1. Basım, 1383/1963.
- Zeylâî, Cemaleddin Ebû Muhammed Abdullâh b. Yusuf. *Nesbu'r-Râye li Ahâdîsi'l-Hidâye*. thk. Muhammed Avame. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan Li't-Tebaati ve'n-Neşr, 1417/1997.
- Zeylâî, Osman b. Ali. *Tebyinü'l Hakaik Şerhu Kenzu'd-Dekaik*. thk. Şihabüddin Ahmed eş-Şilbi. 6 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-Kübra el-Emiriyye, 1314/1896.
- Zuhayli, Vehbe. *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletuhu*. 4 Cilt. Dımeşk: Daru'l-Fıkr, 1409/1989.
- "Enflasyon Hedeflemesi Rejimi", Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, 2006.
- "Fiyat İstikrarı". " www.tcmb.gov.tr: TCMB, 2002.